

בתי-משפט קהילתיים בישראל - מחקר מלווה

ד"ר טלי גל | ד"ר הדר דנציג-רוזנברג

בתי-משפט קהילתיים בישראל – מחקר מלווה

דין וחשבון

יולי 2017

ד"ר הדר דנציג-רוזנברג

הפקולטה למשפטים

אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר טלי גל

בית הספר לקרימינולוגיה

אוניברסיטת חיפה

רכזת המחקר : גלי פילובסקי-מנקס

עוזרות המחקר :

ירין שגב ; שפא'י אבו-גיבאל ; תמר בן-דרור ; טליה יהודה

תוכן עניינים

5	תרשימים
6	טבלאות
7	תקציר מנהלים
9	תודות
10	1. מבוא
13	2. סקירת ספרות
13	2.1. בתי-משפט פותרי בעיות
14	2.2. בתי-משפט קהילתיים: כללי
16	2.3. בתי-משפט קהילתיים: היבטים תיאורטיים
16	2.3.1. משפט טיפולי
17	2.3.2. צדק קהילתי
17	2.3.3. צדק תהליכי
18	2.3.4. התנגדות
18	2.3.5. קהילתנות
19	2.3.6. קרימינולוגיה חיובית
19	2.4. מחקרים אמפיריים על בתי-משפט קהילתיים
21	3. שיטות המחקר
21	3.1. מערך המחקר
22	3.2. איסוף הנתונים
23	3.3. כלי המחקר ושיטות הניתוח
25	3.4. אתיקה מחקרית
26	4. ממצאים
26	4.1. מחזון לפעולה
26	4.1.1. שלב פיתוח החזון (אוגוסט 2011 עד אוגוסט 2013)
28	4.1.2. שלב פיתוח מודל ההפעלה וגיוס שותפים מקומיים (ספטמבר 2013 - דצמבר 2014)

40	4.1.3 הכשרות ופעילות בשטח (ספטמבר 2014 – כיום)
42	4.2 מטרות ופרספקטיבות
42	4.2.1 פרספקטיבת ועדת ההיגוי
43	4.2.2 פרספקטיבות המפעילים
45	4.2.3 השפעת הפרויקט על שינוי תפיסות ארגוניות
45	4.3 אפיון התהליך
45	4.3.1 אפיון ההליך הקהילתי באולם בית-המשפט : תצפיות סגורות
51	4.3.2 אפיון ההליך הקהילתי באולם בית-המשפט ומחוצה לו : תצפיות אתנוגרפיות
60	4.3.3 פעילות בית-המשפט הקהילתי "מאחורי הקלעים"
61	4.4 אפיון המשתתפים : נתונים דמוגרפיים, עמדות והצלחה בתהליך
65	4.4.1 מהימנות כלי המדידה
66	4.4.2 מאפיינים של משתני המחקר
68	4.4.3 התפלגות השפעת התהליך על אחרים משמעותיים
69	4.4.4 סל ההתערבויות
73	4.4.5 השפעת משתנים דמוגרפיים על עמדות המשתתפים
73	4.4.6 השפעת משתנים משפטיים על עמדות המשתתפים
75	4.4.7 קשר בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום התכנית
76	4.4.8 קשר בין משתנים משפטיים לבין סיום תוכנית
77	4.4.9 קשר בין סוגי התערבות לבין סיום תוכנית
79	5. דיון וסיכום
80	5.1 צדק תהליכי
81	5.2 התנגדות
81	5.3 בית-משפט פותר בעיות
81	5.4 משפט טיפולי
82	5.5 צדק קהילתי וקהילתנות
82	5.6 קרימינולוגיה חיובית
83	5.7 מגבלות המחקר

85	6. מבט לעתיד.....
85	6.1. תפקידים חדשים, הגדרות חדשות.....
86	6.2. שותפויות חדשות.....
87	6.3. התמקצעות צוות בית-המשפט.....
88	6.4. נאמנות למודל ההפעלה (model fidelity).....
91	מקורות.....
97	7. נספחים.....
97	7.1. נספח 1: נוהל הפעלה.....
112	נספח א' - תרשים הליך ניתוב התיקים למסלול הקהילתי.....
113	7.2. נספח 2: שאלון משתתף.....
123	7.3. נספח 3: טופס תצפית איכותנית.....
127	7.4. נספח 4: דף תצפית מובנית – טקסונומיית המשפט הפלילי.....

תרשימים

- איור 1 : המודל המוצע לניתוב תיקים למסלול הקהילתי (ביניש וכהן, 2014) 35
- איור 2 : מטרות ההכשרה לצוות בית-המשפט הקהילתי 41
- איור 3 : השוואה בין המדגם הכללי ובין משתתפי המחקר : מאפייני העבירה ובעיה מרכזית 62
- איור 4 : התפלגות צדק תהליכי 67
- איור 5 : התפלגות שייכות ויחס מכבד 67
- איור 6 : התפלגות נכונות לחדול מפשיעה 67
- איור 7 : התפלגות מועילות התהליך 67
- איור 8 : התפלגות הערכת המשפט ככלי טיפולי 67
- איור 9 : התפלגות שביעות רצון מהתהליך 67
- איור 10 : התפלגות השפעה על אחרים משמעותיים 68
- איור 11 : שכיחות חבילות ההתערבות : השוואה בין בית-המשפט ברמלה ובית-המשפט בבאר-שבע 69
- איור 12 : שכיחות מין המשתתפים בהשוואה בין בתי-המשפט 72
- איור 13 : שכיחות השלב בהליך בהשוואה בין בתי-המשפט 72
- איור 14 : שכיחות תעסוקה במועד הכניסה לתכנית בהשוואה בין בתי-המשפט 72

טבלאות

- טבלה 1 : סיכום שאלות המחקר ושיטות המחקר 21
- טבלה 2 : טקסונומיית המשפט הפילי (Dancig-rosenberg & Gal, 2014) – דף תצפיות לקידוד 24
- טבלה 3 : ממוצע אחוזי ההסכמה בין המקודדות בחתך של פרמטרים בתיקי בית-המשפט הקהילתי .. 46
- טבלה 4 : ציון ממוצע של מאפייני ההליך בבתי-המשפט הקהילתיים 47
- טבלה 5 : המיקום היחסי של מאפייני ההליך בבית-המשפט הקהילתי ביחס למאפייני הליכי המוקד . 47
- טבלה 6 : מאפיינים דמוגרפיים רציפים של נבדקים בארכיון ובשאלונים 63
- טבלה 7 : מאפיינים דמוגרפיים קטגוריאליים של נבדקים בארכיון ובשאלונים 64
- טבלה 8 : מאפייני עבירה בארכיון ובשאלונים בהקשר משפטי 65
- טבלה 9 : מאפיינים של משתני המחקר 66
- טבלה 10 : מאפייני השפעת התהליך על אחרים משמעותיים 68
- טבלה 11 : סוגי התערבויות עבור משתתפים בבית משפט קהילתי – השוואה בין בתי-המשפט 70
- טבלה 12 : שכיחות ושכיחות יחסית של מאפייני התהליך ומאפיינים דמוגרפיים – השוואה בין בתי- המשפט 71
- טבלה 13 : תוצאות ניתוח שונות חד-גורמי של משתנים קטגוריאליים דמוגרפיים ובהקשר משפטי עבור כל אחד מהקריטריונים לדיווח בשאלוני עמדה 74
- טבלה 14 : מקדם מתאם פירסון בין משתני מחקר רציפים לבין קריטריונים לדיווח בשאלון עמדות 75
- טבלה 15 : מבחן חי-בריבוע לבדיקת קשר בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום תוכנית בהצלחה 75
- טבלה 16 : מקדם מתאם ספירמן בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום תוכנית בהצלחה 76
- טבלה 17 : מבחן חי-בריבוע לבדיקת קשר בין משתנים קטגוריאליים משפטיים לבין סיום תוכנית בהצלחה 77
- טבלה 18 : מבחן חי-בריבוע לבדיקת קשר בין סוגי התערבות לבין סיום תוכנית בהצלחה 78

תקציר מנהלים

בשלוש השנים האחרונות יושם בישראל מודל חדש כתגובה לפשיעה – מודל בית-המשפט הקהילתי. הנחת היסוד של בית-המשפט הקהילתי היא שחלק ניכר מהעבירות מתבצעות על רקע בעיות חברתיות-כלכליות, שמובילות במקרים רבים לעבריינות חוזרת. לפיכך, לא די להתמודד עם הסימפטום – ביצוע העבירה, כי אם לאתר את שורש הבעיה ולטפל בו. בהתאם להנחת יסוד זו בתי-משפט קהילתיים מתמקדים בעבירות המשפיעות על רווחתם וביטחונם של התושבים. מדיניות הענישה בהם מותאמת לצרכי הקהילה ומשלבת מטרות של שיקום וחזוק הקהילה והיחיד. הענישה כוללת פעמים רבות רכיב של השבה לקהילה שנפגעה, ובמקביל מסתמכת על משאבי הקהילה ומעודדת את הנגשתם, בדמות הפנייתם של נאשמים לתכניות גמילה ושיקום ולשירותי רווחה. יוזמי המודל מעמותת ג'וינט-אשלים ביצעו עבודת מטה יסודית ורב-מערכתית ששימשה בסיס לכתיבת מודל ההפעלה של הפרויקט. על בסיס עבודת ההכנה החלו לפעול במסגרת נסיונית ("פיילוט") שני בתי-משפט. האחד החל לפעול בבאר-שבע בדצמבר 2014; השני החל פעילותו ברמלה בספטמבר 2015. בכל אחד מהם הוכשרו צוותים מקומיים ונבנו הליך משפטי בעל שלבים מובנים בליווי מעטפת קהילתית המאפשרת הפנייה יעילה של נאשמים לשירותים להם הם זקוקים.

בחלוף חבלי הלידה הראשוניים של הפרויקט עולה צורך לאסוף ולנתח את הידע שנצבר בתהליך ההכנה וההקמה, להעריך את העבודה השוטפת הנעשית במסגרת הפרויקט, ולהפיק לקחים. זאת, בעיקר לנוכח החלטת הממשלה להרחיב את הפיילוט ולהקים בתי-משפט קהילתיים נוספים, כך שבסיומו יפעל בית-משפט קהילתי אחד בכל מחוז שיפוט. בהתאם לכך גובשו שתי **מטרות המחקר**: האחת עניינה איסוף, תיעוד וניתוח של תהליך הקמתם של שני בתי-המשפט הקהילתיים בישראל; השנייה עניינה ביצוע הערכה של התנהלות הפרויקט עד כה. על מנת להשיג מטרות אלו, נעשה שימוש במערך מחקר משולב שיטות (Mixed Methods), המשלב כלים כמותניים ואיכותניים. **שיטות המחקר** כללו ניתוח מסמכי התיעוד של תהליך ההקמה של המודל; תצפיות בדיונים ובישיבות צוות; ראיונות עומק מובנים-למחצה עם המקימים והמפעילים; ניתוח תיאורי והסקתי של נתונים אישיים לגבי משתתפים והצלבתם עם נתונים שנאספו ממשתתפים באמצעות שאלון עמדות.

ניתוח **שלב ההקמה** חושף תהליך יוצא דופן בעוצמתו, אשר מהווה דוגמא ייחודית ליזמות חברתית בתחום המשפט. ראשית, מקימי התכנית הצליחו לרתום שותפים ממגוון רחב של ארגונים מוסדיים כבר בשלב מוקדם, ולהביאם לרמת מחויבות גבוהה שהתבטאה בהשקעת זמן, משאבים ומחשבה בניתוח התכנית. שותפות רחבה זו כללה, ברמה הארצית, את הנהלת בתי-המשפט; היועץ המשפטי לממשלה; פרקליטות המדינה; מחלקת התביעות במשטרה; הסניגוריה הציבורית; שירות המבחן; ומשרד האוצר. ברמה המקומית, השכילו המקימים לשכנע את ראשי שתי העיריות כי טיפול בפשיעה הוא מעניין וכי לא ניתן להבחין, באופן מהותי, בין פשיעה לבין מצוקות חברתיות. משהושגה הכרה זו, הדרך ליצירת שותפות עם הרשויות המקומיות הייתה קצרה.

ראיונות העומק חשפו את **פרספקטיבות המקימים והמפעילים** לגבי מטרות המודל, החזון שהוא משקף, והאופן בו השפיע על תפיסות ארגוניות בגופים המעורבים בהפעלתו ועל שיתופי-הפעולה ביניהם. מתברר כי המטרה השיקומית עומדת במרכז המודל, אך בצמוד אליה ניצבות מטרות נוספות כגון הגברת האמון ברשויות המדינה, הגברת הנגשתם של שרותי הסיוע, ושינוי השיח החברתי, לרבות בקרב המערכות המקצועיות, ביחס לאחריות לפשיעה. בתהליך ההקמה ולאורך הפעילות השוטפת נוצרו שפה משותפת ואמון בין הגופים המעורבים, הגולשים אל מעבר לבית-המשפט הקהילתי. העבודה המשותפת של סגורים,

תובעים, קציני מבחן ועובדים סוציאליים קהילתיים יצרה שיח חדש ושונה מהמוכר בישראל בכל אחת מהפרופסיות הללו – שיח החוצה גבולות דיסציפלינריים וארגוניים ומשלב בין משפט, טיפול וצדק חברתי. התצפיות הסגורות אפשרו מדידה של **מאפייני ההליך** המתרחש בתוככי אולם בית-המשפט הקהילתי. ההליך מאופיין בהתמקדות גבוהה בצרכיהם של המשתתפים, תוך שימוש מכוון ויצירתי בשלביו לקידום מטרות המודל. תצפיות דומות שנעשו במסגרת "ימי מוקד" בבתי-משפט שלום שונים, כבסיס להשוואה, הדגישו את ההבדלים בין מודל בית-המשפט הקהילתי לבין המודל ההליך האדוורסרי הנוהג: הדיונים בבית-המשפט הקהילתי הם מכלילים יותר, גמישים יותר ומאפשרים ביטוי רגשות במידה גבוהה יותר. שלא במפתיע, הדיונים בבית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע נמצאו משקפים נאמנות גבוהה יותר למודל, ככל הנראה בהשפעת הוותק הרב יותר המהווה גורם מרכזי בעליה במידת היישום של המודל. התצפיות האתנוגרפיות שופכות אור נוסף על **הדינמיקה** באולם בית-המשפט ואף מחוצה לו, בעיקר במהלך ישיבות הצוות. תצפיות אלו חשפו התנהלות מכבדת כלפי המשתתפים, הקפדה על הסברים מפורטים וברורים, עבודת צוות החורגת מהתפקידים האדוורסריים המסורתיים, שימוש בשפה ובסגנון ייחודיים ובכלים מעולם הטיפול, יחס מבוסס-חוזקות, התייחסות המבטאת אתיקה של דאגה לזולת, גישה הוליסטית והתמודדות עם מכלול של צרכים, אווירה המייצרת תחושת שייכות, ותפיסה קהילתית. לצד אלו, נחשפו גם **מספר אתגרים** ביישום המודל באופן קבוע ואחיד, ובכלל זה קושי להימנע מפטרונות כלפי משתתפים (בעיקר כאשר אלו אינם מעוניינים להמשיך בתהליך); קושי לשמור על רמת קשב מירבית לאורך שעות דיונים ארוכות; וקושי לכלול את ההיבטים הקהילתיים של המודל בתוך אולם בית-המשפט, כפי שבא לידי ביטוי גם בהיעדר התייחסות לנפגעי עבירה.

מבחינת **אפיון המשתתפים**, מעל מחציתם ביצעו עבירת אלימות או אלימות במשפחה, 22% ביצעו עבירת רכוש ו-20% עבירת סמים. גילם הממוצע הוא 37; כ-70% מהם גברים והיתר נשים; כ-87% יהודים; וכמעט מחצית מהם היו מובטלים בעת הכניסה לתהליך. **סל ההתערבויות** שקיבלו המשתתפים היה עשיר ומגוון וכלל מענים רבים, לרבות צרכים בסיסיים (תזונה ומגורים), סיוע בתחומי התעסוקה וההכשרה, התערבות בתחום הבריאות הנפשית והפיזית (לרבות טיפול אישי, משפחתי ותרופתי), טיפול בהתמכרויות, פעילויות העשרה ופנאי, ליווי על-ידי מתנדבים ופריסת חובות. המשתתפים עסקו גם בהשבה לקהילה ולקחו חלק בפעילויות קהילתיות שונות. **עמדות המשתתפים** כלפי התכנית היו חיוביות באופן בולט: התהליך בבית-המשפט הקהילתי נתפס כהוגן, היחס שזכו לו נתפס על ידם כמכבד, התהליך נחוה כמועיל ואף כתרפויטי, ושביעות הרצון הכללית ממנו היתה גבוהה. בנוסף, המשתתפים הביעו נכונות גבוהה לחדול מפשיעה. התהליך השפיע לטובה על יחסיהם עם הסובבים אותם, ובעיקר עם ילדיהם. מבחינת **סיכויים לסיים את התכנית בהצלחה**, בשלב מוקדם זה קשה להסיק מסקנות. אולם ההבדלים המובהקים שנמצאו בבאר-שבע בין משתתפים בעלי מאפיינים דמוגרפיים שונים מצביעים על האפשרות שלרווקים ולמועסקים יהיה סיכוי רב יותר לסיים את התהליך בהצלחה – ממצאים שיהיה צורך לבדוק באופן מעמיק יותר בהמשך.

המחקר חותם **בהמלצות** הנוגעות לצורך בהבהרת התפקידים, הסמכויות והתרומה הייחודית של בעלי תפקידים חדשים במודל בית-המשפט הקהילתי; בליבון סוגיות הנובעות משיתוף הפעולה בין סוכנויות שונות; בתמיכה, ליווי והתמקצעות של צוות התכנית; ובהבטחת נאמנות למודל.

תודות

אנו מבקשות להודות מקרב לב לאנשים שסייעו לנו בביצוע המחקר. אנו אסירות תודה בראש ובראשונה לד"ר דניאלה ביניש ולמר שלומי כהן המובילים יחד את פרויקט בית-המשפט הקהילתי מטעם ג'וינט-אשלים, על האמון, היעילות, הגמישות והנועם שהפגינו החל מהרגע בו נודע לנו שזכינו במכרז לביצוע המחקר ועד לסיומו. ללא נכונותם לחשוף, בפתיחות מירבית, את כל הידע שנצבר על-ידם ועל-ידי השותפים לפרויקט, לא היינו יכולות לבצע את המחקר. תודות מקרב לב לעו"ד מאיר אוחנה רכז בית-המשפט הקהילתי ברמלה ולעו"ד עדי בלוטנר רכזת בית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע, שמעבר לעבודה המסורה הנעשית על-ידם בבתי-המשפט הם הקדישו זמן יקר נוסף כדי לאסוף מגוון רב של נתונים על פעילות בתי-המשפט שברכיכוזם ולמסרו לידינו תוך שמירה קפדנית על פרטיותם של המשתתפים; תודה לצוותי בית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע וברמלה, ובראשם השופטות דרורה בית-אור ונירה דסקין, על הנכונות לארח את צוות המחקר לצורך תצפיות הן באולם בית-המשפט והן בחדר הישיבות והכל תוך שיתוף פעולה ושקיפות מלאה. תודה רבה לכל השותפים להקמה ולהפעלה של בתי-המשפט הקהילתיים על שנאותו להקדיש מזמנם לצורך ראיונות עומק, שארכו לעיתים שעתיים או יותר, ועל נכונותם לדבר בפתיחות על המורכבויות והאתגרים הכרוכים בפרויקט זה. תודתנו החמה לכל אותם נאשמים שהשתתפו בתהליך בבית-המשפט הקהילתי ושנאותו להשיב על שאלונים מפורטים, מאתגרים וארוכים בסופו של יום דיונים מותח. המידע שסיפקתם לנו חשוב מאין כמותו ועשוי לסייע למשתתפים עתידיים שיגיעו לבתי-המשפט הקהילתיים. תודה חמה לג'וינט-אשלים שמימן את המחקר. עוד נבקש להודות לד"ר קרן אור-חן וחברי הצוות בראשותה: מירי קריצ'קובסקי, אמיתי קאופמן וענבל לבון שסייעו בביצוע הניתוחים הסטטיסטיים במסגרת המחקר. ולסיום, ברצוננו להודות בחום לצוות המחקר הנפלא שלנו: רכזת המחקר עו"ד גלי פילובסקי-מנקס ועוזרות המחקר ירין שגב, שפא' אבו-ג'באל, תמר בן-דרור וטליה יהודה. כולכן תרמתן למחקר בכישרון רב, בהתלהבות ובמסירות. אנו תקווה שממצאי המחקר יתרמו לפיתוחו ולשיפורו של מודל בתי-המשפט הקהילתיים בישראל.

1. מבוא

בשנים האחרונות ניכר בישראל עיסוק הולך וגובר בחיפוש אחר מענים לבעיית הפשיעה ולקושי המערכת בהתמודדות עם בעיות חברתיות המובילות לפשיעה. ההכרה במוגבלותו של ההליך הפלילי הקלאסי לתת מענה אפקטיבי וראוי למיגור הפשיעה הובילה לחשיבה מחודשת על פתרונות יצירתיים שיביאו לצמצום העבריינות ולחיזוק אפיקי שיקום לצד הגברת אמון הציבור במערכות האכיפה.

בשלוש השנים האחרונות יושם בישראל מודל חדשני המיועד לתת כלים מגוונים להתמודדות מערכתית עם תופעת הפשיעה ועם בעיות המובילות לפשיעה. לתהליך ההיגוי, בניצוחה של עמותת אשלים של הגיוינט, היו שותפים נציגים בכירים של השחקנים השונים המעורבים בהליך הפלילי. המודל מתמקד בתי-המשפט ובשיתוף הפעולה בינם לבין גורמי אכיפת החוק, גורמי רווחה ונציגי קהילה, ומבוסס על אימוץ מודל בית-המשפט הקהילתי הפועל בארצות-הברית, בשינויים והתאמות שבוצעו לשיטת המשפט בישראל ולעבודת רשויות הרווחה והשיקום המקומיות.

הנחת היסוד של מודל בית-המשפט הקהילתי נשענת על התפיסה הרעיונית של בתי-המשפט פותרי-הבעיות שאומצו בשנים האחרונות במרבית מדינות המשפט האנגלו-אמריקני. לפי תפיסה זו, חלק ניכר מהעבירות הפליליות מתבצעות על רקע בעיות חברתיות-כלכליות, שמובילות במקרים רבים לעבריינות חוזרת (רצידיביזם). כדי לתת מענה של ממש לבעיית העבריינות החוזרת, לא די להתמודד עם הופעת הסימפטום – ביצוע העבירה עצמה והענישה הנלווית לה. תחת זאת, יש לאתר את שורש הבעיה ולטפל בגורמים שהובילו לביצוע העבירה.

בתי-משפט קהילתיים שמים דגש, בנוסף לשיקום העבריין, גם על שיקום וחיזוק הקהילה הסובלת מפשיעה. לפיכך, בתי-משפט אלו מתמקדים בעבירות המשפיעות על רווחתם וביטחונם של התושבים. מדיניות הענישה בהם מותאמת לצרכי הקהילה ומשלבת מטרות של שיקום והעצמה של הקהילה והיחיד יחד עם גמול והרתעה. בהתאם לכך, הענישה בבתי-משפט קהילתיים כוללת פעמים רבות רכיב של השבה לקהילה שנפגעה, תוך הדגשת האחריות של עוברי חוק כלפי הקהילה בה הם חיים. במקביל, הענישה גם מסתמכת פעמים רבות על משאבי הקהילה ומעודדת את הנגשתם, בדמות הפנייתם של נאשמים (המכונים גם "משתתפים")¹ לתכניות גמילה ושיקום, כמו גם הפנייה על בסיס התנדבותי לשירותי רווחה.

מודל בית-המשפט הקהילתי משמר את עקרונות היסוד של ההליך הפלילי, ומכיר בחשיבותם של הליכים פורמליים, אך עושה זאת תוך קידום המדיניות של הפנייה להליכים שיקומיים והישענות על הקהילה במקרים המתאימים. למודל פוטנציאל רב להגדיל את מספר המקרים בהם ניתן יהיה להפנות עוברי חוק לתהליכי שיקום כתחליף לענישה הקלאסית, להרחיב את "ארגז הכלים" השיקומי ולשפר את יכולתה של המערכת להשתמש ביעילות בשירותי רווחה ובהון הקהילתי באופן שיוביל לסיום מוצלח של תהליכי שיקום. פועל יוצא של חיזוק יכולת ההתמודדות עם עבריינות על פי מודל בית-המשפט הקהילתי הוא הגברת אמון הציבור במערכות האכיפה, חיזוק תחושת הצדק הפרוצדורלי בקרב מי שבאים במגע עם המערכות הללו ושיפור מצבן של קהילות הסובלות מרמות גבוהות של פשיעה.

במסגרת ייזום ופיתוח מודל בתי-המשפט הקהילתיים נערכה עבודת מטה נרחבת ששימשה בסיס לכתובת מודל ההפעלה של הפרויקט. על בסיס עבודת ההכנה היסודית והרב-מערכתית יצא לפועל פיילוט – הקמת שני בתי-משפט בשני מחוזות שיפוט שונים. האחד החל לפעול בבאר-שבע בדצמבר 2014; השני החל פעילותו

¹ עוברי החוק המופנים לבתי-המשפט הקהילתיים יכוננו להלן בדו"ח: "נאשמים" או "משתתפים".

בספטמבר 2015. בכל אחד מבתי-המשפט הוכשרו צוותים מקומיים, נבנה הליך משפטי מסודר בעל שלבים מובנים, והושקעו מאמצים רבים בבנייה ובמיסוד של מעטפת קהילתית המאפשרת הפנייה מיידית ויעילה של נאשמים לשירותים להם הם זקוקים.

בחלוף חבלי הלידה הראשוניים של הפרויקט עולה צורך לאסוף ולארגן את הידע שנצבר בתהליך ההכנה וההקמה, להעריך את העבודה השוטפת הנעשית במסגרת הפרויקט, ולהפיק לקחים. זאת, על מנת להביא לגיבושו של מודל הפעלה משופר ומובנה, שיהווה בסיס להרחבת הפרויקט ולהטמעתו בתום שלב הפיילוט הראשוני, לנוכח החלטת ממשלה 1840 מיום 11.8.2016 בדבר הקמתם של ארבעה בתי-משפט קהילתיים נוספים במחוזות שיפוט בהם עדיין לא פועלים בתי-משפט כאלו.

בהתאם לכך גובשו שתי מטרות המחקר. ראשית, המחקר מיועד לבצע איסוף, תיעוד וניתוח של תהליך הקמתם של שני בתי-המשפט הקהילתיים בישראל; שנית, לבצע הערכה של התנהלות הפרויקט עד כה. כל זאת לצורך הפקת לקחים וגיבוש תכנית עבודה שיטתית ומשופרת להטמעת מודל בית-המשפט הקהילתי באופן רחב בישראל. שאלות המחקר נגזרו ממטרותיו והן מתחלקות לשני ראשים. הראשון (שאלות 1-2) עוסק בתיעוד היסטורי של בניית הפרויקט וגיבושו; השני (שאלות 3-7) עוסק במדידה והערכה של הפעלת הפרויקט באופן שוטף.

1. מיפוי העבודה שנעשתה בשלב המעבר של פרויקט בתי-המשפט הקהילתיים מחזון למודל הפעלה

1. אלו מסמכים, ניירות עמדה, תכניות עבודה ופגישות נכתבו ונערכו במהלך שלבי גיבוש הרעיון באשלים, במהלך המגעים הראשוניים עם קובעי מדיניות ובמסגרת בניית שיתוף הפעולה עם שותפים אחרים.
2. מהם הרעיונות שהועלו בשלב המעבר של הפרויקט מחזון למודל הפעלה; אלו רעיונות הוטמעו ויצאו לפועל ואלו נגנזו, ומדוע.
3. תיעוד הקמת צוות ההיגוי הארצי, לרבות חשיפת הדינמיקה בין הגוף המקיים (אשלים) לבין שותפים נוספים.

2. מיפוי עבודת השטח שנעשתה ברמה הארצית וברמה המקומית להקמת כל אחד מבתי-המשפט הקהילתיים (באר-שבע ורמלה)

1. אלו מסמכים, ניירות עמדה, תכניות עבודה ופגישות נכתבו ונערכו במהלך עבודת השטח ברמה הארצית וברמה המקומית (בשני האזורים הרלוונטיים).
2. כיצד התקבלו ההחלטות על-ידי שותפי הפרויקט ובאיזה אופן הועברו לדרגי השטח.
3. כיצד בוצעו ההחלטות על-ידי דרגי השטח, בזיקה לאילוצים ארגוניים ולמדיניות הגופים השותפים.
4. מהו אופן זרימת המידע מדרג מקבלי ההחלטות לדרגי השטח ולהפך.

3. תיעוד ומיפוי תהליך העבודה המתבצע כיום בשני בתי-המשפט הקהילתיים בשלוש קטגוריות פעולה: ההליך המשפטי, עבודת הצוות ועבודת המעטפת

1. מהן הפעולות הכרוכות בניהול כל אחת מקטגוריות הפעולה (אינדקס פעולות).
2. מהו לוח הזמנים בניהול כל אחת מקטגוריות הפעולה (לוח זמנים).
3. מהו עיתוי הפעולה של כל רכיב בכל אחת מהקטגוריות וביניהן.
4. ביצוע אבחנה בין המצב בפועל לבין המצב הרצוי ביחס לסעיפים א-ג (תכנון מול ביצוע).

4. ניתוח הפעילות השוטפת

1. פלטפורמת שירותים קיימים: כיצד מתבצע איסוף המידע לגבי משאבים מקומיים קיימים הזמינים לבתי-המשפט הקהילתיים, ומהי הפלטפורמה הרצויה למיפוי מידע בדבר שירותים קיימים ולהנגשתו.
2. קריטריונים לכניסה לפרויקט: מעקב אחר הקריטריונים לאיתור, למיון ולסינון הנאשמים הפוטנציאליים וזיהוי איתורי-חסר או איתורי-יתר של נאשמים.
3. ניתוח מהותי של תכני ההליך הקהילתי וההליך שעוברים הנאשמים במסגרתו², לרבות השירותים הניתנים במסגרתו והערכת הטיפול בכללותו.

5. איתור תפיסות, עמדות וציפיות בקרב שותפי הפרויקט ואוכלוסיות היעד שלו ביחס למטרות בית-המשפט הקהילתי, לתפקידי הגורמים השונים, ולנאשמים המשתתפים בפרויקט

1. זיהוי תפיסות וציפיות בקרב קובעי מדיניות בכירים.
2. זיהוי תפיסות וציפיות בקרב השותפים בדרגי העבודה השונים המעורבים בפרויקט, בשים לב לתפקידיהם האחרים, מגבלות תקציב וכוח אדם, והמדיניות הכללית של הגופים בהם הם מועסקים.
3. איתור שינוי עמדות שחל בקרב השותפים השונים לאורך התהליך החל מגיבוש הפרויקט ועד להטמעתו בפועל.
4. איתור עמדות ושינויים בקרב אוכלוסיית היעד של הפרויקט.

² יובהר כי לאורך הדו"ח נשתמש, ככלל, במינוח "הליך" בהתייחס לשלביו השונים של ההליך המשפטי לרבות דינמיקות המתרחשות בתוך אולם בית-המשפט; ובמינוח "תהליך" לתיאור הדינמיקות והמאפיינים המתרחשים אמנם בחסות ההליך המשפטי המתקיים בבית-המשפט הקהילתי, אך מחוץ לאולם, כחלק מהתהליך המהותי המקיף שעוברים המשתתפים בו.

2. סקירת ספרות

2.1. בתי-משפט פותרי בעיות

החל משנות התשעים החלו להתפתח בארצות-הברית בתי-משפט ייחודיים המיועדים לתת פתרון מקיף לבעיות נאשמים, נפגעי עבירה ולקהילות הסובלות מרף גבוה של פשיעה (ביניש וכהן, 2014), הקרויים "בתי-משפט פותרי בעיות" (Problem Solving Courts). מדובר בבתי-משפט של ערכאה ראשונה שנועדו להתמודד מערכתית וקהילתית עם תופעת הפשיעה הלא חמורה. התפיסה העומדת ביסוד המודל של בתי-משפט פותרי בעיות היא שחלק ניכר מהעבירות הפליליות מבוצעות על רקע בעיות חברתיות-כלכליות. בעיות אלה מובילות במקרים רבים לעבריינות חוזרת (רצידיביזם) ולתופעת "הדלת המסתובבת", במסגרתה עוברי חוק רבים שבים ומבצעים עבירות נוספות אחרי שחרורם ממאסר (Winick, 2003), נוכח חוסר יכולתם לצאת ממעגל הפשיעה (Berman & Feinblatt, 2015). תופעה זו מובילה להטלת עונשים מחמירים יותר, הגורמים בתורם להעמקת הדפוסים העברייניים של עוברי החוק ולניתוק הולך וגובר שלהם ממסגרות תמיכה קהילתיות נורמטיביות (ביניש וכהן, 2014). במקביל, יוצרת התופעה עומס גובר על מערכות האכיפה והכליאה העמוסות ממילא (Gal & Dancig-Rosenberg, forthcoming).

על מנת לתת מענה של ממש לבעיית העבריינות החוזרת, המודל של בתי-משפט פותרי בעיות שואף לטפל בשורש הבעיה ובגורמים שהובילו לביצוע ההתנהגות העבריינית, ולא רק בסימפטום לה (העבירה עצמה והענישה הנלווית לה). בתי-משפט אלה מהווים מסגרת שיפוטית-טיפולית רב מערכתית שנועדה לתת פתרון ארוך טווח לבעיות השורש המובילות לפשיעה.

ההליך המשפטי בבתי-משפט פותרי בעיות שונה באופן משמעותי מההליך האדוורסרי הקלאסי. ההליך אינו מתמקד בשמיעת תיקים, בחינת הראיות וגזירת-הדין בדרך המקובלת, אלא משלב בדרכו הייחודית את גורמי התביעה, ההגנה, הרווחה והקהילה בהליך המשפטי (ביניש וכהן, 2014). בית-המשפט פותר הבעיות מורכב מצוות רב-תחומי, בעל הכשרה מגוונת, ביניהם עובדים סוציאליים, קציני מבחן, מתאמי טיפול, רכזים ונציגים של התביעה וההגנה (Casey & Rottman, 2000). השופט עומד בראש הצוות הרב-תחומי ותפקידו להנהיג את הצוות וליצור תיאום בין הגורמים המטפלים השונים. כמו כן, כחלק מההליך הטיפולי, המגמה היא לעודד השתתפות של מערך תמיכה מטעם נציגי המשפחה ונציגי הקהילה אליהם משתייך הנאשם ולשתתף בתהליך השיקומי המתגבש (Winick & Wexler, 2003; פרלמן, 2010).

בתי-משפט פותרי בעיות יוצרים מסגרת שיפוטית הוליסטית לשיקום הנאשמים, תחת פיקוח ומעקב שיפוטי צמוד בשיתוף עם רשויות האכיפה, רווחה, חינוך, גופים מקומיים וארגונים קהילתיים (Berman & Fox, 2005; ביניש וכהן, 2014). ההליך השיקומי מותאם לצרכים הייחודיים של כל נאשם ולנסיבותיו האישיות (Berman & Feinblatt, 2015).

הכניסה להליך בבית-המשפט פותר הבעיות מותנית בהסכמת הנאשם להליך וכן בהודאה של הנאשם בביצוע עבירה. הליך זה מהווה חלופה להליך הפלילי הסטנדרטי, וככל שהנאשם יסיים בהצלחה את התוכנית הטיפולית, יהווה הדבר חלופה לעונש המאסר שהיה מוטל עליו בגין העבירה שביצע, לו היה מתנהל הליך סטנדרטי. אי-שיתוף פעולה של הנאשם עם התוכנית הטיפולית עלול בסופו של דבר לגרור סנקציה של הפסקת ההליך ושליחתו של הנאשם לעונש מאסר (Casey & Rottman, 2005).

הדיון בבית-המשפט פותר הבעיות מתמקד בהכרת הנאשם וצרכיו, בנסיבות שהובילו לביצוע העבירה ובגיבוש מענה הולם, על מנת למנוע הישנות מעשי עבירה נוספים על ידי הנאשם. במסגרת ההליך, מופנה הנאשם לתוכניות הדרכה ושיקום שונות המתבצעות תחת פיקוחו בית-המשפט ובמסגרתו. בית-המשפט עוקב

מקורב אחר התהליך הטיפולי, תוך קביעה של קריטריונים מסוימים שעל הנאשם לעמוד בהם במסגרת התהליך (רבינוביץ'-עיני, 2010).

בתי-משפט פותרי בעיות מציגים תפיסה שונה של התפקיד השיפוטי והפעלת הסמכות השיפוטית. לשופט יש תפקיד טיפולי, הבא לידי ביטוי באקטיביות ובמעורבות של השופט בהנעת הנאשם להגיע להישגים טיפוליים. גישתו של השופט הטיפולי מבוססת על תפיסת ההליך השיפוטי ככזה שאינו מוגבל לעיסוק בזכויות וחובות משפטיות אלא כפלטפורמה לטיפול בבעיות באמצעות התייחסות לצרכים, לרגשות ולמערכות יחסים (פרלמן, 2015). גישה זו זכתה בספרות לכינוי "זכויות ויותר" (Daicoff, 2006; פרלמן, 2015). השופט הטיפולי מנהל הליך שאינו פורמליסטי, החורג מהמסגרת האדוורסרית, הכולל דיאלוג מתמיד בינו לבין הנאשם וליתר הגורמים המעורבים בתהליך. השופט ממלא לעיתים תפקיד הורי סמכותי, בשילוב אמפתיה והצבת גבולות במטרה ליצור תמריץ לשיקום הנאשם ולשינוי התנהגות בעתיד (Gal & Dancig-Rosenberg, forthcoming; Portillo, Rudes, Viglione, & Nelson, 2013). במסגרת התהליך מחליט השופט הטיפולי בשיתוף עם הנאשם וגורמי הטיפול על "החזרה הטיפולי", המותאם לצרכיו של הנאשם, והוא מקבל על עצמו את החובות שעליו לבצע במסגרת ההליך הטיפולי: באיזה תכניות שיקום עליו להשתתף, תדירות של בדיקות וביקורות שעליו לבצע, כדוגמת בדיקות שתן לגילוי סמים, מפגשים עם שירות המבחן והשתתפות בקבוצות טיפוליות (פרלמן, 2010).

תפקיד השופט אינו מתמצה רק בקביעת המסגרת של ההליך הטיפולי, אלא כולל גם ישיבות מעקב ותדירות אחר התקדמות הנאשם בהליך ועמידתו בתנאי התוכנית. במסגרת אותן ישיבות השופט נוהג להשתמש בשיטת "המקלות והגזרים", קרי נותן תמריצים לנאשם, על מנת לעודד אותו להמשיך בתהליך (כדוגמת הקלה בתנאים, הורדה בתדירות הפיקוח, דברי שבח וכיוצא באלה תמריצים נוספים) וכן יכול להטיל סנקציות ככל שיש נסיגה של הנאשם בתהליך (כדוגמת שלילת תנאים, קביעת מטלות נוספות, מעצר ואף הטלה של עונש מאסר) (רבינוביץ'-עיני, 2010).

בית-המשפט פותר הבעיות הראשון לענייני עבירות סמים הוקם בארצות הברית בשנת 1989, וכיום פועלים בארה"ב למעלה מארבעת אלפים בתי-משפט פותרי בעיות הפועלים בנושאים שונים (Marlowe et al., 2016). בתי-משפט פותרי הבעיות פועלים תחת אותן הנחות יסוד, אולם נבדלים אחד מהשני בבעיות השורש עימם הם נועדו להתמודד, סוגי התיקים שמגיעים לבית-המשפט והאוכלוסייה בה הם עוסקים (Berman & Feinblatt, 2015). בין המודלים השונים של בתי-משפט פותרי בעיות ניתן למצוא בתי-משפט לסמים (המודל הנפוץ ביותר), בתי-משפט קהילתיים, בתי-משפט לטיפול באלימות במשפחה, בתי-משפט לטיפול בעבירות שבוצעו על ידי נפגעי נפש, בתי-משפט לטיפול בזנות ועוד (DeMatteo, Filone, & LaDuke, 2011). המודל האמריקני של בתי-משפט פותרי בעיות אומץ גם במדינות נוספות בעולם כדוגמת אוסטרליה, ניו-זילנד, קנדה, אנגליה, סקוטלנד ומדינות נוספות (Marlowe et al., 2016).

2.2 בתי-משפט קהילתיים: כללי

המודל של בית-המשפט הקהילתי פותח בארצות-הברית במטרה להתמודד עם בעיות יומיומיות של שכונות הסובלות מאחוזי פשיעה גבוהים אשר משפיעות על איכות החיים ורמת הביטחון של התושבים והקהילה (ביניש וכחן, 2014; Clear & Karp, 1998). מודל זה מבוסס על העקרונות של בתי-משפט פותרי בעיות. יחד עם זאת, מודל זה שם למטרה – בנוסף לשיקום העבריין – גם את שיקום הקהילה הסובלת מרף גבוה של פשיעה, חיזוק תחושת הביטחון של התושבים ושיפור רמת האמון שלהם במערכות אכיפת החוק (Malkin, 2003; Casey & Rottman, 2005).

בתי-המשפט הקהילתיים מתמקדים בעבירות המשפיעות על איכות החיים של התושבים וביטחונם היומיומי, כגון עבירות רכוש, שימוש בסמים, אלימות ומטרדים שונים, בהתאם לצרכים של הקהילה בה הם ממוקמים. זאת במטרה לרכז מאמץ מערכתי על מנת להביא פתרון ארוך טווח לבעיות הנוצרות כתוצאה מביצוע עבירות אלה ברמה המקומית (ביניש וכהן, 2014).

בניגוד לבתי-משפט פותרי בעיות, בתי-משפט קהילתיים אינם מתמחים בטיפול בבעיה ספציפית אחת, אלא מתמקדים בשלל הבעיות והצרכים של קהילה מסוימת (Lee et al., 2013). לפיכך, בתי-משפט קהילתיים משתנים בהתאם לצרכי הקהילה בה הם פועלים, אולם ניתן לזהות מספר מרכיבים המשותפים לכל בתי-המשפט הקהילתיים (Lang, 2011; Casey & Rottman, 2005; Lee et al., 2013):

1. שיתוף פעולה עם משאבים שונים בקהילה - בתי-משפט קהילתיים פועלים בשיתוף עם ארגונים מקומיים, רשויות הרווחה, עמותות שלא מטרות רווח, ועדי תושבים ושותפים פוטנציאליים נוספים בקהילה (Lang, 2011). השימוש של בית-המשפט במשאבי הקהילה מסייע ביישום ההחלטות השיפוטיות, מסייע בהליך השיקום של הנאשמים על ידי שילובם במסגרות קהילתיות שונות וכן מציע לנאשמים שירותים חברתיים ומידע (ביניש וכהן, 2014). כך למשל, הענישה מסתמכת פעמים רבות על משאבי הקהילה ומעודדת את הנגשתם, בדמות הפנייתם של נאשמים לתכניות גמילה ושיקום (כגון גמילה מסמים ואלכוהול), השתלבות בסדנאות תעסוקה ומסגרות לימודים, כל זאת בפיקוח בית-המשפט וגורמים בקהילה. לצד זה, יש ניסיון לעודד את הנאשמים ובני משפחותיהם לפנות על בסיס התנדבותי לשירותי הרווחה, תוך הנגשת השירותים השונים (ביניש וכהן, 2014).
2. מעורבות קהילתית - המודל של בתי-משפט קהילתיים שם לו למטרה לערב את הקהילה באיתור בעיות ותעדופן, בהצעת פתרונות וכן בגיבוש מדיניות כוללת ברמה המקומית על ידי שיתוף של התושבים והרשות המקומית בפורומים משותפים עם גורמי מערכת האכיפה והרווחה (Lee et al., 2013, 3; Lang, 2011).
3. התאמה של הכלים הטיפוליים ברמה האינדיבידואלית - במסגרת התהליך נעשה אבחון מקיף לנאשמים באמצעות ראיונות ואיסוף מידע ממאגרי מידע נוספים, במטרה להתאים את התוכנית השיקומית למידותיו של הנאשם ולשפר את אופן קבלת ההחלטות לגביו (Lang, 2011, 3-4; Lee et al., 2013, 3).
4. שימוש בחלופות למאסר והרחבת אמצעי הענישה הקיימים - שיתוף הפעולה בין בתי-המשפט, גורמי הרווחה, הקהילה וארגונים נוספים מרחיב את מערך הכלים השיקומיים שבית-המשפט יכול לעשות בהם שימוש כתחליף לעונשי כליאה (Casey & Rottman, 2005; Lee et al., 2013, 4). באופן זה משתפרת יכולתה של המערכת להשתמש באופן יעיל ומותאם בשירותי הרווחה ובמשאבי הקהילה על מנת להגביר את סיכויי הצלחה של התהליך (ביניש וכהן, 2014).
5. הדגשת האחריות של הנאשמים - בתי-משפט קהילתיים שמים דגש על התחלה מיידית של התוכנית הטיפולית, במקביל לפיקוח הדוק של בית-המשפט על התהליך (Casey & Rottman, 2005). מדיניות הענישה בבית-המשפט הקהילתי מותאמת לצרכי הקהילה ומשלבת מטרות של שיקום והעצמה של הקהילה והיחיד יחד עם גמול והרתעה. בהתאם לכך, הענישה בבתי-משפט קהילתיים כוללת פעמים רבות רכיב של השבה לקהילה שנפגעה, תוך הדגשת האחריות של עוברי חוק כלפי הקהילה בה הם חיים.
6. קביעת מדדי הצלחה - על מנת להעריך את האפקטיביות של התוכנית וליצור תהליך של למידה ושיפור, המודל של בית-המשפט הקהילתי קובע מדדי הצלחה מדידים, הכוללים הורדה של שיעורי העבריינות

החוזרת, שיפור תפיסות המשתתפים לגבי רמת הצדק הפרוצדורלי בהליך, עלייה במידת הציות לתנאי התוכנית והעלאת רמת השימוש באמצעי ענישה אלטרנטיביים (Lee et al., 2013; Fagan & Malkin, 2002).

ברוח העקרונות שתוארו לעיל, המודל של בתי-המשפט הקהילתיים משמר את עקרונות היסוד של ההליך הפלילי תוך קידום מדיניות שיקומית הנשענת על משאבי הקהילה במקרים המתאימים. לצד התפקיד הטיפולי והשיקומי של בית-המשפט, נשמרת המסגרת הפורמלית של ההליך הפלילי ובית-המשפט ממשיך למלא תפקיד מרכזי ומשמעותי בפיקוח ובמעקב על התקדמות התוכנית השיקומית. בנוסף, מאפשר המודל הקהילתי לשפר את מצבן של קהילות הסובלות מאחוזים גבוהים של פשיעה, לצמצם את הניכור הקיים בין הציבור לבין מערכת אכיפת החוק, להגביר את תחושת הצדק הפרוצדורלי בקרב הנאשמים ולקרנם מחדש אל מעגלי תמיכה נורמטיביים בקהילה (ביניש וכהן, 2014).

2.3 בתי-משפט קהילתיים: היבטים תיאורטיים

המודל של בתי-משפט קהילתיים הושפע ממספר תיאוריות מרכזיות, ביניהן "תורת המשפט הטיפולי" (Therapeutic Jurisprudence), "צדק קהילתי" (Community Justice), "צדק פרוצדורלי" (Procedural Justice), "תיאוריית ההתנגדות" (Defiance theory), "קהילתנות" (Communitarianism) ו"קרימינולוגיה חיובית" (Positive Criminology). כל אחת מאלו תוצג בקצרה להלן.

2.3.1 משפט טיפולי

תורת המשפט הטיפולי (Therapeutic Jurisprudence, TJ) היא תורה רעיונית החוקרת את תפקידו של המשפט כסוכן תרפויטי (Wexler & Winick, 1996). תורה זו מבקשת להכניס זווית ראייה תרפויטית להתבוננות על המשפט, תוך שהיא מתמקדת בהשפעת המשפט על הנפש, על הרווחה הפסיכולוגית ועל התפקוד של המעורבים בו והמושפעים ממנו (ווקסלר, 2010). תורת המשפט הטיפולי רואה במשפט סוכן חברתי רב עוצמה, אשר יש לו השלכות תרפויטיות ואנטי תרפויטיות על האנשים המושפעים ממנו, שצריך להיות ערים להם. התורה מבקשת לקדם עקרונות טיפוליים במסגרת ההליך המשפטי, על מנת ליצור תוצאות תרפויטיות חיוביות יותר ולמזער תוצאות אנטי-תרפויטיות, וזאת מבלי לפגוע בערכים אחרים חשובים כגון צדק והליך הוגן (Dancig-Rosenberg, 2008; ווקסלר, 2010; Perlin, 1999; אליגון-דר, 2010; שילי-יריחובר וגל, 2016).

תורת המשפט הטיפולי מעודדת שיח בין-תחומי, תוך שילוב ידע מדעי וכלים טיפוליים מתחומי מדעי החברה וההתנהגות אל תוך מערכת המשפט הפלילי, על מנת לקדם את התוצאות הטיפוליות של ההליך המשפטי (Dancig-Rosenberg, 2008). על פי גישה זו, שחקני המשפט – שופטים ועורכי-דין – הם סוכנים בעלי השפעה אשר יש להם תפקיד תרפויטי כלפי הצדדים עימם הם באים במגע (פרלמן, 2010) ועשויים בהתנהגותם לקדם או להנסיג את התוצאות הטיפוליות של הליכי השיקום של נאשמים (Winick, 2002; Gal & Dancig-Rosenberg, forthcoming, 2003).

בהתבסס על הנחות יסוד אלו, שופטים ועורכי-דין מצופים להשתמש בכלים טיפוליים, כגון דיבור ישיר אל הנאשם, שימוש בטכניקות של הקשבה פעילה, הבעת אמפטיה ותמיכה כלפי הנאשמים במהלך התהליך השיקומי, מעורבות של בני משפחה במהלך הדיונים ושימוש בשיטה של "מקלות וגזרים" על מנת ליצור מוטיבציה אצל הנאשמים במהלך התהליך (Jones, 2012; Petrucci, 2002). "התנהגות שיפוטית טיפולית" ניתנת להערכה ולמדידה בין השאר באמצעות תצפיות המתמקדות בהתנהגותם של השופטים הן כלפי

המתדיינים עצמם והן כלפי אנשי המקצוע המופיעים בבית-המשפט (Lens, 2016; Lens, Kats, & Suarez, 2016). עקרונות המשפט הטיפולי סייעו בעיצוב המודל של בתי-המשפט פותרי הבעיות, על מנת לשפר את תפקודם של הנאשמים ואת סיכויי הצלחתם (Winick, 2003).

2.3.2 צדק קהילתי

תנועת הצדק הקהילתי (Community Justice) צמחה בעקבות משבר עמוק באמון הציבור בבתי-המשפט ובמערכת אכיפת החוק. בבסיס הצדק הקהילתי עומדת הגישה כי התמודדות אפקטיבית עם פשיעה צריכה לחתור לשינוי ברמה הקהילתית ולשיפור איכות החיים של הקהילה. גישה זו שמה דגש על מציאת פתרונות ארוכי טווח, חיזוק הקורבנות והקהילות הסובלות מפשיעה ושיקום אפקטיבי של נאשמים על ידי שילובם חזרה בקהילה (Clear & Karp, 1998). הקהילה נחשבת מצד אחד כקורבן של הפשיעה ועל כן זכאית לשיקום והשבה, ומצד שני כמשאב מרכזי האחראי לשיקום הנאשמים (Gal & Dancig-Rosenberg, forthcoming). בנוסף, לקהילה תפקיד משמעותי באיתור ובטיפול הצרכים המקומיים באופן שמסייע לגיבוש מדיניות האכיפה של הרשויות (Clear & Karp, 1998).

התפיסה העונשית של תיאוריית הצדק הקהילתי שונה מזו של המשפט הפלילי הקלאסי, במובן זה שהעקרונות המנחים שלה הם שיקום הנאשמים והשבה לקורבנות העבירה ולקהילה. בתי-המשפט הקהילתיים הוקמו ברוח עקרונות הצדק הקהילתי, תוך התמקדות בפשיעה המשפיעה על איכות החיים של התושבים בקהילה מסוימת ובהתאם לצרכים של כל קהילה. במסגרת המודל הקהילתי, נאשמים בבית-המשפט הקהילתי משתתפים בתוכניות שיקום בשיתוף פעולה עם הרווחה, משאבי הרשות המקומית, ארגונים שלא למטרות רווח ומתנדבים מטעם הקהילה (Gal & Dancig-Rosenberg, forthcoming). במקביל, במסגרת התהליך בבית-המשפט הקהילתי מתבקשים הנאשמים לבצע שעות השבה לקהילה.

2.3.3 צדק תהליכי

תיאוריית הצדק התהליכי (Procedural Justice) מבוססת על מגוון מחקרים אמפיריים אשר בחנו את התפיסות של הצדדים שבאים במגע עם מערכת המשפט בנוגע למידת ההוגנות של ההליכים המשפטיים (Procedural fairness) (Tyler, 1988; Tyler & Huo, 2002). על-פי מחקרים אלה, צדדים שבאים במגע עם בית-המשפט או עם המשטרה אינם מתמקדים רק בתוצאה של ההליך המשפטי אלא בעיקר באופן שבו התייחסו אליהם גורמי הסמכות במהלך ניהול הליך זה. בהתאם לכך, נמצא כי ככל שההליך המשפטי נתפס כהוגן בעיני הצדדים המעורבים בו, כך עולה מידת שביעות הרצון של הצדדים מההליך שהתקיים, ללא קשר לתוצאה של ההליך עבורם (Tyler, 1997; 2003). כמו כן, נמצא כי לעצם התפיסה של התהליך כצודק יש השפעה רבה יותר על מידת הקבלה של ההחלטה השיפוטית והציות לה, מאשר לתוצאת התהליך (Tyler, 2003). עוד עלה ממחקרים כי התפיסה של מידת הצדק של התהליך בבתי-המשפט ובמשטרה משפיעה על מידת הלגיטימיות שהציבור מייחס למערכת אכיפת החוק ולחוק בכללותו (Tyler & Hou, 2002).

מחקרים זיהו שני אלמנטים מרכזיים של הצדק התהליכי – איכות ההחלטה שהתקבלה (Quality of decision) ואיכות הטיפול במהלך ההליך (Quality of treatment) (Tyler, 2003). באמצעות שני האלמנטים הללו אנשים שופטים את מידת הצדק התהליכי של ההליך בו היו מעורבים. מידת איכות ההחלטה כוללת את התפיסה כי ההחלטה התקבלה באופן ניטרלי, ללא אפליה או הטייה כלשהי וכן בשאלה האם ניתנה לצדדים הזדמנות להשמיע את קולם ולהציג את עמדתם באופן שעשוי להשפיע על קבלת ההחלטה (Tyler, 2003). מידת איכות הטיפול, לעומת זאת, כוללת שאלות לגבי יחס מכבד מצד גורמי הסמכות כלפי הצדדים, הכרה

בזכויותיהם במהלך ההליך, כנות גורמי אכיפת החוק ומתן הסברים על ההליך והאופן בו התקבלה ההחלטה מצד גורם הסמכות (Tyler, 2003).

בהתבסס על אלמנטים אלה, תיאוריית הצדק התהליכי מציעה כלים פרקטיים פשוטים ליישום, ששופטים, שוטרים וגורמים נוספים במערכת אכיפת החוק יכולים לעשות בהם שימוש ובכך לשנות באופן משמעותי את רמת אמון הציבור ומידת הלגיטימיות של בתי-המשפט ומערכת אכיפת החוק. בהקשר של בתי-משפט קהילתיים, הושם דגש רב בבניית המודל על שיח ישיר ומכבד בין בית-המשפט והנאשמים, הסברת הרציונל של ההליך ושלביו השונים ומתן הזדמנות לנאשמים להשמיע את קולם. זאת במטרה להעלות את רמת אמון הציבור בבית-המשפט והלגיטימיות שלו, באופן שיעלה את הסיכוי של נאשמים לציית בעתיד לחוק ולהימנע מעבריינות חוזרת (Lee et al., 2013).

2.3.4 התנגדות

תיאוריית ההתנגדות (Defiance theory) בוחנת גם היא את התגובה של עוברי חוק לענישה המוטלת עליהם ואת מידת האפקטיביות שלה, תוך התייחסות למאפיינים שונים של הענישה לרבות צדק תהליכי, לגיטימציה ובושה (Sherman, 1993). על פי תיאוריה זו, ענישה יכולה ליצור מגוון של תגובות אצל עובר החוק, שנעות בין הרתעה וירידה של הסיכוי להישנות עבירות נוספות לבין התנגדות ועלייה של הסיכוי להישנות עבירות נוספות או חוסר רלוונטיות והשפעה לעונש.

תיאוריה זו גורסת שיש ארבעה מרכיבים מרכזיים המשפיעים על התגובה של הנענש לסנקציה המוטלת עליו: מידת הלגיטימציה של הגוף המעניש; עצמת הקשרים החברתיים בין הנענש לבין מפעיל הסנקציה; תחושות של בושה ביחס למעשה העבירה; ותחושות של גאווה וסולידריות (Sherman, 1993). בהתאם לכך, ענישה תיצור הרתעה אצל הנענש ותקטין את הסיכוי שלו לבצע עבירות נוספות, ככל שהוא יתפוס את הגוף המעניש כלגיטימי יותר (כתלות של הוגנות ההליך), הקשרים החברתיים שלו עם הגוף המעניש והקהילה הרלוונטית יהיו חזקים, הנענש יחוש בושה במעשיו וירגיש גאווה וסולידריות עם הקהילה הרלוונטית (Sherman, 1993). כעולה מתיאוריה זו, מערכת היחסים בין הקהילה לבין עובר החוק וחיזוק הקשרים עם הקהילה הם מרכיבים מרכזיים בהורדת הסיכוי לעבריינות חוזרת, אשר ניתן להם מענה במודל של בית-המשפט הקהילתי.

2.3.5 קהילתנות

על פי התיאוריה הקהילתנית, הדרך להבין את ההתנהגות האנושית היא להתייחס לפרטים בהקשר התרבותי-היסטורי-חברתי שלהם (Avineri & De-Shalit, 1992). כלומר, יש להסתכל על הקהילות שלהם ועל הקשרים הקהילתיים שלהם. הקהילה היא יחידה והפרטים הם חבריה. החברות אינה מלאכותית או משמשת כאמצעי, אלא יש לה ערך מהותי בפני עצמה. המונח "קהילה" מתאר שלב רצוי במערכות יחסים אנושיות. הקהילה היא גוף בעל ערכים, נורמות ומטרות משותפות, כאשר כל חבר בה רואה את המטרות המשותפות כמטרותיו. הקהילתנים טוענים כי האוטונומיה האישית מושגת בצורה טובה יותר בתוך הקהילה מאשר מחוץ לחיים הקהילתיים, ולכן מתייחסים לקהילה כהכרחית. התיאוריה הקהילתנית רואה בבנייתה של קהילה פרויקט חברתי ומוסרי – חיזוק מערכות יחסים, חיזוק תהליכים של השתתפות, פיתוח היכולת לעזרה עצמית קהילתית, קידום תחושות של העצמה וחיבור – וזאת מחוץ לספירת השוק או הפוליטיקה (Sites, 1998).

2.3.6 קרימינולוגיה חיובית

כמו המשפט הטיפולי, גם הקרימינולוגיה החיובית מקדמת מחקרים העוסקים בפרקטיקות המעצימות את היחיד, המתמקדות בחוזקותיו ולא בפתולוגיות שמהן הוא סובל, והמדגישות את חשיבות הקשרים הקהילתיים והמשפחתיים (שילי-יריחובר וגל, 2016; Ronell & Segev, 2015). בניגוד למשפט הטיפולי, הקרימינולוגיה החיובית מתמקדת בעיקר בסביבה הטיפולית-קרימינולוגית, ולא המשפטית. כך, למשל, הקרימינולוגיה החיובית מלמדת כי סוהרים הבאים בקשר יום-יומי עם אסירים יכולים לנקוט בפרקטיקות מעצימות שהתפתחו בספרות הפסיכו-סוציאלית, כגון "ראיון מוטיבציוני" מהיר, מתן אפשרויות בחירה לאסיר בכל הזדמנות אפשרית, וטכניקות אחרות הלקוחות מתוך שדה הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי – כל זאת אף במפגשים שלא נועדו למטרות שיקום (Birgden, 2004). דומה לגישת הריאיון המוטיבציוני הוא "מודל החיים הטובים" (The Good Life Model) המופעל בדרך כלל בהקשר של עבודה עם עבריינים. הקשר הטיפולי לפי מודל זה מתבסס כנקודת התחלה בדיון בסגנון החיים שהאדם היה שואף להגיע אליו, אשר יהיה מספק ובעל משמעות. המשך העבודה נגזר ממטרות אלו ונועד לקרב את העבריין להשגתן (Ward, 2008). מודל בית-המשפט הקהילתי מייבא את עקרונות הקרימינולוגיה החיובית גם אל ההליך המשפטי. הדגש מושם על ניסיונו של בית-המשפט לזהות את נקודות החוזקה של הנאשם בתהליך או במוקדים אחרים בחייו, ובאמצעות חיזוקים חיוביים ותמיכה קהילתית ליצור בו מחויבות ולהגביר את המוטיבציה שלו לשיתוף פעולה.

2.4 מחקרים אמפיריים על בתי-משפט קהילתיים

מודל בית-המשפט הקהילתי הוא חדש יחסית. בית-המשפט הקהילתי הראשון הוקם בארצות הברית בניו-יורק בשנת 1993. ההערכה היא כי נכון לשנים האחרונות פועלים כ-70 בתי-משפט קהילתיים בארצות-הברית ובמדינות נוספות, ביניהן קנדה, בריטניה, אוסטרליה, דרום אפריקה וישראל (Lee et al., 2013). כחלק בלתי נפרד מהמודל של בית-המשפט הקהילתי נקבעו קריטריונים מדידים להצלחה של ההליך, על מנת שניתן יהיה להעריך את מידת האפקטיביות של המודל ולעודד את שיפורו המתמיד (Lee et al., 2013, 4; Lang, 2011, 4). לפיכך, מרבית בתי-המשפט הקהילתיים מלווים במחקרי הערכה, אשר משתנים מתוכנית לתוכנית מבחינת הקריטריונים הנמדדים והמתודולוגיה שלהם (Lee et al., 2013). בין הקריטריונים הנמדדים ניתן למצוא הפחתה בעבריינות החוזרת של נאשמים, ירידה ברמת הפשיעה בשכונות מסוימות, חיסכון בעלויות (עלויות התוכנית מול עלויות של כליאה), תפיסות של נאשמים וצדדים להליך בנוגע למידת הצדק הפרוצדורלי, מידת שיתוף הפעולה של נאשמים עם התוכנית וציות לצווי בית-משפט ומידת השימוש באמצעי ענישה חלופיים לכליאה (Lee et al., 2013; Fagan & Malkin, 2002).

ממצאי המחקרים האמפיריים, בהקשר של מדד העבריינות החוזרת, מצביעים על ירידה מובהקת סטטיסטית במרבית בתי-המשפט הקהילתיים בשיעורי המועדות לעבריינות חוזרת. כך למשל, במחקר הערכה מקיף שבוצע בבית-המשפט הקהילתי Red Hook Community Justice Center הממוקם בברוקלין, בוצעה השוואה בין נאשמים בעבירות קלות שנדונו בבתי-משפט רגילים באותו מחוז בו פועל בית-המשפט הקהילתי לבין נאשמים שנדונו בבית-המשפט הקהילתי באותה תקופה, באשר לסיכויי המעצר של אותם נאשמים כעבור שנתיים מסיום התוכנית. נמצא, כי בגירים שנדונו בעבירות קלות בבית-המשפט הקהילתי היו בעלי סיכוי נמוך ב-10% להיעצר פעם נוספת בתקופה של שנתיים לאחר גזר-הדין, לעומת בגירים שנדונו בבתי-המשפט הרגילים (הממצאים היו מובהקים סטטיסטית). אצל אוכלוסיית הקטינים נמצאה הפחתה של

20% בסיכוי של נאשמים קטינים שנדונו בבית-משפט קהילתי להיעצר בתקופה של שנתיים לאחר גזר-הדין לעומת קטינים שנדונו בבתי-המשפט הרגילים (Lee et al., 2013). יצוין כי במודל של בית-המשפט הקהילתי ברד-הוק, לא נעשית התערבות טיפולית ארוכת טווח בכל תיק, שכן בחלק מהתיקים מדובר בעבירות קלות ביותר (כגון השחתת רכוש, התנהגות לא הולמת במקום ציבורי, עבירות רכוש קלות וכדומה), אשר המענה שניתן להן הוא מידי וקצר טווח.

במחקר דומה שנעשה בבית-המשפט הקהילתי במלבורן, אוסטרליה (Ross, 2015) נערכה השוואה של תיקים שנדונו בבית-המשפט הקהילתי בהם היתה התערבות טיפולית, לבין תיקים שנדונו בבתי-משפט רגילים במחוז אחר, בהם לנאשמים לא היתה התערבות טיפולית. נמצא כי בקבוצה של הנאשמים שנדונו בבית-המשפט הקהילתי, ל- 33% מהנאשמים היתה הרשעה נוספת כעבור שנתיים מסיום התוכנית, לעומת 44% מהנאשמים שנדונו בבתי-המשפט הרגילים. הממצאים היו מובהקים סטטיסטית. בבית-המשפט הקהילתי East of the River Community Court בווינגטון (Westat, 2012), נמצא כי לנאשמים שהשתתפו בתוכנית בבית-המשפט הקהילתי היה סיכוי נמוך ב- 42% לחזור לפשיעה במהלך תקופה של 12 חודשים מסיום התוכנית (לפי מדד התיקים שנפתחו נגד הנאשמים), לעומת נאשמים בקבוצת הביקורת שנדונו בבתי-המשפט הרגילים ולא הופנו לתוכנית טיפולית כלשהי. הממצאים היו מובהקים סטטיסטית.

לעומת זאת, במחקרים שבוצעו בבית-המשפט הקהילתי North Liverpool Community Justice באנגליה, לא נמצא הבדל בשיעורי העבריינות החוזרת בין נאשמים שנדונו בבית-המשפט הקהילתי לבין נאשמים שנדונו בבתי-משפט רגילים (Booth et al., 2012; Joliffe & Farrington, 2009). מחקרים נוספים בחנו את התפיסות של המשתתפים בבתי-המשפט הקהילתיים בנוגע להוגנות של ההליכים בבתי-משפט קהילתיים לעומת בתי-משפט רגילים. נמצא כי ההליך בבית-המשפט הקהילתי נתפס כבעל רמות גבוהות של צדק פרוצדורלי ומידת שביעות הרצון של המשתתפים בו מההליך היתה גבוהה (Lee et al., 2013; Custer et al., 2008). עוד נמצא במחקרים כי בבתי-משפט קהילתיים נעשה שימוש גבוה יותר בחלופות לכליאה (Hakuta et al., 2008; Lee et al., 2013), דבר שהוביל אף לחיסכון בעלויות למערכת אכיפת החוק (Lee et al., 2013).

3. שיטות המחקר

מטרות המחקר שפורטו במבוא הן מורכבות וקשורות למגוון בעלי עניין. על מנת להשיג מטרות אלו, נעשה שימוש במערך מחקר משולב שיטות (Mixed Methods), המשלב כלים כמותניים ואיכותניים, ובכללם תצפיות, ראיונות עומק (ניתוח איכותני), וניתוח כמותני (תיאורי והסקתי) של הנתונים אשר סופקו על ידי מזמיני המחקר ושל סקר הסתברותי רב-שכבתי אשר נערך בקרב המשתתפים בתוכנית (כ- 60 משתתפים). **טבלה 1** מסכמת את השיטות השונות שנקטו לצורך מענה על שאלות המחקר השונות, ולאחריה מפורטת המתודולוגיה אשר שימשה לצורך בירור כל אחת משאלות המחקר.

טבלה 1: סיכום שאלות המחקר ושיטות המחקר

שאלת המחקר	שיטת המחקר: כמותני	שיטת המחקר: איכותני
מיפוי עבודת ההקמה: מחזון להפעלה, ברמה הארצית והמקומית		1. ראיונות עומק עם המקימים (7) 2. ניתוח ארכיוני של מסמכי ההקמה
תיעוד, מיפוי, אפיון וניתוח תהליך העבודה השוטפת	1. תצפיות סגורות: בתי-משפט קהילתיים וימי מוקד (קידוד על-פי טקסונומיית המשפט הפלילי) 2. ניתוח תאורי והשוואתי של מסד נתונים ארכיוני	1. ראיונות עומק עם המפעילים בשני המחוזות (10) 2. תצפיות אתנוגרפיות: דיונים באולם ושיבות צוות
בירור עמדות לגבי התכנית	שאלוני עמדות בקרב נאשמים (60)	

3.1. מערך המחקר

כאמור לעיל, המחקר הוא רב-שלבי ומשולב שיטות. **השלב הראשון** של המחקר כלל איסוף וניתוח ארכיוני של המסמכים המתעדים את שלבי ההכנה של הפרויקט, הקמתו בשני המחוזות והפעלתו השוטפת, לרבות תיעוד מפגשים, הכשרות וסידורים, כמו גם מסמכים ותכתובות. ניתוח זה נועד לסייע למפות את הפעולות השונות שנקטו ואת עיתוי מהלך כל פעולה ביחס לפעולות מקבילות אחרות.

השלב השני כלל ראיונות מובנים-למחצה (איכותניים) עם 17 שחקני מפתח בפרויקט – יזמי הפרויקט, בעלי תפקידים באשלים ובגיוינט, ושותפים לפרויקט, לרבות חברי ועדת ההיגוי והצוותים המקימים בשני המחוזות (הרכזים, התובעים, הסנגורים, קציני שירות מבחן ועובדים סוציאליים)³. ראיונות העומק התמקדו בשחזור תהליך ההכנה ועבודת ההקמה של שני בתי-המשפט, בתפיסות בעלי התפקידים השונים לגבי חלוקת התפקידים ותחומי האחריות של כל אחד מהגורמים ביחס לגורמים האחרים ולנאשמים עצמם, לרבות שינויים בעמדות שהתרחשו לאורך הפעלת הפרויקט והשלכותיהם על דפוסי העבודה ושיתופי הפעולה בין הגורמים השונים המעורבים בפרויקט. הראיונות עסקו גם באפיון הצרכים שעלו במהלך ההקמה והאופן בו צרכים אלו נענו, וכן באופן בו החלטות התקבלו ומידע הועבר בין הגורמים השונים. הראיונות עם הצוותים המקומיים התמקדו גם בחילוץ הידע לגבי העבודה השוטפת המתבצעת בבתי-

³ חרף פניות חוזרות ונשנות, לא עלה בידינו עד מועד הגשת הדו"ח לקבל את אישור הנהלת בתי-המשפט לראיין את שופטות בית-המשפט הקהילתי.

המשפט ומאחורי הקלעים.

השלב השלישי כלל תצפיות בשני בתי-המשפט הקהילתיים שנועדו להכיר לעומק את התהליך ואת השלבים השונים בו, ההפניות שנעשות במהלכו והגורמים המעורבים בכל שלב, לאפיין את תכונותיו ושיטות העבודה בו, לזהות קשיים וכשלים כמו גם יתרונות וחוזקות של התהליך. התצפיות היו משני סוגים: תצפיות אתנוגרפיות (פתוחות) ותצפיות מובנות (סגורות), שהתבססו על דפי קידודים שפותחו על-ידי החוקרות, כמפורט בהמשך. לשם השוואה, נערכו גם תצפיות בהליכים פלייליים אדוורסריים המתבצעים במסגרת ימי מוקד שנערכו בבתי-משפט שלום שונים.

השלב הרביעי התבסס על ניתוח תיאורי והשוואתי של מסד הנתונים המסכם את כלל התיקים המנוהלים במסגרת הפרויקט בשני בתי-המשפט, תוך התמקדות בתכנית הטיפול שנקבעה בכל תיק וביישומה. הניתוח התייחס למאפייני גיל, מגזר, סוג עבירה, גורמי תמיכה של הנאשמים, הפניות שנעשו לשירותים שונים, השלמת התהליך ומאפייני נשירה.

השלב החמישי התבסס על שאלון המיועד לנאשמים אשר השתתפו בפרויקט בשנות הפעלתו ואשר התקרבו לסיום התהליך בו. השאלונים שחולקו בקרב כ-60 נאשמים כללו שאלות המתייחסות לתפיסותיהם ביחס להגינות ההליך, לאמון במערכת המשפט, לתפיסות עצמי, לתועלת בהליך ולשביעות רצונם ממנו.

3.2. איסוף הנתונים

להלן פירוט לגבי אופן איסוף הנתונים לגבי כל אחד מכלי המחקר שצוינו לעיל.

ראשית, מידע ארכיוני נאסף מנתונים קיימים אשר סופקו על ידי מזמיני המחקר:

1. מסמכי ועדת ההיגוי ומודל ההפעלה של הפרויקט.
2. טפסי מערכת המשמשים את השלבים השונים.
3. פרוטוקולים של דיוני בית-המשפט הקהילתי.
4. מסמכי תיעוד המתייחסים לפגישות, סיורים, ואירועי חשיפה שנערכו במסגרת ההכנה וההקמה של הפרויקט.
5. פירוט השירותים והמענים הקיימים בכל אחת מהערים בהן מופעל הפרויקט (באר-שבע ורמלה).

שנית, הוכן על ידי רכזי בתי-המשפט, בסיוע הצוותים, מאגר ממוחשב אנונימי של כל התיקים המנוהלים במסגרת הפרויקט בשני בתי-המשפט. מאגר נתונים זה כולל נתונים כגון: סוג עבירה, סטטוס, תאריך הפניה, תאריך קבלה לתוכנית, אופן הטיפול, שירותים ומענים שניתנו, נתונים דמוגרפיים וסיום התיק.⁴

שלישית, בוצעו כאמור 17 ראיונות עומק מובנים-למחצה (איכותניים) עם מקימי הפרויקט ועם מפעיליו בפועל, כדי לחשוף את ה"תורה שבעל-פה" של הפרויקט, את דרך היווצרותו ואת אופן הפעלתו בהווה. הראיונות גם סייעו בעיצוב השאלונים, כמפורט להלן.

רביעית, כ-60 נאשמים שהשתתפו בתכנית בשני בתי-המשפט מילאו, בסיוע עוזרות המחקר, שאלונים לזיהוי תפיסות ועמדות ביחס לתכנית.

חמישית, צוות המחקר ביצע מספר סוגים של תצפיות: תצפיות אתנוגרפיות ("פתוחות") בטכניקה של Non-participant observations – המבוססות על תיעוד מלא ככל האפשר של המלל, ההתנהגויות הנצפות

⁴ תודתנו החמה מסורה לרכזת בית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע ולרכזי בית-המשפט הקהילתי ברמלה על העבודה הרבה שהושקעה בהכנת מאגר הנתונים שהיווה מקור מרכזי לניתוחים שבוצעו במסגרת המחקר.

והדינמיקה המתרחשת – נערכו בכ-100 דיונים בשני בתי-המשפט; תצפיות מובנות ("סגורות") – המבוססות על דפי קידודים – נערכו ב-94 דיונים שנערכו בשני בתי-המשפט על ידי 4 תצפיתניות בו-זמנית (ראו פירוט בהמשך). תצפיות זהות נערכו בכ-90 דיונים בימי מוקד באולמותיהם של שלושה שופטים בבתי-משפט השלום בתל-אביב ובכפר-סבא; ותצפיות פתוחות בטכניקה של Participant observations – נערכו ב-14 ישיבות בוקר של צוותי בית-המשפט.

3.3. כלי המחקר ושיטות הניתוח

מדריך הראיון האיכותני בקרב מקימי הפרויקט, השותפים בו ומפעיליו, עסק בשחזור ובתיעוד תהליך ההכנה וההקמה ברמה הארצית והמקומית. כמו כן עסק הראיון בתפיסות המרואיינים לגבי מטרות הפרויקט, אופן הפעלתו, שלביו השונים, מעמדם של בעלי התפקידים השונים, ועמדות כלפי השותפים השונים. מתודולוגיות איכותניות מתאימות במיוחד למטרות של מחקר זה שכן הן מאפשרות בחינה מעמיקה של תהליך חדש וניסיוני שבכדי להבין את מאפייניו, כפי שהם באים לידי ביטוי בפועל, יש צורך להבין את הדינמיקה שבין השחקנים השונים ואת המשמעות של ההליך מנקודת המבט של שחקנים אלו. הבנה של תהליכים וחשיפת המשמעות הסובייקטיבית של שחקנים בתהליך הם מהיתרונות המרכזיים של מחקר איכותני. בחינה מסוג זה מאפשרת למידה והפקת לקחים מהיתרונות ומהקשיים בשלב הפיילוט.

השאלון שחולק בקרב 60 ממשותפי הפרויקט כלל, בנוסף לנתונים דמוגרפיים, שאלות לגבי שביעות רצון מהתהליך ומבעלי התפקידים, תפישת הוגנות ההליך, מועילות התהליך ויצירת שינוי, דיווח עצמי לגבי נכונות לחדול מפשיעה, יחס מכבד של אנשי המקצוע ותחושת שייכות.

ניתוח השאלונים ומאגר הנתונים: על מנת להשיג תיאור הולם של הנתונים, אוחדו שני מאגרי הנתונים שנבנו על ידי הרכזים של שני בתי-המשפט, ואליהם צורף גם מסד הנתונים שנאסף בשאלונים.

תצפיות: על מנת לאפיין את המתרחש בבית-המשפט הקהילתי ואת התפקידים שמבצעים המשתתפים השונים בו, נערכו תצפיות מסוגים שונים: פתוחות (אתנוגרפיות) וסגורות (מובנות). **התצפיות המובנות** בוצעו באולם בית-המשפט בדיונים הפתוחים לציבור. מעורבותן של עורכות התצפיות במתרחש היתה מינימליסטית והסתכמה בעיקר בנוכחות פאסיבית בטכניקה של Non-participant observations (Emerson & Pollner, 2001). עורכות התצפיות עשו שימוש בכלי מחקר אנליטי שהחוקרות הראשיות פיתחו במקום אחר, המכונה "טקסונומיית המשפט הפלילי" (Dancig-Rosenberg & Gal, 2014). הטקסונומיה כוללת 17 מאפיינים המחולקים לארבע משפחות. משפחה אחת מבוססת על מאפיינים המתייחסים למבנה ההליך ועניינם לספק אינדיקציה האם ועד כמה ההליך הוא היררכי; רצוני; פורמלי להבדיל מגמיש; ומקדם דיאלוג בין פוגע לנפגע. משפחה שניה מתייחסת למאפיינים הקשורים לצדדים הלוקחים בו חלק, ועניינם להצביע האם ועד כמה ההליך ממוקד בנפגעי עבירה; ממוקד במבצעי עבירה; מכליל; מקנה כוח החלטה לבעלי-העניין להבדיל מאנשי המקצוע; ומנוהל על-ידי הקהילה להבדיל מהמדינה. משפחה שלישית מתייחסת למאפיינים הקשורים לתכנים של ההליך: האם ועד כמה הוא מעודד שיח רגשי; ממוקד בשיח צרכים להבדיל משיח זכויות; קהילתני להבדיל מליברלי; והאם הוא מתפקד ככלי עזר או כמחסום להשגת מטרותיו. משפחה רביעית מתייחסת למאפיינים הקשורים לתוצאות שההליך שואף להשיג. אלה בוחנים האם ועד כמה תוצאותיו גמולניות להבדיל ממאחות; צופות פני עבר להבדיל מעתיד; עד כמה הוא מבקש לשקם להבדיל מלהרחיק ולמנוע; והאם הוא חותר לתוצאות שתכליתן עשיית צדק להבדיל מפתרון סכסוך (ראו **טבלה 2**). כל אחד מ-17 המאפיינים הללו מיוצג על פני ספקטרום בעל קצוות הופכיים. לכל מאפיין ניתנה הגדרה המבהירה את משמעותו האופרטיבית.

טבלה 2: טקסונומיית המשפט הפילי (Dancig-rosenberg & Gal, 2014) – דף תצפיות לקידוח

1	העדר דיאלוג פוגע-נפגע	1	2	3	4	5	6	7	דיאלוג פוגע-נפגע
2	נוקשה	1	2	3	4	5	6	7	גמיש
3	הירארכי	1	2	3	4	5	6	7	לא-הירארכי
4	כוחני	1	2	3	4	5	6	7	רצוני
5	ממוקד אנשי-מקצוע	1	2	3	4	5	6	7	ממוקד בעלי-עניין
6	ללא התמקדות בנפגע	1	2	3	4	5	6	7	ממוקד בנפגע
7	ללא התמקדות בפוגע	1	2	3	4	5	6	7	ממוקד בפוגע
8	מזיך	1	2	3	4	5	6	7	מכליל
9	מנוהל ע"י המדינה	1	2	3	4	5	6	7	מנוהל ע"י הקהילה
10	שיח זכויות	1	2	3	4	5	6	7	שיח צרכים
11	ללא שיח רגשי	1	2	3	4	5	6	7	שיח רגשי
12	התהליך כמחסום	1	2	3	4	5	6	7	התהליך ככלי עזר
13	ליברלי	1	2	3	4	5	6	7	קהילתני
14	צופה פני-עבר	1	2	3	4	5	6	7	צופה פני-עתיד
15	עונש גמולני	1	2	3	4	5	6	7	עונש מאחה
16	מרחיק, מונע	1	2	3	4	5	6	7	משקם
17	פתרון סכסוך	1	2	3	4	5	6	7	עשיית צדק

התצפיות האתנוגרפיות התבססו בתחילה על דף תצפית שהוכן לצורך מחקר זה (ראו נספח מס' 3) תוך היעזרות ב"טופס תצפית טיפוליות בשפיטה" שהוכן על-ידי קליניקת הגישור באוניברסיטת בר-אילן. במהלך המחקר מולאו דפי תצפיות ביחס ל-103 דיונים על ידי צוות המחקר אולם בהדרגה התברר שנוח יותר לתעד את המתרחש באולם בית-המשפט באמצעות כתיבה חופשית. התייעוד החופשי נעשה בשתי שיטות: האחת, מבוססת על רישום fieldnotes, דהיינו קטעי תיעוד מלאים ונרחבים של הנצפה; השנייה, מבוססת על רישום Jottings, קרי רישום מהיר, חלקי וקצר, באמצעות מילות מפתח או ביטויים, של התרחשויות או התרשמויות שנלכדו בעינו של עורך התצפית (Emerson, Fretz & Shaw, 2011). כך, התווספו לדפי התצפיות דו"חות נוספים הכתובים בטקסט חופשי, ביחס ל-115 דיונים בשני-המשפט. תצפיות משתתף, המבוססות על שיטות התייעוד המתוארות לעיל, התקיימו גם ב-14 ישיבות צוות של שני בתי-המשפט כמו גם בארועים מיוחדים (ארועים לכבוד חגים, טקס סיום, טקס בניית גינה קהילתית ועוד). במסגרת תצפיות אלו, עורכות התצפיות נכחו בישיבה או באירוע (שלהבדיל מאולם בית-המשפט נוכחותן בהם היתה בולטת יותר לנוכח הפורום המצומצם) ותיעדו את המתרחש, תוך שמירה על מעורבות פאסיבית יחסית (Emerson & Pollner, 2001).

סיכומי התצפיות האתנוגרפיות נסרקו ונותרו ניתוח תימתי, יחד עם ראיונות העומק והתייעודים השונים של שלבי ההכנה וההקמה, על פי גישת התיאוריה מבוססת-השדה ההבנייתית (Constructivist Grounded Theory: Charmaz, 2006).

3.4. אתיקה מחקרית

המחקר אושר על-ידי ועדת האתיקה של הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות באוניברסיטת חיפה (אישור 178/16). לכל המשתתפים במחקר – הן בשאלון, הן בראיונות העומק והן אלו הנוכחים בתצפיות – הובהר כי זכותם שלא להשתתף במחקר, וכי ההשתתפות היא וולונטרית בלבד. לכל המשתתפים הובטח חסיון מלא. הנתונים שנאספו נשמרו כך שנתונים גולמיים קודדו עם מספר קוד ללא פרטים מזהים, והרשימה המקשרת בין מספרי הקוד לבין המשיבים נשמרה בתיקה נפרדת מהנתונים הגולמיים. התוצאות המדווחות בדו"ח זה ובכל פרסום עתידי מתייחסות לכלל המשיבים, ללא מסירת נתונים אינדיבידואליים לגבי משתתפים או מקרים. לכל המשתתפים שהשיבו על השאלונים ניתנה תשורה סמלית לאות תודה על מוכנותם להשתתף.

4. ממצאים

פרק הממצאים מתבסס על שיטות המחקר שתוארו בפרק הקודם. חלקו הראשון של פרק זה – "מחזון לפעולה" – מתאר את תהליך הקמת בתי-המשפט הקהילתיים משלבי הייזום וההיגוי הראשוניים של הרעיון ועד שלבי ההפעלה והיישום הנהוגים כיום. חלקו השני – "מטרות ופרספקטיבות" – מתמקד בשחזור עבודת ההקמה ובהצגת תפיסותיהם, השקפותיהם ועמדותיהם של בעלי התפקידים השונים המעורבים בפרויקט (הן חברי צוות ההיגוי והן חברי הצוותים המקומיים), זאת בין היתר, ביחס למטרותיו, לטיבו, לאופן הפעלתו הרצוי ולאתגריו. החלק השלישי – "אפיון התהליך" – עוסק באפיון התהליך המתנהל במסגרת בית-המשפט הקהילתי. החלק הרביעי – "אפיון המשתתפים" – פורס נתונים דמוגרפיים ומשפטיים ביחס לכלל משתתפי התכנית, מציג את עמדותיהם כלפי התהליך שעברו, ומאתר קשרים בין נתונים אישיים שונים (כגון בעיות רקע וסוגי התערבות שניתנו במסגרת התכנית) לבין עמדות המשתתפים וסיכויי הצלחה בתהליך.

4.1. מחזון לפעולה

בפרק זה יתואר תהליך הקמת בתי-המשפט הקהילתיים בישראל משלבי הייזום וההיגוי הראשוניים של הרעיון ועד שלבי ההפעלה והיישום הנהוגים כיום. התיאור מבוסס על ניתוח ארכיוני של כלל המסמכים המתעדים את שלבי החזון, ההקמה, הפיתוח וההפעלה והם כוללים תכתובות פנימיות באשלים, סיכומי ישיבות, פרוטוקולים, מסמכים רשמיים, סקירות, תרשימים, לוחות-זמנים וכיוצא באלה מסמכים נוספים. מבין כלל המסמכים שלושה היוו בסיס עיקרי לתיאורים המובאים בפרק זה (ראו: ביניש וכהן, 2013; ביניש וכהן, 2014א; ביניש וכהן, 2014ב). מחמת חשיבותם ובמטרה לשמר תיאור מדויק ככל האפשר, מצאנו לנכון לשלב חלקים נרחבים מהם בתיאור שלהלן, תוך שמירה על לשון "נאמנה למקור". לשם הנוחות, נחלק את תהליך ההקמה לשלושה שלבים המשתרעים על פני שלוש תקופות עיקריות: שלב פיתוח החזון (אוגוסט 2011 – אוגוסט 2013); שלב פיתוח מודל ההפעלה וגיוס השותפים המקומיים (ספטמבר 2013 עד דצמבר 2014); ושלב היישום: הכשרות ופעילות בשטח (ספטמבר 2014 – כיום). כל אחד מהשלבים יתואר ויידון לפי סדרו.

4.1.1. שלב פיתוח החזון (אוגוסט 2011 עד אוגוסט 2013)

תהליך הפיתוח של בית-המשפט הקהילתי הישראלי ראשיתו ביוזמה שביקשה לקדם ד"ר דניאלה ביניש, ששבה מארצות-הברית לאחר שכתבה עבודת מחקר על בתי-משפט פותר-בעיות. ד"ר ביניש יצרה קשר עם מר שלומי כהן, ראש תחום נוער בעמותת אשלים, הפועלת במסגרת ג'וינט-ישראל. אשלים היא שותפות בין הג'וינט לממשלה שהוקמה לצורך פיתוח שירותים בדגש קהילתי עבור ילדים, נוער וצעירים במצבי סיכון ובני משפחותיהם. לצד העבודה השוטפת עם משרדים כמו משרד הרווחה, החינוך והבריאות, החל הארגון לפעול בשנים האחרונות גם במישורים הקשורים לזירה המשפטית בהם עולה צורך לפיתוח מענים ושירותים

עבור האוכלוסיות אותן היא משרתת. שיתוף הפעולה בין השניים הוביל למחשבה לנסות ולפעול לקידום הטמעתו של המודל בישראל, וזאת במסגרת שיתוף פעולה עם משרדי הממשלה הרלוונטיים. לשם כך הגישה ד"ר ביניש לעמותת אשלים מסמך מסכם המפרט את העקרונות המרכזיים של מודל בתי-משפט לפתרון בעיות בארצות-הברית (ביניש, 2011). בהמשך, ולאחר שהצטרפה ד"ר ביניש לאשלים כמנהלת התכנית, החלה עבודת מטה פנימית לבחינת הנושא.

במסגרת עבודת המטה הפנימית, ועל-מנת לעמוד מקרוב על עקרונות המודל, נערכו **שני ביקורים מקצועיים בארצות-הברית** בהם נטלו חלק מנכ"ל משרד הרווחה ומנכ"ל עמותת אשלים, ד"ר רמי סולימני. לביקורים אלה התלוו גם חברי ה-Board של הגיוינט לצד חברי הוועד המנהל של אשלים. בעקבות הביקורים הללו הוועד המנהל של עמותת גיוינט-אשלים נתן אור ירוק לבחינת פיתוח המודל וליצירת שותפות בין-משרדית רחבה ללמידת המודל והעקרונות הקיימים בעולם. מהלך הפיתוח של הפרויקט התנהל בהתאם לעקרונות הפיתוח של תכניות חדשות כמקובל בעמותת אשלים, דהיינו גובש הרעיון המקצועי ולאחריו היוזמה לפיתוח הרעיון ולבניית מודל עבודה (ביניש וכהן, 2013). יצוין כי מבין בתי-המשפט השונים המרכיבים את בתי-המשפט לפתרון בעיות עמותת אשלים בחרה להתמקד בבחינת היישום של בתי-משפט קהילתיים בישראל. זאת, מתוך תפיסת העבודה בתחום הנוער באשלים, הרואה בקהילה מנגנון מרכזי בתהליכי הטיפול והשיקום של בני נוער וצעירים בסיכון ובני משפחותיהם.

לאחר בחינה ראשונית של התאמת הרעיון לצרכים של אשלים ולתוכנית העבודה הרב שנתית, החל תהליך של למידת הרעיון ושל מנגנונים דומים בארץ ובעולם. בתוך כך התגבשה **תכנית עבודה** שכללה רשימה של שותפים רלוונטיים לפיתוח היוזמה. בעקבות סדרה של מפגשים עם השותפים הרלוונטיים, נקבעו משרדי הממשלה שהצטרפו לבחינת היוזמה, ואלה הוזמנו להשתתף, לצד נציגי אשלים, בפורום מקצועי שהיווה "כוח החלוץ" לפיתוח התוכנית – **פורום השולחן העגול**. במפגשי הפורום השתתפו, בין היתר: נציגי הנהלת בתי-המשפט, המשטרה, פרקליטות המדינה, הסיניגוריה הציבורית הארצית, אגף תקון במשרד הרווחה, המשרד לביטחון פנים, אגף הרווחה במשרד הקליטה ומכון ברוקדייל. פורום זה נפגש מספר פעמים לדיון בעקרונות המודל ובשאלות הנורמטיביות והמעשיות המתעוררות ממאפייניו. מספר חברים בפורום אף יצאו ביוני 2012 לסיוור מקצועי בניו-יורק (אחד משני הסיוורים שהוזכרו לעיל) במסגרתו נחשפו לתכניות שונות המתמחות בעבודה עם נוער וצעירים עוברי חוק. בין התוכניות המרכזיות בהן ביקרה המשלחת היו בית-המשפט הקהילתי בשכונת Red Hook בברוקלין, שם נפגשו חברי המשלחת עם צוות בית-המשפט ולמדו על הנעשה בבית-המשפט ובקהילה בה הוא פועל; מפגש עם מייסדי ארגון Center for C.C.I Court Innovation (המשרד החוקר ומלווה את בתי-המשפט לפתרון בעיות); וביקור בתוכניות שעוסקות בטיפול בנוער וצעירים עוברי חוק. חברי המשלחת הסכימו כי יש מקום לחזק, בין היתר באמצעות בית משפט קהילתי, את אפשרויות הטיפול בתוך הקהילה בבני נוער וצעירים עוברי חוק.

במסגרת הפורום ובמהלך הסיוור הוצג המודל האמריקאי ונבחנו סוגיות מרכזיות הנוגעות להליכים המתנהלים ולמנגנוני הפעולה של בתי-המשפט לצד שאלות עקרוניות באשר למקומו של בית-המשפט בקהילה ולשיתוף הפעולה בין הגורמים המשפטיים לגורמים אחרים במסגרת המודל. כן לובנו במסגרת דיוני הפורום התשומות הנדרשות לפיתוח התוכנית כמו גם לוח הזמנים הנדרש לביצועה. דיוני הפורום הובילו להסכמה רחבה כי יש מקום לקדם את הנושא ולגבש דרכים להתאמת המודל של בית-המשפט הקהילתי לשיטת המשפט הישראלית, בהינתן הבדלים בין ישראל לארצות-הברית, בהיבטים שונים של רווחה, חברה וכלכלה.

בסופו של דבר הוגשה לוועדה המקצועית באשלים – ועדה פנימית שתפקידה לבחון תכניות ולאשרן לפני יציאה לדרך – **הצעה לתכנית שתפעל במסגרת שתי פעימות** (ביניש וכהן, 2013; ביניש וכהן 2014א). ההצעה

הוגשה לאחר מכן גם לועד המנהל של ג'וינט-ישראל ואשלים. מטרתה של הפעימה הראשונה היא לבסס את התכנון הראשוני של התכנית, הכולל את השלבים הבאים: בניית מודל ההפעלה ובניית השותפות; בחירת שני בתי-משפט, במחוזות שיפוטיים שונים, לקיום הפיילוט; מיפוי גורמי הסיכון והתופעות המובילות לפשיעה ביישובים שיבחרו; בחינה של תשתיות קהילתיות ביישובים שיבחרו; בחינה של השירותים הזמינים בכל יישוב; בניית קבוצות מיקוד של כל הגורמים המקצועיים ונציגי הקהילה; הכשרות צוות הכוללות שופטים, תובעים, סניגורים, גורמי טיפול והתערבות שיפעלו בשטח; שילוב הקהילה בתהליכי התכנון והכניסה של בית-המשפט לקהילה; שילוב הרשות המקומית בתהליך התכנון והכניסה של בית-המשפט ליישוב (ביניש וכהן, 2014א). על-פי התכנית הוצע, כי במסגרת הפעימה השנייה יתחיל לפעול הלכה למעשה, פיילוט של שני בתי-משפט קהילתיים במשך חמש שנים. במאי 2013 הוועדה המקצועית אישרה את הפעימה הראשונה ואת צעדי התכנון שהוצעו במסגרתה. הוועדה קבעה כי בתום שנה וחצי תוגש לה תכנית לפעימה שנייה, שתתבסס על המודל שנבנה במסגרת הפעימה הראשונה, ושתכלול הפעלה של שני בתי-משפט בשני מחוזות שונים (ביניש וכהן, 2014א).

באפריל 2012 המודל הוצג על-ידי נציגי אשלים גם בפני הוועדה לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים בראשותה השופטת (בדימוס) דליה דורנר (להלן: "ועדת דורנר"). ועדה זו הוקמה, כזכור, בעקבות החלטה שנתקבלה בדיון שקיימה ועדת חוק חוקה ומשפט של הכנסת, שעניינו לבחון מגמות למציאת דרכי ענישה חלופיות לנוכח העומס בבתי הסוהר. טיוטת דו"ח ועדת דורנר אכן כללה במסקנותיה המלצה לתמוך בפרויקט, המשתלב עם יתר עקרונות הדו"ח, ולקדם הקמת בתי-משפט קהילתיים בישראל.

4.1.2. שלב פיתוח מודל ההפעלה וגיוס שותפים מקומיים (ספטמבר 2013 - דצמבר 2014)

בניית מודל ההפעלה לבית-המשפט הקהילתי ואישור מדיניות משפטית חדשה הייתה המשימה המרכזית הראשונה בתהליך התכנון. לשם כך הוקם צוות היגוי בין-משרדי שנועד לגבש את המודל ולפעול לגיבוש מדיניות הפעלה משותפת ומוסכמת של ההליך הפלילי המיוחד שיתקיים במסגרת בית-המשפט הקהילתי. צוות ההיגוי נטלו חלק נציגים של כלל השותפים המוסדיים של אשלים לפרויקט, קרי הגופים השונים האחראים על קביעת מדיניות ויישום ההליכים הפליליים בישראל. כל גוף אמור היה לייצג את האינטרסים המורכבים שהוא מביא עמו, ובכך לתרום לגיבושו של מודל הפעלה שיביא בחשבון את כלל השיקולים. נציגי הגופים בצוות כללו את גב' רחל ויינשטיין, מנהלת שירות המבחן למבוגרים; גב' ליאור גול, קצינת מבחן מחוזית למבוגרים, מחוז תל אביב והמרכז; ד"ר חגית לרנאו, המשנה לסניגור הציבורי הארצי; ד"ר חיים ויסמונסקי, ראש תחום ידע, חקיקה, משפט וטכנולוגיה בפרקליטות המדינה; סני"צ עדנה טנא, רמ"ד בקרה וחקיקה בחטיבת התביעות, משטרת ישראל; גב' עינת גדעוני, ממונה, מחלקת ייעוץ וחקיקה (פלילי); גב' מיכל גולד, מנהלת מחלקה, מחלקת ייעוץ וחקיקה (פלילי); מר שלומי כהן, ראש תחום נוער, אשלים; וד"ר דניאלה ביניש, מנהלת תוכניות משפט וקהילה, אשלים.

באוקטובר 2013, זמן קצר לאחר תחילת עבודתו של צוות ההיגוי, הוזמנו נציגי אשלים להציג את עיקרי התוכנית בפני נשיא בית-המשפט העליון דאז, השופט אשר גרוניס ומנהל בתי-המשפט, השופט מיכאל שפיצר. בישיבה זו אישר הנשיא גרוניס את עיקרי התוכנית והביע תמיכה מלאה במהלך. במסגרת זו ביקש הנשיא לקבל לידי את פרטי המודל תוך מספר חודשים. פגישה זו האיצה את מהלך התכנון ואת מפגשי צוות ההיגוי שהפכו תכופים ביותר (ביניש וכהן, 2014א). במרץ 2014 נערכה פגישה נוספת אצל הנשיא גרוניס במסגרתה אישר הנשיא את עיקרי ההסכמות שהושגו על ידי צוות ההיגוי וביקש שהפיילוט יחל בסמוך לתחילת שנת המשפט. הנשיא הנחה את הנהלת בתי-המשפט להיערך לפיילוט במסגרתו יפעלו שני

בתי-משפט קהילתיים בישראל במשך חמש שנים. על פי הצעתו, ובתיאום עם נשיאי בתי-משפט השלום במחוז הדרום ובמחוז המרכז, נקבע כי בית משפט קהילתי ראשון יפתח בבית-משפט השלום **בבאר-שבע** בסתיו 2014, ובית-משפט שני יפתח את שעריו כחצי שנה מאוחר יותר בבית-משפט השלום **ברמלה**. לצד ההליך המשפטי הייחודי שיוצע בבאר-שבע וברמלה, ייערך תהליך קהילתי משלים בתיאום עם בתי-המשפט לנוער בערים אלה על מנת שהמאמץ המערכתי לגיבוש פתרונות כוללים מבוססי מיקום וקהילה יקבל ביטוי גם בתיקי הנוער המתאימים. עוד הוחלט כי בתקופת הפיילוט המודל ייבחן באמצעות **מחקר מלווה עצמאי** שייערך על-ידי גורם בעל מומחיות בתחום, אשר ייבחר על-פי מכרז, וכן כי צוות ההיגוי ילווה את הפרויקט לאורך הדרך.

במהלך ספטמבר 2013 ועד מרץ 2014 צוות ההיגוי נפגש פעמים רבות לצורך דיון מהותי בשאלות המשפטיות והמעשיות הכרוכות במעבר למודל. מטרת הצוות היתה לגבש **מודל הפעלה** לפיילוט של בית-המשפט הקהילתי אשר יוגש לאישור נשיא בית-המשפט העליון ויתר מקבלי ההחלטות המרכזיים והוזהר בסיס עקרוני למבנה ההליך והנהלים הפנימיים בקרב היחידות השותפות. הצוות עבד בתיאום עם נציגי הנהלת בתי-המשפט אשר נדרשו אף הם לגיבוש תוכנית משפטית ותפעולית מצדם, ועם השופטים השותפים למהלך אשר עודכנו בפרטי הדיונים והביעו עמדתם בנושאים שונים הרלוונטיים לעבודת השופט ובית-המשפט. במקביל לפעולת צוות ההיגוי, החל **תהליך חשיפה וחשיבה פנימי** בשירות המבחן ובסניגוריה במטרה לגבש עמדות מקצועיות ביחס לתפקידי שירות המבחן והסניגוריה, בהתאמה, בבית-המשפט.

4.1.2.1. עיקרי עקרונות מודל ההפעלה

ביולי 2014 סיים צוות ההיגוי את גיבוש הצעתו לתפיסת העבודה **ולמודל ההפעלה המשפטי** של בית-המשפט. ההצעה התמקדה בסוגיות המרכזיות במדיניות ההפעלה של ההליך הפלילי הקהילתי, ובעיקר בסוגי הבעיות שההליך נועד לטפל בהן, באופי התיקים שיכללו בפיילוט, בקריטריונים להעברה למסלול הקהילתי, בניית התיקים ובמבנה ההליך בתוך בית-המשפט. נושאים אלה נדונו תוך התייחסות לחקיקה ולמדיניות הקיימת. במרבית הנושאים שנדונו הושגה הסכמה. המחלוקת העיקרית שהתגלעה נגעה למדיניות הרצויה באשר לתיקים בהם מתבקש מעצר עד תום ההליכים של הנאשם, כמפורט בהמשך. הוסכם כי יערך מאמץ לשמור על גמישות לאור העובדה שמדובר בפיילוט שממילא יהיה נתון לשינויים תוך כדי הפעלתו כתוצאה מהמציאות שתיווצר ומלמידת לקחים לאורך הדרך.

בשורות הבאות יתוארו עיקרי מודל ההפעלה, אשר נוסח על ידי המקימים באופן הדרגתי תוך התייעצות מתמשכת עם וועדת ההיגוי, עד שהגיע לנוסחו הסופי (ביניש וכהן, 2014ב). מפאת חשיבות תכנון של מסמך מודל ההפעלה מצאנו לנכון להביאם בגוף הדו"ח ובנוסח הנאמן למקור, תוך עריכת שינויים קלים בלבד. מסמך מודל ההפעלה עצמו מצורף, כלשונו, גם כנספח 1. נדגיש כי חלקים ממודל ההפעלה המצורף כנספת, אשר היווה מודל ראשוני ששיקף הסכמות בין הגורמים השונים בתחילת הדרך, השתנו לאורך הזמן, עם התקדמות הפרויקט.

4.1.2.2. הנחות רקע מוסכמות

מודל ההפעלה שגיבש צוות ההיגוי נשען על מספר הנחות רקע מוסכמות. ראשית, נקבע כי בשלב הפיילוט מדובר בהליך שיופעל **בהסכמה**. פירוש הדבר הוא שהכניסה בשערי בית-המשפט הקהילתי, ולצדה ההטייה העונשית לכיוון ההליך השיקומי, יתבצעו בהסכמה של התביעה ושל הנאשם. על מנת לאפשר הסכמה

חופשית ככל שניתן יש להבטיח כי חוסר ההסכמה של נאשם לעבור למסלול זה לא ישמש כטיעון להחמיר עמו וכי ניתן יהיה להיכנס למסלול הקהילתי בכל שלב, גם כאשר ההודאה באשמה נמסרת בשלב מאוחר יותר. שנית, נקבע כי יש מקום לאפשר גמישות יחסית בהגדרת **מאפייני התיקים** המתאימים ובנהלי העבודה כדי לאפשר התמודדות עם מקרים מגוונים, וכדי לצבור ניסיון ולהפיק תועלת מיטבית מהפילוט. שלישית, כחלק מהגמישות המליץ הצוות כי בהסכמה ניתן יהיה גם להעביר את התיק לבית-המשפט הקהילתי לאחר שנטענו טענות מקדמיות במסגרת התיק העיקרי, או לאחר שהתקיימו מספר דיונים במסלול הרגיל שעסקו בעניינים צדדיים (כגון דחיות לצורך הסדרת הייצוג). לבסוף, נקבע כי לצורך ההפעלה יגובשו **נהלים פנימיים** והנחיות לכל הצדדים המעורבים ובכלל זה לשופטים תובעים, סניגורים ציבוריים וקציני מבחן באשר להפעלת שיקול הדעת בהפניית התיקים ולניהול התיק.

4.1.2.3. הקריטריונים להתאמת התיק להליך הקהילתי

הגדרת הקריטריונים להתאמת התיק להליך הקהילתי נעשתה לאור עקרונות הפעולה של בתי-משפט לפתרון בעיות ולאור המסלולים המשפטיים הקיימים, המבטאים את מדיניות הגשת כתבי-האישום וניהול התיקים של רשויות האכיפה. נקבע כי תהליך הבחירה של תיקים מתאימים למסלול הקהילתי יכלול מספר שלבים מצטברים: ראשית, נקבע כי הזווית הנכונה לגיבוש רשימת המאפיינים אשר בהתקיימם יש מקום לשקול העברת התיק למסלול הקהילתי היא הזווית של ה**בעיות החברתיות** המתבטאות בתיק. ברוח עקרונות הפעולה של בתי-המשפט לפתרון בעיות, הקריטריונים להתאמה למסלול הקהילתי יוגדרו בהתאם לסוגי הבעיות המהוות רקע לביצוע העבירה ואשר המודל הקהילתי יכול להתמודד עמן. הבעיות שהוגדרו על ידי הצוות הן: התמכרויות (סמים ואלכוהול), מוגבלויות (שכלית, נפשית וגופנית), אלימות במשפחה (במקרים הקלים יחסית), סכסוכי שכנים, אלימות, וכן בעיה כללית של ניתוק והזנחה חברתית. באשר לסוגיה של "בגירים צעירים" שמבצעים עבירות קבע צוות ההיגוי כי גיל ביולוגי כשלעצמו לא יהווה בעיה, ולא יוכל להיות קריטריון יחיד להעברה למסלול הקהילתי. אולם, נאשמים השייכים לקבוצת גיל זו יכולים במיוחד להיעזר במודל הקהילתי למציאת פתרונות ארוכי טווח שיוציאו אותם ממעגל הפשיעה. שנית, נקבע כי **סוגי העבירות** המתאימים ייבחנו על בסיס הבעיות החברתיות הרלוונטיות. בחינה זו תהא מורכבת מההסכמות הבאות:

א. נקודת המוצא היא כי כל העבירות על חוק העונשין, התשל"ז – 1977 (להלן: "חוק העונשין"), על פקודת הסמים המסוכנים [נוסח חדש], התשל"ג – 1973, ועל חוק המאבק בתופעת השימוש בחומרים מסכנים, התשע"ג-2013, האמורות להידון בבית-משפט השלום, תוכלנה עקרונית להיכלל במסגרת של בתי-המשפט הקהילתיים, בהינתן שברקע מתקיימות הבעיות המתאימות לשיפוט בבית-משפט קהילתי, אשר פורטו לעיל.

ב. סוכם כי על אף האמור בס"ק א' הנ"ל, ככלל, העבירות המוזכרות להלן אינן מתאימות לדיון בבית-המשפט הקהילתי, ועל כן תיקים בעבירות אלה לא ייכללו במסגרת הפרויקט לעת הזאת:

(1) עבירות כלכליות: קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, זיוף בנסיבות מחמירות, עבירות

בידי עובדי ציבור (כדוגמת שוחד, הפרת אמונים, גניבה בידי עו"צ), הפרת אמונים בתאגיד.

(2) עבירות על רקע של פעילות בארגון פשיעה.

- 3) פשעי שנאה, כגון הסתה לאלימות, הסתה לגזענות, פגיעה ברגשי דת, המרדה, עבירות ממניע גזעני.
- 4) עבירות מין.
- 5) עבירות בנשק, סעיף 144 לחוק העונשין.
- 6) ייבוא/ייצוא סמים מסוכנים והדחת קטין לשימוש בסם⁵.
- 7) פגיעה במדיניות חוץ, סימן ה' לפרק ט' לחוק העונשין.
- 8) עבירות נגד בטחון המדינה, פרק ז' לחוק העונשין.
- 9) גרימת מוות ברשלנות, סעיף 304 לחוק העונשין.

ג. אשר לעבירות מחוקים אחרים שאינם אלה המנויים בס"ק א', סוכם כי ככלל, העבירות מחוקים אלה אינן מתאימות לשיפוט בבית-משפט קהילתי, אלא אם כן מוסכם על הצדדים בתיק כי האישום בעבירות אלה נלווה לאישום מרכזי יותר על פי אחד החוקים שנמנו לעיל בס"ק א' או שמוסכם על הצדדים בתיק כי הנסיבות החריגות מצדיקות העברה למסלול הקהילתי.

שלישית, נקבע כי יש למקם את ההליך הקהילתי בתווך שבין המקרים הקלים ביותר, להם נועדו ממילא מסלולים קלים וקצרים כגון שירות לתועלת הציבור, פגישות בודדות במסגרת צו מבחן, נוהל הטיה מההליך הפלילי, סגירת תיק מותנית וכדומה, לבין המקרים החמורים בהם ראוי לעמוד על עונש מאסר בפועל גם נוכח הליך טיפולי שיקומי מוצלח. מטבע הדברים, יתכנו מקרים גבוליים, ולעיתים תהיה חפיפה מסוימת בין התיקים המתאימים למסלול של סגירה מותנית לבין אלה המתאימים למסלול הקהילתי. יחד עם זאת, יש מקום לקביעת מדיניות זהירה אשר תצמצם את האפשרות להשתמש בהליך הקהילתי כתחליף להליך של סגירה מותנית בכדי לא להרחיב שלא לצורך את מספר כתבי-האישום המוגשים במקרים קלים. במקביל, יש להתוות מדיניות המשקפת את העובדה שבעיקרו נועד ההליך להציע חלופה לענישה הכוללת מאסר בפועל בתיקים של נאשמים המבצעים עבירות חוזרות המלמדות על דפוסי עבריינות (תיקים בהם בהעדר מסלול קהילתי העמדה העונשית של התביעה היא למאסר קצר).

על בסיס האמור לעיל ביחס לרשימת העבירות שתיכללנה בהליך של בתי-משפט קהילתיים, אפיינה מחלקת המחקר של הרשות השופטת את נתוני התיקים המוגשים לבתי-משפט השלום ברחבי הארץ. בחינת הנתונים, על בסיס מדגם ארצי שנאסף בשנים 2010-2011, הצביעה על כך שהעבירות שאינן מתאימות לפיילוט היוו כ- 25% מכלל התיקים הפליליים הנדונים בבתי-משפט השלום. קרי, מרבית כתבי-האישום (75%) המוגשים לבתי-משפט השלום ברחבי הארץ עשויים להתאים למסלול הקהילתי ככל שמדובר בקריטריון של סוג העבירה. עבירות אלה שייכות בעיקר לתחום עבירות הרכוש, הסמים, האלימות (כולל אלימות במשפחה) והפגיעה בסדרי השלטון והמשטר.

עוד נקבע במודל ההפעלה כי לצורך בחינת העברת התיק למסלול הקהילתי ייבחנו בנוסף לסוג העבירה גם נתונים שיכולים להצביע על רקע הקשור בבעיות חברתיות שהמודל מבקש לסייע בהתמודדות עמן. כך ייבחנו, בין היתר, נסיבות ביצוע העבירה, נסיבותיו האישיות של הנאשם, קיום עבר פלילי וסוג העבר הפלילי

⁵ יתכנו מקרים בהם הנסיבות הן למעשה נסיבות של צריכה עצמית או נסיבות בהן בפועל מדובר בעבירה שמתאימה לגישה הקהילתית (פער גילאים קטן מאוד, כמויות קטנות וכו') ויתכן שיהיה מקום לשיקול דעת. עוד צוין במודל ההפעלה כי עבירת סחר בסמים, בכמות נמוכה יחסית, כאשר המניע הוא התמכרות (להבדיל ממניע כלכלי) תיכלל בעבירות המתאימות לדיון בבית משפט קהילתי, בהתקיים יתר התנאים.

(נטייה לעבירות דומות, עבירות שניכר כי יש להן רקע משותף כגון התמכרות וכו'), מוכנות לטיפול ואפשרויות שיקום. על רקע המאפיינים הללו, יבחנו הצדדים את עמדתם בדבר העברת התיק למסלול הקהילתי. זאת לאחר שיוכן תסקיר אבחון ראשוני, אשר ההפניה אליו אינה מחייבת את הסכמת הצדדים. מבין התיקים שימצאו מתאימים יועברו רק התיקים בהם תושג הסכמת הצדדים למהלך.

4.1.2.4. תיקי מעצר

במהלך העבודה על המודל המשפטי, התגלעה בין חברי צוות ההיגוי מחלוקת באשר להתאמתם של תיקים בהם הוגשו בקשות למעצר עד תום ההליכים להליך הקהילתי. בשל חשיבות הסוגיה, להלן יפורטו עיקרי העמדות שהובעו בסוגיה.

המשטרה סברה כי אין מקום להפנות להליך הקהילתי תיקים בהם מוגשת בקשה למעצר עד תום ההליכים בעיקר מן הטעם שיש בכך סיכון גבוה מדי לביטחון הציבור. זאת ועוד, יש מספיק תיקים מתאימים להליך גם מבלי לכלול במסגרתו תיקים בהם סבורה התביעה כי יש מקום למעצר עד תום ההליכים. לדידה, ממילא בפיילוט מוגבל משאבים לא ניתן יהיה לטפל בכל התיקים המתאימים וגם מטעם זה אין מקום בשלב זה לדון בנושא המעצרים.

הפרקליטות סברה אף היא כי ההליך הקהילתי צריך לפנות בעיקר לתיקים בהם לא התבקש מעצר, אך הסכימה כי ברף העליון של התיקים המופנים להליך הקהילתי ניתן לכלול תיקים בהם נדחתה בקשה למעצר עד תום ההליכים על ידי בית-המשפט. כל עוד הנאשם שוחרר ממילא, ומבלי קשר להליך הקהילתי, אפשר לאחר השחרור לבחון האם יש מקום להפנותו להליך הקהילתי. ההצדקה לגישה זו מתבססת, בין היתר, על מדיניות דומה הקיימת כיום בפסיקה בהקשר של שחרור לחלופה בהליך גמילה מסמים. בדרך כלל בקשות שחרור לגמילה אינן מתקבלות כאשר התהליך מתחיל לראשונה רק לאחר המעצר. ברוב המקרים גם ההליך הקהילתי יהווה מפגש ראשון של הנאשם עם המסגרת המוצעת ולא נראה שיש הצדקה להפנות למסגרת זו בתהליך שמתחיל בעקבות מעצר. זאת ועוד, הפרקליטות סברה כי מכיוון שממילא מדובר בהליך שצפוי להתרחב באופן מדורג ניתן להתחיל מהתיקים שלא התבקש בהם מעצר ולאחר תקופה של שנה במהלכה תבחן התכונות ויהיו נתונים ראשוניים בדבר התנהלות ההליך ותוצאותיו ניתן יהיה לשקול הוספת תיקי מעצר. הפרקליטות הוסיפה כי בשלב גיבוש מודל ההפעלה, משטרים החל לפעול ההליך הקהילתי, אין עדיין מידע ממשי על סיכויי ההצלחה ואין מקום לבטל את שיקול המסוכנות ללא מידע שיראה כי ניתן להבטיח את בטחון הציבור בדרכים אחרות.

מנגד, **הסניגוריה הציבורית** סברה כי ההליך הקהילתי צריך לכלול בעיקר תיקים שבדרך כלל מוגשות בהם גם בקשות מעצר. הניסיון ליצור מהלך חדש להתמודדות עם הבעיות המובילות לפשיעה מאבד את עיקר הטעם לקיומו אם הגישה המהותית לעבריינות ולמסוכנות הנובעת ממנה נותרת כשהייתה. לדידה, השיח המקובע לפיו לא ניתן לכאורה להתגבר על מסוכנות ללא מעצר, לא מאפשר לבחון לעומק את הבעיה ממנה נובע הסיכון לעבריינות חוזרת ולהציע אפיק פעולה חדש ומשמעותי. בדרך זו יופנו להליך בעיקר נאשמים חד פעמיים שעניינם צריך להסתיים בהליך קצר וקל יחסית או כאלה שכלל אין מקום להגיש נגדם כתב-אישום. מבלי לכלול בהליך נאשמים שכיום נשלחים למעצר גובר החשש מ"הרחבת הרשת" וממדיניות שתחמיר את מצבם של נאשמים. הסניגוריה הציעה כי מבחינה מעשית, על מנת להתמודד עם חשש המסוכנות, אפשר גם למצוא מנגנון בו נאשמים אלה יגיעו לבית-המשפט הקהילתי בעודם עצורים וישוחררו מן המעצר רק לאחר התאמת התוכנית שתאיין את המסוכנות ותאפשר מעקב צמוד. יצוין כי עמדת הסניגוריה הציבורית משתלבת עם המדיניות שאומצה על-ידי בית-המשפט לסמים בתל-אביב הן רק

בתיקי עצורים, ועם העמדה שהתגבשה בוועדת דורנר, שבהמלצותיה כאמור תמכה בהקמת הפיילוט של בתי- המשפט הקהילתיים מתוך הנחה שמודל זה מיועד בין היתר להוות תחליף למעצר ולמאסר בתיקים המתאימים.

יתר חברי הצוות ובכלל זה נציגות מחלקת ייעוץ וחקיקה, נציגות שירות המבחן ונציגי אשלים סברו אף הם כי יש מקום לבחון הפנית תיקי מעצר להליך הקהילתי. נטען כי ככל שההליך קהילתי יתבסס, נראה שהתוכניות שיוצעו במסגרתו יוכלו להוות חלופות מעצר במקרים בהם בעבר לא נמצאו חלופות מתאימות. במקרים בהם הנאשם מנותק ממשפחתו אם בשל התמכרות, בעיה נפשית ורקע אחר של ניתוק והזנחה, ממילא יהיה קשה יותר למצוא עבורו חלופה בהעדר סביבה תומכת. ויתור על אפשרות זו מנוגד למדיניות הנוהגת ולהנחיית הפסיקה לפיה במקום שיש חלופה ראוי לשחרר ממעצר. שירות המבחן הדגיש כי על סמך הניסיון המצטבר בחקירות מעצר ובביצוע פיקוחי מעצר, התערבות מוקדמת ככל האפשר בסמוך לביצוע העבירה ולמעצר עשויה להגדיל את הסיכוי לשיקום. לאור זאת שירות המבחן הציע כפשרה להתמקד בשלב הראשוני בקבוצת הנאשמים המשוחררים בתנאים מגבילים על-ידי בית-המשפט.

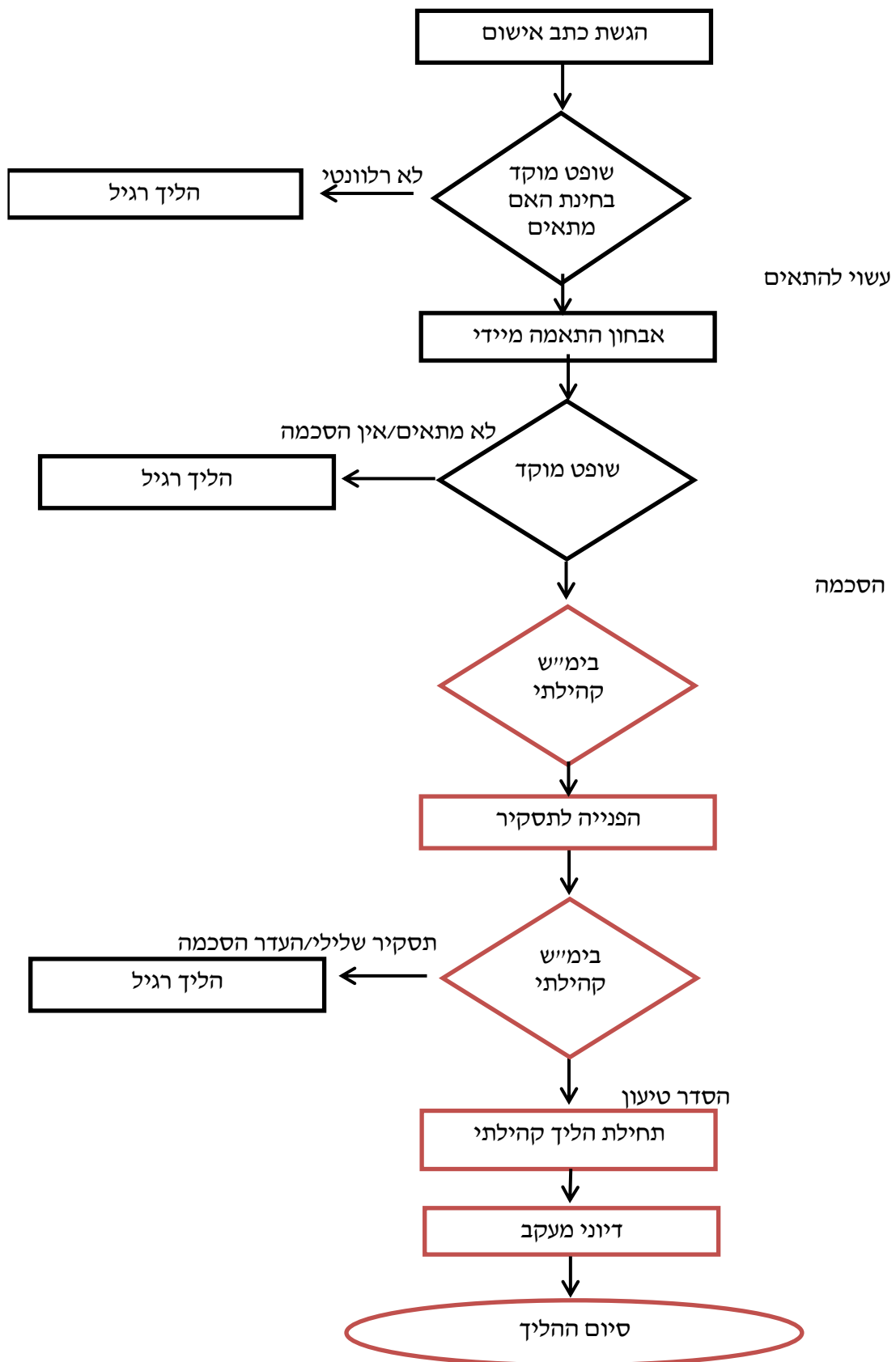
לנוכח המחלוקת בסוגיה חשובה זו הועבר הדיון בנושא לפתחו של **היועץ המשפטי לממשלה**. בתום ישיבה שנערכה בלשכת היועץ בינואר 2015 הוחלט כי אין לקבוע באופן גורף שתיקים אשר בהם הוגשה בקשה למעצר עד תום ההליכים לא יופנו להליך הקהילתי. היועץ קבע, כי משעה שנדחתה בקשה למעצר עד תום הליכים ובית-המשפט הורה על שחרור הנאשם, יש מקום לשקול הפנייתו להליך הקהילתי בהתאם לנסיבות המקרה הקונקרטי. עם המשך הפעלתו של הפיילוט, נקבע כי ניתן יהיה לבחון עמדה זו מחדש, ובין היתר לבחון אם יש מקום להפנות להליך קהילתי נאשמים מסוימים כבר במסגרת הדיונים בבקשה למעצר עד תום ההליכים. בישיבה שנערכה בחודש ספטמבר 2016 אצל המשנה ליועץ המשפטי לממשלה לעניינים פליליים, עו"ד רז נזרי, נקבע, בהסכמת הפרקליטות והמשטרה, להתחיל להעביר תיקי עצורים להליך הקהילתי. מדיניות זו, שאומצה במוצהר על-ידי הפרקליטות והמשטרה, מיושמת כיום בפועל.

4.1.2.5. ניתוב התיקים להליך הקהילתי

על פי מדיניות בתי-המשפט מרבית התיקים הפליליים קבועים כיום לדיון מקדמי בפני שופט מוקד (קובו, 2009). דיון זה נועד בין היתר לבירור עמדת הנאשם, לבחינת האפשרות לצמצום יריעת המחלוקת ולניתוב התיק בהתאם. לאחר בחינת מספר אפשרויות, צוות ההיגוי המליץ לקבוע את נקודת ההפניה המרכזית להליך הקהילתי במסגרת הליך הניתוב המתקיים בפני שופט מוקד (או בפני שופט מעצרים). המלצה זו נתמכה על-ידי הנהלת בתי-המשפט. במסגרת דיון זה ניתן יהיה לבחון העברת התיק למסלול הקהילתי, לבקשת הצדדים או בהמלצת השופט. דרך זו מאפשרת לתביעה להגיש את כתבי-האישום בדרך הרגילה על בסיס הקריטריונים המקובלים כיום. בכך נשמר שיקול הדעת התביעתי הקיים כיום ביחס להחלטה על העמדה לדיון וכן נשמרת צורת העבודה הקיימת בתביעה. בנוסף ההנחה היתה כי מודל זה יצמצם את הסיכון ל"הרחבת הרשת" ולהגשת יותר כתבי-אישום במקרים הקלים כתוצאה מקיומו של ההליך הקהילתי. ככלל, טרם הגשת כתב-אישום אין בידי התביעה נתונים מספיקים באשר לנסיבותיו האישיות של הנאשם. כמו כן, במרבית המקרים הנאשם אינו מיוצג בשלב זה ויש קושי בגיבוש עמדה מצדו. הפעלת שיקול הדעת באשר להפניית התיק למסלול הקהילתי לאחר הגשת כתב-אישום והקראתו בבית-המשפט תאפשר שקלול של מירב הנתונים הנדרשים. צוות ההיגוי המליץ עוד כי כאשר על פי עמדת התביעה יש מקום לשקול הפניה

למסלול הקהילתי עוד טרם הדיון הראשון בתיק, אין מניעה לפנות לנאשם (בהנחה שהוא מיוצג) ולשירות המבחן בבקשה לבחון עמדתם באשר לאפשרות העברת התיק למסלול הקהילתי לפני דיון ההקראה המיועד בפני שופט המוקד. במקרה בו תינתן המלצה ראשונית של שירות המבחן ובהסכמה, יוכלו הצדדים לבקש מבית-המשפט לקבוע את התיק בפני בית-המשפט הקהילתי.

ההסכמות השונות אליהן הגיע צוות ההיגוי סוכמו, כאמור, בנוהל הפעלה (ביניש וכהן, 2014ב). המודל לניתוב התיקים למסלול הקהילתי, כפי שהוצע על-ידי צוות ההיגוי, מתואר להלן בתרשים 1. לאחריו מתוארים שלבי הדיון בפני שופט המוקד והדיון הראשוני בבית-המשפט הקהילתי, כמוצע בנוהל ההפעלה שגיבש הצוות.

איור 1: המודל המוצע לניתוב תיקים למסלול הקהילתי (ביניש וכהן, 2014ב)

בהתאם לנוהל, מצא שופט המוקד, ביוזמתו או לבקשת הצדדים, שיש מקום לבחון הפניית התיק להליך קהילתי, יפנה את הנאשם להליך אבחון קצר אצל קצין מבחן ייעודי שיוצב לשם כך בדיוני המוקד. האבחון יקרא "בדיקת התאמה" ובו תבחן התאמתו של המופנה לשילוב בבית-המשפט הקהילתי. הבדיקה תערך במסגרת פגישת התאמה קצרה בה יציג קצין המבחן את המודל למופנה, יבחן את מידת הבנתו את התהליך ויברר באופן ראשוני את תחום הבעיה המרכזי המצוי ברקע ואת נכונות המופנה לטפל בפתרון בעיה זו. בסיום האבחון, שמסתיים לרוב תוך כשבועיים, יעביר קצין המבחן לעיונם של בית-המשפט והצדדים דו"ח תמציתי המתייחס במספר שורות למידת התאמתו של המופנה להליך הקהילתי. מסמך זה יהיה חסוי כך שלא ניתן יהיה לערוך בו שימוש אם התיק לא יועבר להליך קהילתי. לאחר קבלת דו"ח האבחון יוחזר התיק לשופט המוקד להכרעה באשר להעברה להליך הקהילתי. העברה תעשה רק בהסכמת הצדדים. התיקים שיועברו למסלול הקהילתי ייקבעו לדיון בפני בית-המשפט הקהילתי במועד קרוב ככל שניתן.

יצוין, כי ההנחה אשר עמדה בבסיס עבודת הצוות היא שבהמשך הדרך, ככל שיוחלט על אימוץ המודל של בתי-משפט קהילתיים באופן קבוע, תלווה הטמעת המודל בחקיקה מתאימה. יחד עם זאת, לצורך הפיילוט, בהינתן שהבסיס לעריכתו ולקיום ההליכים במסגרתו הוא הסכמת הצדדים, הצוות העריך כי אין הכרח לערוך תיקוני חקיקה, וכי ניתן להסתפק בהוראות חוק קיימות. כך למשל, ניתן לראות בעריכת תסקיר האבחון הראשוני משום סמכות נלווית, סמכות עזר, העומדת לרשות השופט המקיים דיון מקדמי לפי סעיף 143א לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 [להלן: "החסד"פ], להגשמת התכליות של הדיון המקדמי ובהן בחינת האפשרות לצמצום המחלוקות, ייתור הצורך בשמיעת ראיות, סיום הדיון ועוד. הפניית הנאשם לתסקיר האבחון הראשוני יכולה להיעשות מכוח סמכותו הטבועה של בית-המשפט לפי סעיף 3 לחסד"פ, הקובע כי "בכל ענין של סדר הדין שאין עליו הוראה בחיקוק, ינהג בית-המשפט בדרך הנראית לו טובה ביותר לעשיית צדק". תכלית ההפניה לקצין המבחן היא חייווי דעתו בנוגע להתאמתו של הנאשם לבית-משפט קהילתי. שירות המבחן יערוך את התסקיר מכוח תקנות המבחן (שירותי המבחן), התשי"ט-1959, המסמיכות קצין מבחן לטפל בעניינו של כל אדם שהופנה אליו על ידי רשות מרשויות המדינה, כמפורט בהן. לסמכות זו נלוות סמכויות וחובות נוספות, כגון חקירה ואיסוף מידע, סודיות ועוד, כמפורט בתקנות.

שלב ב' - דיון ראשון בבית-המשפט הקהילתי

מטרת הדיון הראשוני בבית-המשפט הקהילתי היא לבחון לעומק את הפוטנציאל לקיומו של הליך קהילתי ולהגעה להסדר טיעון שיאפשר את ההליך במקרים המתאימים. הנחת הצוות היתה כי מרבית התיקים שיופנו לבית-המשפט הקהילתי אכן מתאימים לקריטריונים שנקבעו וכי הנאשמים יהיו מעוניינים להיכנס לתהליך. יחד עם זאת, בשלב זה של ההליך טרם נערך בירור מעמיק באשר לנסיבותיו האישיות של הנאשם ולאפשרויות השיקום. לאור האמור, בדיון הראשון יבהיר השופט לנאשם את ייחודיות ההליך ויצג בפניו את צוות בית-המשפט ואת שיטת העבודה. בהינתן הסכמת הצדדים, יפנה השופט את הנאשם לקבלת תסקיר עומק אשר יבחן את אפשרות הכניסה להליך קהילתי על רקע מכלול הנסיבות ואפשרויות השיקום, ויציע תכנית לנאשם. התסקיר יוגש תוך זמן קצר ככל האפשר על מנת שניתן יהיה לגבש עמדה בדבר התחלת המסלול הקהילתי. על פי מודל זה, תסקיר שירות המבחן יינתן טרם ההודאה והכרעת הדין.

לעניין הסמכות יצוין, כי ניתן לקיים דיון מקדמי לפי סעיף 143א לחסד"פ יותר מפעם אחת. על כן ניתן לראות בדיון שעורך בית-המשפט הקהילתי גם כן דיון מקדמי, אף אם נערך דיון כזה על ידי שופט המוקד.

בדומה לשופט המוקד, גם השופט הקהילתי רשאי יהיה להפנות את הנאשם לתסקיר עומק, שתכליתו המשך בדיקת התאמתו של הנאשם לבית-משפט קהילתי, התאמת תוכנית לנאשם והגעה להסדר טיעון. ככל שההפניה לבית-המשפט הקהילתי ובחינת התאמת הנאשם להליך נעשית לאחר תחילת המשפט, בהינתן הסכמת הצדדים נראה כי בית-המשפט מוסמך אף במצב זה להורות על עריכת תסקיר מכוח סעיף 3 לחסד"פ.

באשר לאפשרות לעשות שימוש ראייתי בתסקיר האבחון הראשוני ובתסקיר העומק במשפט פלילי, ככל שההליך בפני בית-המשפט הקהילתי לא צלח, צוות ההיגוי קבע שבמסגרת ההסכמות בתחילת ההליך יש לכלול הסכמה לפיה אם ההליך בבית-המשפט הקהילתי לא יסתיים בהצלחה והתיק יועבר להליך פלילי בבית-משפט רגיל, הרי שהצדדים לא יעשו שימוש בתסקיר. יודגש, כי ככל שמדובר בעצורים, אף אם משוחררים בערובה, וככל שמדובר בתסקיר שניתן לאחר הרשעה, קיימת מסגרת חוקית ברורה לעריכת התסקיר וכן מוסדרת שאלת החסיון.

תסקיר העומק שיוגש לבית-המשפט הקהילתי יהיה נרחב ומעמיק ככל הניתן. בדומה לתסקירים רגילים יכלול תסקיר העומק את הפרקים הבאים:

- א. פתיחה הכוללת את מקורות המידע עליהם מתבסס התסקיר.
- ב. פרק הכולל רקע אישי ומשפחתי והמתייחס לשלושה אשכולות מרכזיים: אישיותו של האדם, תפקודו ומערכות יחסיו.
- ג. פרק הכולל התייחסות להיסטוריה העבריינית ולבעיה המרכזית של הנאשם לרבות הקשר ביניהן.
- ד. פרק הכולל את הסיכוי לשיקום בהתייחס לתוכנית השיקום המוצעת. תוכנית השיקום שתוצע תהיה מפורטת ותכלול היבטים לטיפול ושיקום ברמה האישית וברמה הקהילתית.

עוד קבע צוות ההיגוי כי במידה שיינתן תסקיר הכולל המלצה לשילוב הנאשם בתוכנית שיקומית במסגרת בית-המשפט הקהילתי, יוכלו הצדדים לגבש הסדר טיעון שיכלול, בין היתר, את פרטי התוכנית המוצעת ויהווה בסיס לתחילת ההליך. עם הגשת הסדר הטיעון, יתקיים בבית-המשפט דיון במסגרתו יבחן בית-המשפט את הסכמות הצדדים, יבהיר לנאשם את מהות ההליך ויכריע באשר לאימוץ ההסדר. עם מתן הכרעת-הדין, יורה בית-המשפט על תחילת ביצוע התוכנית המוסכמת ויקבע את התיק להמשך דיוני מעקב בפניו. במקרים בהם לא תהיה הסכמה להעברה לתסקיר, בהעדר המלצה מטעם שירות המבחן על התאמה לתוכנית או בהעדר הסכמה על הסדר טיעון, יוחזר התיק למסלול הרגיל ויקבע לדיון בפני שופט אחר.

הסדר הטיעון, אליו מגיעים לאחר הכניסה לתכנית ולאחר קבלת תסקיר עומק, יכלול לקיחת אחריות לביצוע העבירה ופרטים מלאים ככל שניתן בדבר ההליך השיקומי ותוצאותיו, אם כי ניתן להותיר את התוצאות העונשיות להחלטת השופט. במסגרת הסדר הטיעון יובהרו, ככל הניתן, עמדות הצדדים באשר לאפשרויות סיום ההליך. כך יוסכם במידת האפשר מה יהיו תוצאותיו של הליך שיסתיים בהצלחה ומה תהיה עמדת הצדדים במקרה של כישלון התהליך. צוות ההיגוי המליץ כי במקרה בו יקבע השופט שההליך השיקומי במסגרת בית-המשפט הקהילתי נכשל, יורה בית-המשפט על הפסקת ההליך ויקבע מועד לטיעונים לעונש לצורך גזירת-הדין.

4.1.2.6. ההליך הקהילתי ודפוסי העבודה של צוות בית-המשפט הקהילתי

ההליך הקהילתי הוא הליך ייחודי המתבטא, בין היתר, במטרה משותפת של בית-המשפט והצדדים לסיים את ההליך הפלילי לאחר תהליך שיקום מוצלח שיעברו הנאשמים שנמצאו מתאימים. על כן צוות ההיגוי המליץ כי בית-המשפט הקהילתי יפעל באופן שישקף את ייחודיות ההליך ויאפשר את התקדמות תהליך השיקום לצד

פיקוח מתמיד בחסות בית-המשפט. באופן ספציפי הומלץ כי צוות בית-המשפט יפתח מנגנונים להפניית הנאשם לתוכניות שיקום מתאימות לצד מנגנוני פיקוח ודיווח שיבחנו את מידת שיתוף הפעולה ויאפשרו התערבות שוטפת בתהליך. דוגמאות לכלים ולמנגנונים שבהם הומלץ לעשות שימוש הן: עידוד והכוונה לנאשם (ולעיתים גם לגורמי המקצוע המטפלים), שינוי והתאמת התוכניות על פי הצורך, פתרון בעיות והפסקת התוכנית במקרים בהם אין שיתוף פעולה.

עוד הומלץ כי השותפים לפרויקט יקצו כוח אדם מקצועי קבוע ככל שניתן לטובת ההליך כך שהפעילות תתנהל על ידי צוות קבוע שיעבור הכשרות מתאימות וידע לפעול בשיתוף פעולה. במסגרת זו יכהן שופט קבוע בבית-המשפט ולצדו נציגי רשויות התביעה, הסניגוריה הציבורית ושירות המבחן שייאשו את הפיילוט. לצד השחקנים המסורתיים של ההליך הפלילי יוצבו בבית-המשפט מספר אנשי צוות שיהיו אמונים על הפעלת המעטפת הקהילתית שתקיף את בית-המשפט ועל הניהול שוטף של העבודה ובכלל זה ניהול עבודת הצוות, סיוע בפתרון בעיות ובקשר עם גורמי השיקום, הנגשת שירותים לאוכלוסייה הבאה בשערי בית-המשפט ויצירת שותפויות בין בית-המשפט לגופים מקצועיים וגורמים בקהילה.

כאמור לעיל, כבר מן הדיון הראשון יובהר לנאשם על ידי בית-המשפט כי מדובר בהליך ייחודי שמטרתו יוצגו בפניו והוא יכול לבחור האם ברצונו להיכנס לתהליך. בכפוף להסכמת הנאשם להיכנס לתהליך, יחתרו הצדדים להשגת הסדר טיעון, ולאחר אישורו על ידי בית-המשפט יחל באופן פורמלי תהליך השיקום. הנאשם יידרש להשתתף בתוכנית השיקום שנקבעה, למלא את כל צווי בית-המשפט שיקבעו בעניינו ולהגיע באופן שוטף לדיוני מעקב. דיוני המעקב הראשונים יתקיימו בתדירות גבוהה יחסית (אחת לחודש בערך) ועם התקדמות התוכנית השיקומית (בחלוף כחצי שנה לערך) תלך התדירות ותפחת. לקראת כל דיון יוגש תסקיר משלים לבית-המשפט אשר יכלול מידע רב ככל שניתן על מצבו של הנאשם, מידת שיתוף הפעולה שלו עם כללי התוכנית שנקבעה, התקדמות, קשיים וכיוצא באלה נתונים נוספים. בדיוני המעקב יינתן מקום לנאשם להשמיע את דברו ישירות בפני בית-המשפט.

בין הדיונים יעמדו נציגי שירות המבחן והצוות המסייע בקשר שוטף עם הנאשם ועם הגורמים המשקמים על מנת לעקוב אחר התקדמות השיקום, לסייע בתהליך ולהציע פתרונות לבעיות וקשיים שיעלו לאורך הדרך. לאורך כל הדרך יעודכנו הצדדים והשופט בפרטים ויהיו מעורבים בתהליך ככל שיידרש. במקביל לדיונים השוטפים בתיקי בית-המשפט יהיו חברי צוות בית-המשפט מעורבים ומעודכנים במתרחש בתחום השיפוט של בית-המשפט. במסגרת זו הם יקבלו מידע עדכני על צרכי התושבים, שירותים ומענים קיימים, שירותים בפיתוח וגופים מרכזיים בקהילה. כמו כן, במידת האפשר הם ישתתפו בישיבות תושבים, בישיבות עם גורמי מקצוע ובאירועים קהילתיים.

במקביל לעבודת צוות ההיגוי ולקראת הכניסה ליישובים שנבחרו לפיילוט נערכה באשלים עבודת הכנה לגיבוש תפיסת העבודה הקהילתית והמקומית. תכליתו של מודל העבודה הקהילתי הוא להשלים את המודל המשפטי ולהוסיף לגישה של פתרון בעיות במשפט את ההיבט הקהילתי. היבט זה יאפשר לבית-המשפט לקבל החלטות ולפעול בתוך ההקשר המקומי, להרחיב את סל הפתרונות המוצעים ולפתח שותפות עם הקהילה לצורך ההתמודדות עם הבעיות החברתיות המובילות לפשיעה (ביניש וכהן, 2014).

המהלך הראשון שהחל בהקשר זה הוא פיתוח שותפות עם עיריית באר-שבע במסגרתה הצטרפה העירייה לצוות ההיגוי המקומי של הפרויקט, סיעה בהכוונת מדיניות השירותים החברתיים ובגיוס המשאבים הנדרשים לצרכי השיקום של נאשמים בקהילה ובשיפור הקשר בין מערכת האכיפה למערכות המקומיות. בהמשך יזמה אשלים מהלך של איתור וגיוס שותפים נוספים ובכלל זה נותני שירותים, גופים מרכזיים בקהילה ותושבים. מכון מאיר-גיוינט-ברוקדייל אסף נתונים בדבר צרכי התושבים בשכונות שונות בבאר-שבע והתוכניות הפועלות בעיר עבור אוכלוסיות בסיכון (בן-סימון וכאהן-סטרבציינסקי, 2014). המידע על צרכי

התושבים נועד לשמש תשתית להיערכות קהילתית לקראת יישום התכנית, באמצעות זיהוי הצרכים והקשיים הייחודיים לכל קהילה. מידע זה כלל: תפיסת התושבים את השכונה, כולל איכות החיים בה, תפיסת הביטחון והרווחה האישית, תפיסת השירותים הניתנים, מענים חסרים, חשיפה לעבריינות, תפיסת תפקודה של המשטרה ואמון התושבים במערכות המשפט והאכיפה. המידע נאסף באמצעות ניתוח נתונים קיימים שנאספו על ידי גופים שונים ובאמצעות עבודה עם קבוצות מיקוד של תושבים (קטינים ובגירים) ונותני שירותים ביישוב. מכלול הנתונים נאסף על מנת לסייע לצוות בית-המשפט להבין את הרקע המקומי ולשמש ככלי מרכזי לקביעת מדיניות, להרחבת סל תוכניות השיקום ולהתאמת הפתרונות הפרטניים הנדרשים. מהלך דומה של בניית שותפויות, לצד בדיקת צרכים ומיפוי שירותים נעשה גם בעיר **רמלה** (בן-סימון וכאהן-סטרבצ'ינסקי, 2015). במקביל לעבודה המשותפת בצוות ההיגוי נערכה באופן שוטף גם עבודת תכנון נפרדת עם **כל אחד מהשותפים** לפרויקט, על פי צרכיו (ביניש וכהן, 2014א):

א. **שירות המבחן** – מובילי התוכנית באשלים נפגשו עם הצוות הבכיר של שירות המבחן למבוגרים ועם הצוות הבכיר של שירות המבחן לנוער לפגישות עבודה שנועדו לחשוף את בכירי השירות להליך ולהתחיל דיון פנימי באתגרים ובהערכות הנדרשת.

ב. **סניגוריה ציבורית** – נציגי אשלים נפגשו עם ראשי הסניגוריה הציבורית הראשית ועם הצוות הבכיר על מנת להציג בפניהם את המהלך המתגבש. הסניגוריה מצידה גיבשה, באישורו של הסנגור הציבורי הראשי, מדיניות פעולה המתאימה למודל.

ג. **יחידת התביעות במשטרת ישראל** – יחידת התביעות אמונה על הטיפול השוטף במרבית התיקים הפליליים בישראל. במהלך 2014 נערכו פגישות עם ראש יחידת התביעות במשטרה ועם נציגת התביעות לצוות ההיגוי. במסגרת זו הושגו הסכמות ואישור למדיניות המתגבשת. לאור ההתקדמות בתהליך והעמדה המיוחדת הנדרשת מן המשטרה בהקשר זה הוזמנו מובילי התוכנית באשלים, לצד כמה חברים נוספים בצוות ההיגוי, להציג את התוכנית ביום עיון שנערך לפיקוד הבכיר של יחידת התביעות (ראשי התביעות במחוזות וראשי השלוחות). בנוסף, נפגשו מובילי התוכנית עם ראש אח"מ, ניצב מני יצחקי. במסגרת זו הביע ראש אח"מ את תמיכתו המלאה בתוכנית וקיבל על עצמו לדאוג להערכות הנדרשת מצד התביעה המשטרתית (שהיתה. כפופה בזמנו לאח"מ).

ד. **פרקליטות המדינה** – במהלך 2014 התקיימו דיונים שוטפים עם נציג הפרקליטות בצוות ההיגוי על מנת לגבש את מדיניות הפרקליטות הנדרשת ליישום המודל. במהלך התקופה עדכן נציג הפרקליטות בצוות ההיגוי באופן שוטף את המשנה לפרקליט המדינה לעניינים פליליים דאז, עו"ד אלי אברבנאל, וקיבל את אישורו למהלכים הכרוכים בשינוי מדיניות הפרקליטות.

ה. **מחלקת ייעוץ וחקיקה** – מובילי התוכנית הציגו את עקרונות המודל למשנה ליועץ המשפטי לממשלה לעניינים פליליים, עו"ד רז נזרי. עו"ד נזרי הביע תמיכה רבה בהמשך תהליך הפיתוח ובהעברת תיקים משמעותיים למסלול הקהילתי. הוא הנחה את צוותו לקבוע פגישת עדכון אצל היועץ המשפטי לממשלה לאחר סיום עבודת צוות ההיגוי על מנת לערבו בתהליך ולהביא לפתחו מספר נושאים הקשורים במדיניות התביעה הכללית.

ו. **הנהלת בתי-המשפט** – במקביל לעבודת צוות ההיגוי, התקיים קשר שוטף עם סמנכ"לית התפעול של הנהלת בתי-המשפט, גבי שלומית לוי, ועם המחלקות השונות בהנהלה שנערכו ליישום הפיילוט. במסגרת זו נבדקו נתונים, נערך תהליך להתאמת סיווג חדש לתיקים שיופנו למסלול הקהילתי, נערכה

התאמה של המזכירות השונות למודל המתגבש והותוו התנאים שיאפשרו פתיחה מסודרת של ההליך החדש.

ז. **נשיאי בתי-משפט השלום דאז במחוז הדרום והמרכז** – צוות התוכנית עמד בקשר שוטף עם נשיא בתי-משפט השלום במחוז הדרום דאז, השופט אביחי דורון. הנשיא דורון היה מעורב בגיבוש תוכנית העבודה ככל שהיא נוגעת לחלקים של ניתוב התיקים ופעילות בית-המשפט ואף נפגש עם צוות ההיגוי לדון במספר שאלות מדיניות. שתי פגישות התקיימו במהלך 2014 גם עם נשיאת בתי-המשפט במחוז המרכז דאז, השופטת דפנה בלטמן-קדראי, על מנת לקדם צעדים ראשוניים להערכות בבית-המשפט ברמלה.

במאי 2014 התקיים באוניברסיטת תל אביב **כנס אקדמי בנושא בתי-המשפט הקהילתיים**. הכנס נועד לפתוח את הדיון הפומבי בנושא בתי-המשפט הקהילתיים ולהציב את הנושא על המפה המקצועית והאקדמית. תכני הכנס כללו חשיפה של הפרויקט ותוכנית הפיתוח, רקע תיאורטי ומעשי באשר לבתי-משפט לפתרון בעיות בכלל ובאשר לבתי-המשפט הקהילתיים בפרט, ודיון בתפיסה הקהילתית הנדרשת לפרויקט (ביניש וכהן, 2014א). בין הדוברים במושבים השונים היו אנשי אקדמיה, חברי צוות ההיגוי של הפרויקט ונציגים אחרים של המשרדים השותפים. בקהל נכחו לצד אנשי אשלים והגוינט גם אנשי משרד המשפטים, קציני מבחן, שופטים, קציני משטרה (בעיקר מיחידת התביעות) ואנשי אקדמיה. בין המברכים בכנס היו ראשי המערכות השותפות לפרויקט: נשיא בית-המשפט העליון, שרת המשפטים, סמנכ"לית בכירה במשרד הרווחה, מנכ"ל גוינט ישראל ומ"מ מנכ"ל אשלים. ראשי המערכת הביעו תמיכה בפרויקט ובעקרונות המנחים אותו וברכו על החדשנות ועל הקשר המתהווה בין גורמי האכיפה לגורמי קהילה ובין התחום המשפטי לתחום הרווחה. הכנס היווה **סיום חגיגי של החלק הראשון בתהליך הפיתוח** – חלק הלמידה והבניית תפיסת העבודה הכללית. כך סומנה יריית הפתיחה לחלק היישומי, קרי, המעבר מהפעילה הראשונה של התוכנית שכללה תכנון והערכות אל הפעילה השנייה שכללה את הפעלת בתי-המשפט הקהילתיים הלכה למעשה (ביניש וכהן, 2014א).

4.1.3 הכשרות ופעילות בשטח (ספטמבר 2014 – כיום)

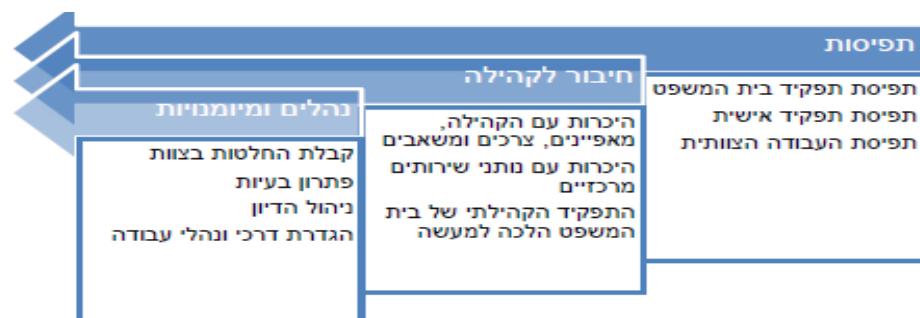
במסגרת הפעילה השנייה החלו **לפעול כפיילוט שני בתי-משפט השלום** במתכונת של בתי-משפט קהילתיים לפתרון בעיות. בדצמבר 2014 נחנך בית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע ובספטמבר 2015 נחנך בית-המשפט הקהילתי ברמלה. בתי-המשפט נחנכו לאחר תהליך מיפוי קהילתי שנעשה לגבי כל אחת מהערים. שלב הפיילוט נקבע למשך כחמש שנים ובמהלכו יופנו למסלול הקהילתי תיקים המתאימים לקריטריונים שנקבעו. עוד סוכם כי נוכח העובדה שמדובר במודל חדש ומאתגר הדורש שינוי מדיניות, תיאום בין מערכות רבות ותפיסת עבודה חדשה, מודל העבודה שהוצע על-ידי צוות ההיגוי ישתנה, יתפתח ויתגבש תוך כדי עשייה (ביניש וכהן, 2014א).

בספטמבר 2014 **נבחרו בעלי התפקידים לצוות בית-המשפט בבאר-שבע**. השופטת דרורה בית-אור מונתה לכהן כשופטת הראשונה בבית-המשפט הקהילתי. במקביל שני סניגורים ציבוריים "פנימיים" הוצבו בבית-המשפט מטעם הסניגוריה הציבורית (בנוסף להכשרה של סניגורים חיצוניים לייצג נאשמים בבית-המשפט הקהילתי שניתנה על-ידי הסניגוריה הציבורית), שני תובעים הוצבו מטעם לשכת תביעות דרום, שתי פרקליטות הוצבו מטעם פרקליטות מחוז דרום כאחראיות לנושא, שירות המבחן למבוגרים נערך אף הוא בצוות מתוגבר הכולל קצינת מבחן, מדריכה בכירה וסגנית קצינת המבחן המחוזית שנכנסו כולן לתהליך. מנהלת פרויקט מאשלים מונתה להוביל את צוות בית-המשפט, לנהל את מכלול הפעילות, ולהיות אחראית

ליצירת שותפויות אסטרטגיות בעיר שיאפשרו את הפעילות. כמו כן, לצוות בית-המשפט הצטרפה עובדת סוציאלית קהילתית שתפקידה לשמש אשת קשר ומתאמת בין בית-המשפט לקהילה ולנותני השירותים ולסייע במעקב אחר יישום תוכניות השיקום הפרטניות, בבניית הקשר עם הקהילה ובמציאת פתרונות לבעיות שיעלו תוך כדי הטיפול בתיקים. **תהליך דומה של מינוי בעלי תפקידים נעשה מאוחר יותר גם ברמלה**, שם מונתה השופטת נירה דסקין לכהן במשרת שופטת בית-המשפט הקהילתי.

כחלק מהפעמה השנייה הצוות המקומי החל **תהליך הכשרות מרוכז**. בספטמבר 2014 נערכה הכשרה ראשונה, בת ארבעה ימים, לצוות בית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע וביוני 2015 התקיימה הכשרה לצוות בית-המשפט הקהילתי ברמלה. ההכשרה נועדה לאפשר לחברי הצוות ללמוד את המודל ואת הפרדיגמה החדשה שהוא מגלם; לגבש תפיסת תפקיד אישית ומקצועית; לרכוש מיומנויות של קבלת החלטות בצוות ובקונצנזוס; להכיר את הקהילה עבודה פועל בית-המשפט, מאפייניה, צרכיה ומשאביה; להתגבש כצוות עבודה ולגבש את נהלי העבודה הראשוניים. נקבע כי ארבעת ימי ההכשרה המרוכזים יסמנו רק את תחילת תהליך הלמידה. לאחר מכן ימשיך הצוות ללמוד במסגרת קבועה במהלך העבודה הן על ידי מפגשי למידה נושאיים לפי הצורך והן על ידי ליווי ומשוב על העבודה השוטפת.

במסגרת **ההכשרה הראשונית** הוגדרו שלושה אתגרים מרכזיים עמם נדרשים חברי צוות בית-המשפט הקהילתי להתמודד (ראו להלן תרשים 2, הלקוח מתוך מסמך: "בתי-משפט קהילתיים: הכשרת צוות פיילוט בבית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע"). האחד הוא **אתגר תפיסתי**: המעבר מעבודה במסגרת בית-משפט רגיל לעבודה במסגרת בית-משפט קהילתי פותר-בעיות, מחייב שינוי מעמיק בתפיסות התפקיד ובתפיסות העבודה של הצוות כולו ושל שותפיו לעשייה. המעבר מתפיסה אדוורסרית של המשפט לתפיסה פותרת בעיות, שיתופית וצוותית אינו פשוט, ונקבע כי יש לתת את הדעת עליו מיד בתחילת ההכשרה ולכלל אורכה. השני הוא **אתגר של חיבור לקהילה**: בית-המשפט בהגדרתו אינו מתקיים רק בתוך כתלי אולם הדיונים. עליו ועל הצוות המפעיל אותו להיות מחובר לקהילה, להכיר אותה היטב ולתפוס את עצמו כחלק בלתי נפרד ממנה. לכן חלק משמעותי בהכשרה הוקדש להיכרות ולחיבור לקהילה אותה משרת בית-המשפט. השלישי הוא **אתגר של מערכת נבנית**: העובדה שמדובר בפרויקט פיילוט לוותה בהכרה כי שני בתי-המשפט הקהילתיים בבאר-שבע וברמלה מהווים "חממה" שתגדיר ו"תלטש" תוך כדי פעילותה תהליכי עבודה, נהלים, דרכי טיפול והתמודדות. בניגוד להכשרות אחרות המקנות ידע מוסדר ומובנה של תהליכי עבודה ונהלים, היה ברור שבמקרה הזה חלק גדול מתפקידו של הצוות יהיה לבנות ולהגדיר את אותם תהליכים ונהלים שיאפשרו לבתי-המשפט להתנהל היטב, כמו גם לפתח מיומנויות מתאימות ליישומם. ההכשרה אפוא נבנתה ובוצעה באופן שיאפשר מרחב מתאים לכך.

איור 2: מטרות ההכשרה לצוות בית-המשפט הקהילתי⁶

⁶ לקוח מתוך: "בתי-משפט קהילתיים: הכשרת צוות פיילוט בבית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע"

ימי ההכשרות הראשוניות כללו סדנאות היכרות ושיתוף, בירור עמדות ראשוניות וציפיות של חברי צוות הפיילוט ביחס למודל המוצע, קיום תהליך חשיבה משותף על מודל העבודה (הצפת קשיים ואתגרים וחשיבה על מענים), התנסות ראשונית בהפעלת המודל ובתהליכי קבלת החלטות על פי המודל, וכן הצפת דילמות והתמודדות עמן בצוות. במקביל, הצוות למד – באמצעות הרצאות, פאנל מומחים וסיור – על הרקע של אוכלוסיית עוברי החוק מזוויות שונות, נחשף למאפיינים של הקהילה המקומית והאתגרים שבפניהם היא ניצבת כמו גם למערך הגורמים, השירותים והמענים הקיימים בעיר.

במקביל לתהליך ההכשרות, התגבשה **שותפות עם גורמים מרכזיים בכל אחת מן הערים**, באר-שבע ורמלה, שכללה יצירת קשר בין צוות בית-המשפט לקהילה ובניית שיתופי-פעולה חדשים עם נותני שירות וגורמים מרכזיים בקהילה. פעילות זו התבססה על הניסיון שהתפתח באשלים עם השנים בעבודה הקהילתית בישראל, על פלטפורמות ארציות ויישוביות קיימות ועל פיתוח שותפויות משמעותיות בין מערכת המשפט, האכיפה והקהילה. במקביל לבניית השותפויות המקומיות הוחלט הן בבאר-שבע והן ברמלה להצטרף למבנה של העיריה, הנמצא בסמוך לבית-המשפט, אשר בו כבר ניתנים שירותים רבים מטעמה, וזאת כדי לייצר איגום משאבים ונגישות.

4.2. מטרות ופרספקטיבות⁷

במסגרת המחקר בוצעו, כאמור, 17 ראיונות עומק מובנים-למחצה (איכותניים) עם מקימי הפרויקט ועם מפעיליו בפועל ברמה הארצית וברמה המקומית, במטרה למפות את התפיסות, העמדות והציפיות של מקימי הפרויקט ומפעיליו ביחס למטרות בית-המשפט הקהילתי, לתפקידי הגורמים השונים ולמשתתפים בו. בחלק זה נסקור את פרספקטיבת חברי ועדת ההיגוי והמפעילים ביחס למטרות הפרויקט, חזון הפרויקט העתידי ושינוי העמדות והתפיסות הארגוניות, בחלוקה לתמות המרכזיות שעלו מתוך ניתוחי הראיונות. תמות אלה יודגמו להלן בצירוף ציטוטים נבחרים מתוך תמלולי הראיונות.

4.2.1 פרספקטיבת ועדת ההיגוי

במסגרת ראיונות שנערכו עם חברי ועדת ההיגוי, ברמה הארצית, עלו מספר **מטרות מרכזיות** לפרויקט בית-המשפט הקהילתי:

1. **הורדת פשיעה חוזרת (רצידיביזם) בעבירות קלות ובינוניות** – חברי ועדת ההיגוי ציינו, בין היתר, כי המטרה המרכזית היא "למנוע תופעת הדלת המסתובבת", "לראות פחות אנשים שהולכים לכלא", "להפסיק את המעגל השוטה ולנסות לתת פתרון לבעיה שברורה לכולם".
2. **שיקום במובן הרחב** – חברי ועדת ההיגוי הבהירו כי משמעותו של שיקום במובן הרחב הוא "להגדיל את הסיכויים להשתלב מחדש ולחזור לתפקוד תקין", "לייצר מרחב שמעודד עשיית שינוי באופן שמתייחס לצרכיו (של הנאשם) ומכבד אותם" וכן לשקם את המעגל המשפחתי במובן של שיקום מערכת היחסים בין הנאשם לבן-הזוג והילדים.
3. **הגברת האמון במדינה** – חברי ועדת ההיגוי ציינו כי מטרת משנה של הפרויקט היא "לראות איך האזרח, בשוליים של השוליים, מרגיש שהמדינה עושה צעד למענו ומקשיבה לו ורואה אותו... ומתוך זה גם להחזיר את תחושת הביטחון והאמון בין האנשים לבין המערכות."

⁷ תודה מיוחדת לירין שגב על תרומתה בהכנת חלק זה בדו"ח.

4. **שינוי שיח במערכות ובציבור** – חברי ועדת ההיגוי סברו כי ברמת המקרו מטרת הפרויקט היא גם לחולל שינוי תפיסה שמשמעו "להסתכל על עבריינות בהקשרים חברתיים, פחות כבחירה אישית של האדם"; שינוי השיח צריך להיות הן במערכת הרווחה, במעבר "משיח טיפול לשיח פותר בעיות" והן במערכת האדוורסרית, במובן של "לקיחת אחריות על תוצאות ברמה הרחבה יותר".

באשר לחזון הפרויקט, מקימי הפרויקט וחברי ועדת ההיגוי נשאלו כיצד היו רוצים לראות את הפרויקט בעוד חמש שנים. במענה לשאלה זו הועלו מספר יעדים:

1. **הרחבה ברמה הארצית, בהובלת המדינה** – כל הנשאלים הביעו את רצונם כי הפרויקט יורחב ברמה הארצית כך "שבכל מחוז יהיה לפחות בית-משפט אחד", בהובלה של המדינה באופן רשמי "שתמשיך לפתח ולתחזק את הפרויקט" כאשר "הילד כבר יודע ללכת לבד" ואינו תלוי בדמויות המפתח הראשוניות שהובילו וקידמו אותו.
2. **הטמעת השיח הקהילתי בקרב גופי אכיפת החוק** – מטרה נוספת מרכזית שהובעה היתה להפוך את השיח הקהילתי לשיח שנמצא "יותר במיינסטרים ולא חדש", באופן שיצור שינוי בתפיסה בקרב כל גורמי אכיפת החוק, לרבות שופטים.
3. **שינוי השיח בקהילה המקומית** – הנשאלים הביעו תקווה כי הפרויקט יוביל לשינוי בתפיסות רווחות של הקהילה, במובן זה "שהקהילה תיקח אחריות, תראה את עובדי החוק כששייכים לה ותבין שכדאי לה להשקיע בשיקומם" וכי הפרויקט יקדם את התפיסה "הדו-צדדית", לפיה "גם הקהילה תיתרם אם אכן תתרום לשיקומם".
4. **יישום הגישה גם במערכות הרגילות (mainstreaming)** – בהקשר זה נאמר כי "צריך לחשוב על בתי-המשפט הקהילתיים כמעבדה להתערבויות שבהמשך צריך יהיה לעשות בלי הפלטפורמה הזו".

4.2.2 פרספקטיבות המפעילים

ראיונות עומק בוצעו, כאמור, גם עם מפעילי הפרויקט, ברמה המקומית, ביניהם רכזי בית-המשפט, קציני מבחן, תובעים, סנגורים ציבוריים ועובדות סוציאליות קהילתיות. כך התייחסו המפעילים למטרות הפרויקט:

1. **מניעה/ צמצום רצידיביזם** – המפעילים דיברו על צמצום הרצידיביזם כמטרת-על שהוגדרה על ידי הפרויקט, אשר ממנה נגזרות מטרות ביניים שאמורות להוביל למטרה העיקרית. צמצום הרצידיביזם אמור להיעשות על-ידי "העברת הנאשם מהליך קלאסי להליך שיקום ומתן מענה רחב לכל המניעים שהביאוהו עד הלום". אחד המפעילים ציין בהקשר זה כי "המטרות בדרך למטרה העיקרית, בעיניי חשובות מאוד. זה שהן יובילו בסוף לתוצאה שאנחנו מקווים לה, זה יופי, אבל מטרות הביניים האלה בעיניי חשובות יותר".
2. **יצירת פלטפורמה לשילוב כוחות אמיתי לצורך שיקום** – המפעילים התייחסו בהקשר זה לחשיבות של שילוב הכוחות והמשאבים בין המערכות השונות לצורך שיקום הנאשמים המשתתפים בבית-המשפט הקהילתי במובן הרחב. כפי שהגדירה זאת אחת המפעילות: "חבירה מלאה של הגורמים בקהילה לשיקום אמיתי במשמעות של חזרה לחיי שיגרה".
3. **הנגשת שירותים** – מפעילים רבים עמדו על הקשיים של נאשמים להשתלב במעגל החיים הנורמטיבי, הנובעים מחוסר הנגישות שלהם לשירותים חברתיים וחוסר ידע בדבר הזכויות שלהם, בציינם כי "הם

צריכים עזרה בקבלת עזרה". המפעילים העמידו את הנגשת השירותים כמטרה בפני עצמה אשר תסייע לשיקום הנאשמים להשתלב חזרה בקהילה.

4. **שינוי בשיח הציבורי ובתפיסות מערכת אכיפת החוק** – המפעילים דיברו על הצורך בשינוי תפיסה ועמדות של מערכת אכיפת החוק בנוגע לעבריינות ואכיפת חוק, באופן שיכיר בטיפול ושיקום כאחד המענים הלגיטימיים לעבריינות כחלופה לכליאה. אחד המפעילים אמר בהקשר זה "כשאתה פוגש את הבן-אדם ואתה רואה את המורכבות ואתה רואה שהעובדה שאותו אדם ילך לכלא לא תפתור את זה כהוא זה, להפך, היא תחמיר את המצב, וזה תהליך שהייתי רוצה שיקרה כתוצאה מהפעילות, איכשהו להשפיע על השיח הציבורי בעניין הזה ואני בטוח שכשהשיח הציבורי יהיה בו שינוי על הדבר הזה, יהיה גם שינוי תפיסתי במערכות אכיפת החוק".

5. **בניית אמון בין עוברי חוק לרשויות** – חלק מהמפעילים דיברו על מטרה "ליצור חוויה של מפגש אחר בין הנאשם לבין המערכות השלטוניות".

באשר לחזון הפרויקט, מפעילי הפרויקט ציינו כי היו רוצים לראותו בעוד חמש שנים כך :

1. **רחב-היקף ומוכר יותר** – אחת המפעילות ציינה כי היא מקווה לראות את בית-המשפט הקהילתי "כמקום שיהיה ממש ברירת המחדל, שבאמת כל אחד יוכל קודם כל לפנות לבית-המשפט הקהילתי – שיהיה ברור שהוא פתוח בפני כולם ולא אופציה שצריך לבדוק ולסנן". אחרת ציינה כי בעוד חמש שנים "חשוב שכמות התיקים שנכנסת תוכפל ממה שיש לנו היום, פחות או יותר". חלקם הביעו רצון שהבשורה בדבר קיומו של בית-המשפט הקהילתי תופץ בקרב האוכלוסיה ובקרב אנשי המקצוע ודיברו על הצורך לערוך "שיווק אגרסיבי לפרוייקט הזה כדי שבעוד חמש שנים לא יהיה אדם – בטח לא איש מקצוע רלבנטי – שלא מכיר ויודע מה קורה פה", שכן כיום "אנשים לא מודעים לקיומו של בית-המשפט הקהילתי, אפילו לא אנשי מקצוע רלבנטיים כמו סניגורים". עוד ציינו המפעילים כי סיפורי הצלחה של נאשמים בוגרי התכנית עשויים לסייע "בהפצת הבשורה".

2. **מוסדר בחקיקה** – "אני מצפה שתוך חמש שנים הפרוייקט יוסדר בחקיקה ויהיה שינוי תפיסתי כללי".

3. **קולט נאשמים בעבירות חמורות יותר** – חלק מהמפעילים הביעו תקווה כי בחלוף הזמן יתרחש שינוי תפיסתי בתביעה המשטרית כך שינותבו על-ידה גם תיקים חמורים יותר לבית-המשפט הקהילתי.

4. **פורץ חסמים העומדים כיום בפני עוברי חוק** – "אנחנו רואים היום הרבה חסמים בפני עוברי חוק, אנחנו מרגישים שהתנופה של הפרוייקט הזה כן הצליחה לפרק חלק מהם. הייתי רוצה לראות את זה כמגמה, שמי שיעשה את התפקיד שלי עוד חמש שנים יגיד שכל הדלתות פתוחות".

5. **כולל ערוצים מובנים יותר של טיפול ממשלתי** – חלק מהמפעילים ציינו כי כיום קיימת תלות רבה בכמות השירותים העירוניים שהעיריה מסוגלת להציע והדבר יוצר פרדוקס : ככל שהעיר ענייה יותר, האוכלוסיה נזקקת יותר אך יש פחות משאבים לתמוך בה ולסייע לה. לאור האמור, "אם נצליח ליצור סל של מענים שהוא לא תלוי עיריה או רשות מקומית, אלא מענים יותר אזוריים, יותר רחבים – מענים שהן יותר של הממשלה – זה יהיה משהו".

4.2.3. השפעת הפרויקט על שינוי תפיסות ארגוניות

במסגרת הראיונות נשאלו חברי ועדת ההיגוי והמפעילים בנוגע למידת ההשפעה של הפרויקט על שינוי תפיסות ארגוניות. המרואיינים הצביעו על מספר צירים מרכזיים בהם הפרויקט השפיע על העמדות ועל התפיסות הארגוניות של הגורמים השונים השותפים לו :

- **חציית גבולות שיח דיסציפלינאריים וארגוניים** – בהקשר זה המרואיינים הצביעו על כך כי "העבודה המשותפת עם הסניגוריה והתביעה מניבה שיתוף-פעולה ואמון רב שמשפיע על הקשרים מחוץ לבית-המשפט הקהילתי" וכן כי "השיח המשפטי מעשיר את השיח על אוכלוסיות בסיכון ולהיפך". גורם משירות המבחן אף ציין כי "השינוי המרכזי שהפרויקט יצר בשירות המבחן נוגע לקשר עם הקהילה".
- **יישום הגישה גם מחוץ לבית-המשפט הקהילתי** – גורם משירות המבחן ציין כי הפרויקט עורר השראה והשפיע עמוקות על תפיסת מתן המענה למטופלים המגיעים לשירות המבחן גם מחוץ להליך הקהילתי, בבחינת "טעמנו מפרי עץ הדעת".
- **תרומת הפרויקט בראי הסניגוריה להסתכלות אחרת על נאשמים** – "הפרויקט השפיע על תפיסות בתוך הסניגוריה בהקשר להסתכלות על הלקוח במרחב הקהילתי והרחב של חייו".
- **הפרויקט סייע לפתיחות של התביעה להליכים לא-אדוורסריים במשפט הפלילי** – נציגי התביעה הסבירו כי "אנשים היו פעם סקפטיים אבל היום כולם מגויסים בצורה כזו או אחרת כי מבינים שאם נפתור את הבעיה ולא נטפל בסימפטום, מובטח לנו עתיד קצת יותר טוב. זו הבנה שלא מדלגת על הפרקליטות".

4.3. אפיון התהליך

4.3.1. אפיון ההליך הקהילתי באולם בית-המשפט: תצפיות סגורות

כפי שהוסבר בפרק השיטה, אחת הדרכים שנקטו לאפיון ההליך הקהילתי באולם בית-המשפט הייתה תצפיות סגורות, שהסתמכו על דפי קידודים בהתבסס על כלי שפותח על-ידי החוקרות הראשיות (Dancig-Rosenberg & Gal, 2014) (להלן – הטקסונומיה). עיקר התצפיות בוצע בתקופה של כשישה חודשים (מרס 2016 – ספטמבר 2016).

בשלב הראשון, ארבע מקודדות עברו הכשרה שכללה היכרות עם כלי המחקר. כולן תצפתו בעת ובעונה אחת על אותם הליכים ונתבקשו לדרג על סקלה שמספריה נעים בין 1-7 את הדיון שהתקיים בכל אחד מהתיקים, על-פי 17 המאפיינים המדידים הקבועים בטקסונומיה. כבסיס להשוואה, ארבע מקודדות ערכו תצפיות בשיטה זהה על כ-90 הליכים פליליים אדוורסריים, המתבצעים במסגרת ימי מוקד, אשר נערכו בפני שלושה שופטים, בבתי-משפט השלום בתל-אביב ובכפר סבא.⁸ הליכים אלה נבחרו בהיותם מייצגים את ההליך האדוורסרי הנוהג, וזאת על מנת שתוצאות הקידוד שלהם תהווה נקודת ייחוס להבנת תוצאות הקידוד של ההליכים הקהילתיים.

בשלב השני, נמדדה מידת ההסכמה בין המקודדות (Inter-rater Agreement) בכל תיק על-פי כל פרמטר, תוך שימוש במדד r_{WG} (James, Demaree & Wolf, 1983, 1984). מטרת הבדיקה היא לוודא האם המאפיינים עצמם הוגדרו בבירור והאם הם ישימים כאשר מנסים להשתמש בהם ב"שטח". היעדר

⁸ כ-41 תצפיות על הליכי מוקד בוצעו בקיץ 2015 במסגרת מחקר אחר שערכו החוקרות הראשיות וכ-54 תצפיות נוספות על הליכי מוקד בוצעו בקיץ 2016 במסגרת המחקר הנוכחי.

הסכמה גבוהה בין המקודדות עלול להצביע על שרירותיות או סוביקטיביות בקידוד, שבתורה עלולה לנבוע ממאפיינים שאינם בהירים או שניתנים לפרשנויות שונות. כפי שמראה **טבלה 3**, אחוזי ההסכמה בין המקודדות ביחס לתיקי בית-המשפט הקהילתי יצאו גבוהים ביחס לכלל המאפיינים הנמדדים, למעט המאפיין המתייחס להיותו של ההליך רצוני או כפוי (מאפיין 8). מאפיין זה לא ניתחנו לאור אי ההסכמה בדבר פרשנותו ויישומו. אחוזי ההסכמה בין המקודדות יצאו גבוהים ביחס לכלל המאפיינים הנמדדים אף ביחס לתיקי המוקד (דנציג-רוזנברג וגל, בהכנה). עוד נציין כי מספר התיקים בבית-המשפט הקהילתי שבהם קודדו המאפיינים המתייחסים לתוצאות ההליך היה נמוך מאוד ($N=3$) שכן מרבית התיקים שנכללו בתצפיות טרם הסתיימו בפרק הזמן שלאורכו בוצעו התצפיות. לאור האמור, לא ננתח להלן גם תוצאות קידוד המאפיינים הללו.

טבלה 3: ממוצע אחוזי ההסכמה בין המקודדות בחתך של פרמטרים בתיקי בית-המשפט הקהילתי

Parameter #	r _{WG} Ramle		r _{WG} Be'er-Sheva		r _{WG} All Cases	
	Mean (SD)	N	Mean (SD)	N	Mean (SD)	N
1	0.98 (0.06)	44	0.99 (0.02)	33	0.99 (0.05)	77
2	0.64 (0.34)	41	0.59 (0.34)	31	0.62 (0.34)	72
3	0.74 (0.29)	44	0.70 (0.32)	33	0.72 (0.30)	77
4	0.41 (0.41)	39	0.18 (0.61)	30	0.31 (0.52)	69
5	0.62 (0.37)	43	0.39 (0.52)	30	0.53 (0.45)	73
6	0.88 (0.29)	43	0.93 (0.25)	33	0.90 (0.27)	76
7	0.66 (0.32)	43	0.71 (0.25)	32	0.68 (0.29)	75
8	0.55 (0.36)	42	0.52 (0.31)	20	0.54 (0.34)	62
9	0.88 (0.28)	43	0.92 (0.10)	33	0.90 (0.22)	76
10	0.71 (0.28)	40	0.69 (0.29)	33	0.70 (0.28)	73
11	0.68 (0.29)	39	0.65 (0.28)	31	0.66 (0.29)	70
12	0.66 (0.33)	40	0.68 (0.42)	28	0.67 (0.37)	68
13	0.57 (0.49)	34	0.54 (0.36)	13	0.56 (0.46)	47
14	0.72 (0.31)	2	0.94	1	0.79 (0.25)	3
15	0.60 (0.24)	2	0.77	1	0.66 (0.19)	3
16	0.84 (0.13)	2	0.77	1	0.82 (0.10)	3
17	0.51 (0.37)	2	0.44	1	0.49 (0.26)	3

בשלב השלישי פנינו לבחון את תוצאות הקידוד המהותיות, דהיינו את הציון הממוצע שההליכים בבית-המשפט הקהילתי והליכי המוקד זכו לו בכל אחד מהמאפיינים הנמדדים. בשורות הבאות נציג ונסביר את הממצאים שהתקבלו ביחס להליכים בבית-המשפט הקהילתי, המרוכזים ב**טבלה 4 לה 4** שלהלן. במסגרת ההסבר נציג את גם את ממצאי הקידוד שהתקבלו ביחס להליכי המוקד, כנקודת ייחוס להשוואה.

טבלה 4 : ציון ממוצע של מאפייני ההליך בבתי-המשפט הקהילתיים

Parameter #	Be'er-Sheva		Ramle		All Cases		t
	Mean Score [1-7] (SD)	N	Mean Score [1-7] (SD)	N	Mean Score [1-7] (SD)	N	
1. victim-offender Dialogue	1.03 (0.10)	33	1.11 (0.47)	44	1.07 (0.36)	77	-0.93
2. formality	3.16 (1.12)	31	2.78 (1.08)	41	2.94 (1.11)	72	1.46
3. Hierarchy	2.62 (0.92)	33	2.14 (0.81)	44	2.34 (0.88)	77	2.46*
4. Coerciveness	3.67 (0.97)	30	3.39 (1.20)	39	3.51 (1.11)	69	1.03
5. Laymen /professional centered	2.41 (0.96)	30	1.98 (0.75)	43	2.16 (0.86)	73	2.12*
6. Victim orientation	1.14 (0.45)	33	1.28 (0.63)	43	1.22 (0.56)	76	-1.05
7. Offender orientation	5.71 (0.80)	32	5.25 (1.21)	43	5.45 (1.07)	75	1.87^
8. Inclusiveness	2.51 (0.98)	20	2.61 (1.11)	42	2.58 (1.06)	62	-0.33
9. State/community leadership	1.42 (0.48)	33	1.31 (0.34)	43	1.36 (0.41)	76	1.18
10. needs/rights discourse	5.47 (1.03)	33	4.69 (1.19)	40	5.04 (1.18)	73	2.98**
11. Emotional discourse	3.23 (1.47)	31	2.84 (1.57)	39	3.01 (1.53)	70	1.07
12. Process as enabling/limiting	5.71 (0.74)	28	5.30 (1.18)	40	5.47 (1.04)	68	1.74^
13. Liberal /communitarian	2.81 (1.09)	13	2.07 (1.13)	34	2.27 (1.15)	47	2.04*
14. Future/past oriented	5.75	1	2.88 (0.18)	2	3.83 (1.66)	3	-
15. Retributive /restorative requital	4.75	1	3.00 (1.06)	2	3.58 (1.26)	3	-
16. Incapacitate /rehabilitative	6.25	1	2.38 (1.59)	2	3.67 (2.50)	3	-
17. Justice making/conflict resolution	4.75	1	3.13 (0.88)	2	3.67 (1.13)	3	-

^p<0.1; *p<0.05; **p<0.01

טבלה 5 שלהלן מציגה באופן גרפי את המיקום היחסי של מאפייני ההליך בבית-המשפט הקהילתי ביחס למאפייני הליכי המוקד, על סקלה שבין 1-7, בכל אחד מ-13 הפרמטרים הנמדדים.

טבלה 5 : המיקום היחסי של מאפייני ההליך בבית-המשפט הקהילתי ביחס למאפייני הליכי המוקד

Victim-offender dialog					מוקד קהילתי ;	No victim-offender dialog	1
Flexible			קהילתי	מוקד		Formal	2
Non-hierarchical				קהילתי	מוקד	Hierarchical	3
Laymen centered				קהילתי	מוקד	Professionals centered	5
Victim-oriented					מוקד ; קהילתי	Non-victim oriented	6
Offender-oriented		קהילתי		מוקד		Non-offender oriented	7
Inclusive			קהילתי		מוקד	Exclusive	8
Community managed					מוקד ; קהילתי	State managed	9
Needs-based terminology		קהילתי			מוקד	Rights-based terminology	10
Emotional discourse			קהילתי		מוקד	Non-emotional discourse	11
Process as enabling		קהילתי		מוקד		Process as limiting	12
Communitarian				קהילתי	מוקד	Liberal	13

4.3.1.1. מאפיינים המתייחסים למבנה ההליך הקהילתי

1. דיאלוג בין פוגע לנפגע – ככלל, ההליך הקהילתי אינו מקדם דיאלוג בין פוגע לנפגע והציון הממוצע שפרמטר זה קיבל, בסקלה שבין 1-7 הוא 1 (לשם השוואה, הציון הממוצע שהליכי המוקד קיבלו בפרמטר זה הוא גם 1). בהתאם למודל הרווח של בית-המשפט הקהילתי, אשר מתמקד בעיקר בנאשם, ההליך הקהילתי אינו

מעודד השתתפות של נפגעי עבירה במסגרתו וממילא אינו מקדם אינטראקציה, ישירה או עקיפה, בין הפוגע לנפגע.

2. **פורמליות ההליך** – על הספקטרום שבין פורמליות לגמישות, ההליך הקהילתי אופיין כנוטה לפורמליות (הציון הממוצע שקיבל הוא 2.9; זאת, בהשוואה לציון 1.8 שקיבלו הליכי המוקד). ככלל, ההליכים היו מובנים והשופטות השתמשו לעתים קרובות בתבניות חוזרות על עצמן כתגובה להתקדמות או נסיגה של משתתפים בהליך. כך למשל, אם משתתפים נעדרו מטיפול בלא להודיע מראש לקצינת המבחן, בית-המשפט הטיל עליהם לכתוב מכתב לצוות בית-המשפט כאקט של נטילת אחריות; כשמשותפים הפגינו התקדמות משמעותית בהליך בית-המשפט עודד ושיבח אותם באמצעות מחיאות כפיים באולם. לצד האמור, ההליך הקהילתי לא פעל על פי דפוס מוכתב של "סרט נע", ובצורה תדירה צוות בית-המשפט השתמש בכלים שהותאמו למקרים הספציפיים ושיקפו את הצרכים הייחודיים והמשתנים של המשתתפים השונים.

3. **מידת ההיררכיה של ההליך** – ההליך הקהילתי תואר כהיררכי בעיקרו (ציון ממוצע של 2.3; זאת, בהשוואה לציון 1.1 שקיבלו הליכי המוקד): האופן שבו השתלבו בהליך גורמים שונים המעורבים בו (הן בעלי העניין והן אנשי מקצוע) נגזר והושפע ממעמד ומתפקידים הרשמי בהליך. לצד זאת, השופטות ושאר בעלי התפקידים בצוות בית-המשפט פנו למשתתפים באופן ישיר, כינו אותם פעמים רבות (אם כי לא תמיד) בשמותיהם הפרטיים ולעתים אף חשפו את תפיסותיהם האישיות כשחלקו עם המשתתפים חוויות מניסיון חייהם. בכך טושטשו הגבולות ההיררכיים הנוקשים הקיימים בהליך הפלילי הפורמלי.

4. **מידת הוולונטריות של ההליך** – כיון שאחוזי ההסכמה בין המקודדות ביחס למאפיין זה היו כאמור נמוכים, פרמטר זה הוצא מן הניתוח.

4.3.1.2. מאפיינים המתייחסים לצדדים הלוקחים חלק בהליך הקהילתי

5. **ההליך מקנה כוח החלטה לאנשי המקצוע** – למרות המעורבות של מתנדבים ושל ארגונים מקומיים, הדינמיקה באולם בית-המשפט הקהילתי אופיינה בעיקרה ככזו המקנה כוח החלטה לאנשי המקצוע, להבדיל מהמשתתפים הפרטיים (ציון ממוצע של 2.2; זאת, בהשוואה לציון 1 שקיבלו הליכי המוקד). הגם שניכר היה כי מתנדבים נתפסים כמקור חשוב ומשמעותי של תמיכה, הם לא השתלבו בקבלת ההחלטות בבית-המשפט.

6. **התמקדות ההליך בנפגעי העבירה** – בדומה למאפיין הבוחן קיומו של דיאלוג בין פוגע לנפגע, המאפיין הבוחן את מידת מעורבותו והשתתפותו של נפגע העבירה זכה לציון נמוך של 1.2; זאת, בהשוואה לציון 1.4 שקיבלו הליכי המוקד.⁹ ככלל, נפגעי עבירה הודרו מההליכים בבית-המשפט הקהילתי והוזכרו רק כאמצעי שיקומי לשיפור ההבנה של הפוגעים את המשמעות של מעשיהם, ולא כסובייקט העומד בפני עצמו.

7. **התמקדות ההליך במבצעי העבירה** – כצפוי, ההליך הקהילתי אופיין במידה רבה כמוכוון וממוקד במבצע העבירה (ציון ממוצע של 5.5; זאת, בהשוואה לציון 3.2 שקיבלו הליכי המוקד). הדיונים התמקדו בעיקר בצרכים של המשתתפים ובניסיון להתאים לכל משתתף תכנית טיפולית ייחודית "לפי מידותיו", והם היו בעלי אוריינטציה שיקומית. לצוות בית-המשפט היתה היכרות מעמיקה וקרובה עם פרטי סיפורו ונסיבותיו של כל משתתף והוא פעל, באמצעות שימוש בסל ההתערבויות המגוון והתקציב הייעודי של התכנית לקידום הצרכים השונים שהתעוררו לאורך ההליך בתחום הכלכלי, הבריאותי, התעסוקתי, המשפחתי, המעמד האישי ועוד. כך למשל, במקרה של משתתף שסבל מבעיית התמכרות קשה, עלה קושי כלכלי ברכישת משקפיים

⁹ על אף שההבדל בין הקידודים בפרמטר זה בין בית-המשפט הקהילתי לבין הדיונים בימי מוקד אינו משקף מובהקות סטטיסטית, יש לשים לב במחקרי המשך האם מגמה זו היא עקבית ואם כן, מדוע. לכאורה, ניתן היה לצפות שהדיונים בבית-המשפט הקהילתי יתייחסו לנפגעי עבירה לפחות באותה מידה ואף יותר מהדיונים בימי מוקד.

חדשים. המשתתף סיפר כי משקפיו נשברו ובעקבות זאת היה קשה לו לתפקד וממילא לעמוד בדרישות התכנית הטיפולית שנתפרה לו. בדיון המעקב הבא המשתתף הופיע עם משקפיים חדשים שצוות בית-המשפט דאג לרכוש עבורו.

8. **הליך מכליל** – המשפט הטיפולי הודן במודל הרצוי לשפיטה מקדם בברכה את נוכחותם והשתתפותם של בני משפחה, מכרים ותומכים בדיונים בבתי-משפט פותרי-בעיות ותופס אותם כמקור חשוב בתהליך השיקום שעוברים המשתתפים. ואולם, במחקר הנוכחי הדנמיקה באולם בית-המשפט הקהילתי אופיינה כמכלילה, להבדיל ממדירה, רק במידה חלקית (ציון ממוצע של 2.6; זאת, בהשוואה לציון 1.2 שקיבלו הליכי המוקד). בדיונים רבים לא נכחו כלל בני משפחה או תומכים, וצוות בית-המשפט חלק מידע עימם רק לעתים רחוקות.

9. **מידת הדומיננטיות של הקהילה בניהול ההליך** – אף שבית-המשפט הקהילתי הוא מנגנון מדינתי, הציפייה היא לראות דומיננטיות רבה במעורבותה של הקהילה ושל נציגיה, הן בהדרכה וייעוץ והן בהפעלתו היומיומית בשטח. לעומת זאת, וככל שמדובר בדיונים המתנהלים באולם בית-המשפט עצמו (להבדיל משלבים בהליך המתנהלים מחוץ לכתלי בית-המשפט, שלא נכללו במסגרת הקידוד הכמותני) הדינמיקה שנצפתה באולם בית-המשפט הקהילתי אופיינה במידה נמוכה של דומיננטיות קהילתית (ציון ממוצע של 1.4; זאת, בהשוואה לציון 1 שקיבלו הליכי המוקד), כשעיקר ההליך נוהל בניצוחם של נציגי המדינה. מעורבותם בדיונים של קציני המבחן ושל רכזי בית-המשפט היתה דומיננטית באופן משמעותי ביחס למעורבותה של נציגת הקהילה היחידה שהשתתפה בהליך, אם בכלל – העובדת הסוציאלית הקהילתית. ניתן להניח כי העובדה שבתקופת המחקר טרם מונתה עובדת סוציאלית קהילתית בבית-המשפט ברמלה מסבירה לפחות חלק ממצא זה. בנוסף נזכיר שוב כי האפיון המתואר נכון להליך שהתנהל אך ורק באולם בית-המשפט ולא להליך הקהילתי בכללותו.

4.3.1.3. מאפיינים הקשורים לתכנים של ההליך הקהילתי

10. **התמקדות בשיח צרכים להבדיל משיח זכויות** – במסגרת הדיונים בבית-המשפט הקהילתי נעשה שימוש נרחב בטרמינולוגיה מבוססת-צרכים (ציון ממוצע של 5; זאת, בהשוואה לציון 2.1 שקיבלו הליכי המוקד). הדיונים נסובו סביב הדרכים לתת מענה לצרכים השונים והמגוונים של המשתתפים, וזאת גם כאשר מטרות אלה סיכנו את הזכויות הפרוצדורליות וההגנות הפורמליות שעומדות למשתתפים בהליך המשפטי. ממצא זה תואם את הציפייה, בהינתן מטרתו המוצהרת של בית-המשפט הקהילתי לספק מענה לבעיות השורש שהובילו את המשתתפים לביצוע עבירה. עם זאת במיעוט המקרים בהם התעוררו שאלות משפטיות שהצריכו חזרה לתפקידים האדוורסריים, השתקפה גם חזרה לשימוש בשפת הזכויות הפרוצדורליות. בכל מקרה לא נצפו מקרים בהם נפגעו זכויותיהם הפרוצדורליות של נאשמים.

11. **ההליך מעודד שיח רגשי** – בית-המשפט הקהילתי, בהיותו סוג של בית-משפט טיפולי, נתפס ככזה האמור לעודד את משתתפיו, כמו גם את הצוות המקצועי (שופטות, פרקליטים, סנגורים) לשלב הבעת רגשות במסגרת הדיונים: אכזבה או צער בנקודות שפל בהליך כמו גם שמחה וגאווה במקרים של הצלחה והתקדמות. במסגרת הקידוד, השיח בבית-המשפט הקהילתי אופיין ככזה המעודד הבעת רגשות במידה בינונית בלבד (ציון ממוצע של 3; זאת, בהשוואה לציון 1.2 שקיבלו הליכי המוקד). במרבית הזמן, הדיונים היו אינפורמטיביים, אף שמפעם לפעם נתגלו ביטויי רגש מצד צוות בית-המשפט או המשתתפים. כך למשל, במקרה יוצא דופן שנדון בבית-המשפט-קהילתי בבאר-שבע, השופטת ירדה ממקום מושבה, ניגשה אל המשתתף לאחר שהאזינה לדיווח בדבר מאמציו הכנים והתקדמותו בהליך, חיבקה אותו בחום ואמרה לו: "אתה אדם מדהים!". לעומת זאת, במקרה אחר שהתנהל בבית-המשפט הקהילתי ברמלה, משתתפת

שציפתה לעלות שלב בהליך, פצחה בשירת שיר שכתבה במיוחד לשופטת, אשר מתאר את המסע שעברה לאורך תכנית הטיפול, את קשייה, את הערכתה ואת תקוותה לעתיד טוב יותר. בזמן שהיא הרעידה את קירות בית-המשפט בקולה האדיר באולם שררה דממה. כשהיא סיימה, היא זכתה למחיאות כפיים קצרות על ידי הנוכחים באולם, ומיד השופטת הכתיבה את החלטתה לקלדנית, בלי להישיר מבט לנאשמת: "המשתתפת ריגשה את בית-המשפט בשירתה, בה ביקשה לעבור לשלב 4". איש מצוות בית-המשפט לא ניגש אל הנאשמת, חיבק אותה או הביע הערכה על הדרך המיוחדת שבה בחרה להביע את רגשותיה באולם. היתה תחושה של חוסר תואם בין הפתיחות, הרגישות ואף הפגיעות שהמשתתפת הפגינה לבין התגובה המרוחקת של צוות בית-המשפט.

12. **ההליך מתפקד ככלי עזר להשגת מטרותיו** – פרמטר זה מתייחס לפונקציה שממלאים הכללים הפרוצדורליים של הליך נתון, כדוגמת הכללים המגדירים את השלבים השונים בו ואת סמכות השופטים לעשות שימוש בכלים משפטיים שונים. כאשר הכללים הפרוצדורליים של ההליך מקדמים מטיבם את השגת מטרותיו, הרי שניקוד של פרמטר זה מצופה להיות גבוה. לעומת זאת, כאשר הכללים הפרוצדורליים של ההליך מגבילים ומצרים את יכולתו להשיג את מטרותיו המוצהרות, הקידוד המצופה הוא נמוך (דוגמא עקרונית למקרה כזה היא כשכללי הפרוצדורה אוסרים להשתמש באמצעים שיקומיים בשלב המעצר בהליך הפלילי הרגיל). הליכים בבית-המשפט הקהילתי אופיינו במידה רבה כמקדמים ומאפשרים את השגת מטרותיו המוצהרות של ההליך (ניקוד ממוצע של 5.5; זאת, בהשוואה לציון 3.4 שקיבלו הליכי המוקד), דהיינו את הצורך לספק מענה לצרכי המשתתפים, להגביר את האמון שלהם ברשויות ולחזק את קשריהם עם הקהילה. הקיום המבוקר של דיוני מעקב סדירים מאפשר לבית-המשפט לממש את יכולת הפיקוח שלו ומאפשר לצוות לעשות שימוש ב"מקלות" (כדוגמת הגברת תדירות עריכתן של בדיקות שתן) וב"גזרים" (כדוגמת העברה מהירה של הנאשם לשלב הבא בהליך). ההבניה המסודרת של ההליך, דרך חמישה שלבים ברורים ומוגדרים, מסייעת לצוות בית-המשפט להפנות את המשתתפים, בעיתוי המתאים ובנסיבות הרלוונטיות, לקבלת שירותים קהילתיים או מדינתיים, והכל תוך פיקוח ומעקב אחר התקדמותם.

13. **מידת הקהילתנות של ההליך** – בניגוד לציפיה מבית-המשפט הקהילתי לייצג את הגישה הקהילתנית, המשקפת התבוננות על מבצעי העבירה בתוך הקשר שמדגיש את קשריהם עם מעגלים חברתיים ומשפחתיים, ההליך בבית-המשפט הקהילתי אופיין כליברלי בעיקרו (ציון ממוצע של 2.3; זאת, בהשוואה לציון 1.2 שקיבלו הליכי המוקד). השיח בבית-המשפט התמקד לרוב בקונפליקט שבין המדינה לאינדיבידואל או לאינדיבידואלים אחרים, תוך שמרכזיותם של המשפחה ושל מערכות הקשרים החברתיות של המשתתפים נדחקה הצידה. ואולם, מפעם לפעם נצפו מקרים שבהם השתקפה גישה קהילתנית יותר. כך למשל, במקרה שבו משתתפת שסיימה את ההליך בבית-המשפט הקהילתי סיפרה בטקס הסיום שלה על חוויותיה במהלך התהליך ופנתה אל המשתתפים האחרים שנכחו באותה עת באולם בדברי חיזוק ועידוד להמשיך בתכנית ולא להרים ידיים. השופטת הציעה שהיא תהפוך למנטורית של משתתפים חדשים שיגיעו לתכנית והמשתתפת נענתה בהתלהבות רבה להצעה. במקרה זה, השיח התרחב אל מעבר למקרה האינדיבידואלי של המשתתפת עצמה והדגיש את התרומה הפוטנציאלית שהיא יכולה לתת לחברי הקהילה שבה היא חיה. נזכיר גם כאן, בדומה למאפיין שהעריך את מידת הדומיננטיות של הקהילה בניהול ההליך, כי הקידודים בהתאם לטקסונומיה נעשו רק על בסיס תצפיות במתרחש בין כתלי בית-המשפט עצמו. למופעים קהילתיים שאירעו מחוץ לאולם נתייחס להלן בהרחבה בפרק התצפיות האתנוגרפיות.

4.3.1.4. ניתוח קידוד מאפייני ההליך בחתך השוואתי בין בתי-המשפט

כפי שעולה מטבלה 4, הבדלים מובהקים (אם כי בעלי אפקט מצומצם) בין שני בתי-המשפט נמצאו ביחס לשישה פרמטרים. ככלל, הקידוד הממוצע של הפרמטרים בבית-המשפט בבאר-שבע היה גבוה יותר, משמע, נאמן ותואם יותר למודל בית-המשפט הקהילתי כפי שמאופיין בספרות (נאמנות למודל במובן של model fidelity). בהתאם לפרמטר 3 (היררכיה), ההליך בבית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע אופיין כפחות היררכי (2.62) לעומת ברמלה (2.14). בהתאם לפרמטר 5 (כוח החלטה לאנשי המקצוע להבדיל מבעלי העניין), ההליך בבית-המשפט בבאר-שבע אופיין במעורבות משמעותית ורבה יותר של בעלי העניין (2.41) לעומת ברמלה (1.98). בהתאם לפרמטר 7 (התמקדות ההליך במבצע העבירה), הדיונים בבית-המשפט הקהילתי בבאר-שבע היו מכוונים וממוקדים יותר בצרכיהם של מבצעי העבירה (5.71) מאשר ברמלה (5.25), ובהתאם לפרמטר 10 השיח אופיין בשימוש נרחב בטרמינולוגיה מבוססת-צרכים (5.47) בבאר-שבע לעומת ברמלה (4.69). ההליך בבאר-שבע קודד ככלי עזר להשגת מטרותיו (5.71) יותר מאשר ההליך ברמלה (5.30) (פרמטר 12). ולבסוף, בהתאם לפרמטר 13, ההליך בבאר-שבע שיקף גישה קהילתנית יותר (2.81) בהשוואה להליך ברמלה (2.07).

ניתן לייחס את ההבדלים הללו, ככל הנראה, לעובדה שבית-המשפט בבאר-שבע הספיק לצבור ניסיון רב יותר בהיותו "ותיק" יותר, ומשום כך מותאם ומוכוון יותר למודל ולעקרונותיו. כיון שאנשי הצוות בבאר-שבע עובדים יחד תקופה ארוכה יותר מאנשי הצוות ברמלה חלון ההזדמנויות שעמד לרשותם להתנסות, לטעות, להפיק לקחים ולתקן היה רחב יותר. הסברים נוספים קשורים להבדלים בין שתי הערים: היותה של באר-שבע עיר מחוז גדולה לעומת רמלה שהיא דלה יותר באמצעים; כמו גם העובדה שרמלה לא פעלה באופן קבוע עובדת סוציאלית קהילתית בתקופת המחקר. יצויין כי אנשי הצוות בשני בתי-המשפט עברו הכשרות מקצועיות דומות, שהועברו על-ידי אנשי מקצוע ומרצים זהים והם פועלים תחת אותם עקרונות מנחים. לנוכח זאת, איננו מוצאות סיבה נראית לעין להאמין כי בחלוף הזמן וככל שייצבר ניסיון רב יותר, מאפייני ההליך באולם בית-המשפט ברמלה לא יזכו לניקוד גבוה יותר שישקף נאמנות גבוהה יותר לעקרונות התיאורטיים של המודל. אדרבא, העובדה שההליך בבאר-שבע הנביע נאמנות למודל במידה משמעותית יותר רק מחזק את הסברה כי לזמן ולצבירת ניסיון יש משקל מכריע. ניתן אפוא להעריך, במידה של זהירות, כי קידוד דומה שיערך בעתיד ינביע תוצאות טובות יותר.

4.3.2. אפיון ההליך הקהילתי באולם בית-המשפט ומחוצה לו: תצפיות אתנוגרפיות

בפרק זה נתאר ממצאים המאפיינים את ההליך המתנהל בבית-המשפט הקהילתי, כפי שעלו מתוך תצפיות אתנוגרפיות שערכנו במהלך תקופת המחקר באולם בית-המשפט ובישיבות הבוקר של צוות בית-המשפט אשר קדמו ליום הדיונים באולם. מספר תצפיות נוספות נערכו גם באירועים ובפעילויות קהילתיות שונות בהשתתפות צוות בית-המשפט ומשתתפי התכנית. הממצאים מתארים, בין היתר, את אוירת בית-המשפט, את הדינמיקה בין אנשי הצוות ובינם לבין המשתתפים, את מעורבותה של הקהילה, ואת התכנים הבולטים שעלו בדיונים ובישיבות הבוקר. מתוך הרישומים שערכו התצפיתניות חילצנו תמות מרכזיות ששבו ועלו בתצפיות, והן יוצגו ויודגמו להלן בצירוף ציטוטים מקוריים מתוך רישומי התצפיות (fieldnotes).

4.3.2.1. צדק תהליכי

כפי שהוצג בפרק סקירת הספרות, צדק תהליכי הוא תיאוריה המתייחסת להוגנות ההליכים הפרוצדורליים ולמידה שבה הם נחווים על ידי האינדיבידואליים הנוטלים בהם חלק כצודקים וכהוגנים, וזאת במנותק מתוכן

התוצאות המהותיות של ההליך עצמו (Tyler, 1990). הספרות העוסקת בתיאוריה זו מונה מספר רכיבים שמשקפים היבטים שונים של צדק תהליכי, כדוגמת יחס מכבד, ניטרליות, שקיפות, השמעת קול, יכולת להבין את ההליך וכן יכולת להשפיע עליו.

במסגרת התצפיות האתנוגרפיות זיהינו ביטויים של כמה ממרכיבי הצדק התהליכי:

1. **יחס מכבד** – יחס מכבד מקושר ליצירת תחושה של ערך עצמי ושל משמעות (Tyler & DeGoey, 1995). במסגרת ההליך הקהילתי ניכרה ההקפדה על פניה ישירה למשתתף, תוך שימוש בשמו הפרטי, בניגוד לדיבור עליו או "מעל לראשו". צוות בית-המשפט השתמש לרוב בניסוח ברור ובגובה העיניים, תוך מתן תחושה למשתתף כי "רואים אותו" כאינדיבידואל ולא כ"תיק" בסרט נע:

- השופטת: "מה שלומך X [פונה אליו בשמו הפרטי]? יש לך דברים טובים לספר? אתה יודע שכל פעם אני רוצה לשמוע עוד דברים טובים"
- השופטת: "ישבת כבר הרבה שעות באולם, נכון? ראיתי אותך. אני מברכת אותך שאת כאן. אבל אני חייבת גם לשמוע שאת לוקחת אחריות"
- השופטת (למשתתף שמעד ולקח סמים): "אנחנו... מנהלים את העניינים אחרת מבית-משפט רגיל במובן שיש לנו יותר זמן סבלנות ורצון להתחשב בנסיבות חייו של מי שתיקו מתנהל אצלנו. אנחנו בוחרים אנשים שיגיעו לפה בידיעה שיהיו עליות וירידות"

2. **הבנת ההליך** – רכיב זה מתייחס להקפדה לספק למשתתפי ההליך הסברים ומידע לגבי ההליך, השלבים השונים בו, בעלי התפקידים השונים והאינטראקציות הצפויות לו עם מי מהם. בהליכים שנצפו ניתן היה לזהות, ככלל, הקפדה על מתן הסברים ומידע באופן מפורט ובמילים פשוטות וישירות, לרבות הגדרה ברורה של הציפיות מהמשתתף.

- קצינת המבחן: "אני מאחלת לך הצלחה. קצין המבחן שלך הוא רפי... חשוב מאד שתגיע לכל הפגישות בזמן ואם חס וחלילה קורה משהו תתקשר. מאד חשוב גם שתהיה בקשר עם הסגור שלך"
- השופטת למשתתף: "ניפגש ב-19/4. באופן חד פעמי זה יום שלישי ולא יום שני. אני אומרת לך כדי שלא תתבלבל"
- השופטת בדיון ראשון: "מי שמשתלב צריך לקחת אחריות לגבי המעשים שביצע, זו נקודת המוצא. חשוב שיתוף הפעולה של – יש לי הרבה סבלנות. יש לך שאלות? בן כמה אתה?"

3. **השמעת קול** – השמעת קול נתפסת כרכיב משמעותי ביותר בתחושה של אינדיבידואליים כי ההליך בעניינם היה הוגן, וזאת בין אם מתן האפשרות להשמיע קול השפיע באופן מעשי על תוצאות ההליך ובין אם לאו (Tyler, DeGoey & Smith, 1996; Lind & Tyler, 1988). במסגרת התצפיות זיהינו הליכים רבים בהם ניתנה במה למשתתף להשמיע קול אותנטי, בלא תיווך או "עיבוד" על ידי אנשי המקצוע. ביטוי מעניין של מתן האפשרות להשמיע קול בבית-המשפט הקהילתי השתקף בפתיחות לסוגי ביטוי שונים שהמשתתפים מצאו לנכון להשמיע באולם בית-המשפט: החל מקריאות ייאוש, בכי או שמחה; דרך דיבור באולם או כתיבת מכתב תוך שימוש בסגנון, בלשון ובשפת האם של המשתתף; ועד שירת שיר שמשתתפת כתבה ובחרה לשיר מול כל הנוכחים בדיון. דוגמא למקרה שבו הוחמץ דיאלוג ישיר עם המשתתף, ובכך נפגעה יכולתו להשמיע קול בלא תיווך של סוכני המשפט היא עניינו של משתתף שאינו דובר עברית, אשר הסגור אמור היה לשמש

לו גם כמתורגמן. המשתתף ישב מאחור והתהליך החל בלעדיו. הסנגור והשופטת שוחחו באריכות, בלי שהסנגור מתרגם את הדברים למשתתף או מאפשר לו להשתלב בשיחה. בשלב מסוים המשתתף קם והצטרף, אך רוב הדיון המשיך להתקיים "מעל לראשו". אף שהסנגור אמור היה לתרגם, בפועל הדבר לא קרה ככל הנראה דווקא משום ההנחה כי הוא ממילא מייצג את המשתתף ולכן "בא בנעליו". קולו של המשתתף לא נשמע.

4. **יכולת השפעה על ההליך** – רכיב זה מתייחס לתחושה שיש למשתתף יכולת להשפיע על ההליך, על הקצב ועל ההחלטות שיתקבלו במסגרתו. יכולת להשפיע קשורה לתחושה של המשתתף כי הוא אינו "פיון" במשחק שאחרים שולטים בו, אלא שיש לו אפשרות לתת טון בעצמו בצמתי קבלת החלטות שונים לאורך ההליך כולו.

במסגרת התצפיות זיהינו מגמה חצויה באשר ליישומו של רכיב זה. מצד אחד, היו מקרים שבהם השתקפה ההשפעה שהיתה בפועל למשתתפים על ההליך. כך למשל, משתתפים הביעו לעתים קשיים או העדפות מסוימות והצוות התחשב בכך. במקרים אחדים משתתפים הביעו רצון לפרוש מההליך ואף שניכרה אכזבתם של חברי צוות בית-המשפט מעמדה זו, אותם משתתפים נענו ופרשו מההליך. מצד שני, היו מקרים שבהם משתתפים הביעו עמדה מסוימת או ניסו לתת טון בכיוון מסוים אך לא היתה התחשבות בכך מצד הצוות. דוגמות בולטות היו מקרים שבהם משתתפים הביעו הסתייגות מההליך או מהקצב שהוכתב להם אך הרגישו התעלמות וניסיון להמשיך קדימה מבלי לקחת בחשבון את עמדתם או את תחושותיהם (בבחינת "העגל אינו רוצה לינוק אך הפרה רוצה להניק"). הדוגמא שלהלן מציגה מקרה שבו הייתה הקשבה והתחשבות אמיתית בנאשמת, ולאחריה שתי דוגמאות הפוכות.

- בדיון ראשון שעניינו "קבלת פנים", המשתתפת לחוצה מאד ומספרת שחשבה שההליך הוא "אחד על אחד" ואילו עכשיו מגלה שהוא נעשה בפומבי. אומרת שקשה לה לפתוח את הסיפור בפני כולם ושהיא "מרגישה כמו עכבר מעבדה". הסנגורית מציעה לקיים את הדיונים בעניינה בדלתיים סגורות או לדחות אותם לסוף יום כאשר יש פחות נוכחים באולם לעומת זאת:

- משתתף מתעקש שאינו רוצה להמשיך בהליך בבית-המשפט הקהילתי: "לא טוב לי ולא מרגיש נתרם ממש" ובכל זאת השופטת לוחצת שיישאר

- המשתתפת מסבירה לשופטת: "מה שהם נותנים לי יותר מדי ואני לא צריכה את כל זה" באופן צפוי, וכפי שעולה גם מהספרות העומדת על עקרונות הפעולה של בתי-המשפט פותרי-הבעיות, לעתים ניתן היה לזהות פטרנליזם בגישתו של הצוות כלפי המקרה או המשתתף, במובן של קיום דיונים לגבי טובתם של נאשמים, לעיתים אף ללא מעורבותם האקטיבית בדיון. גישה פטרנליסטית של צוות בית-המשפט מתכתבת עם עקרון האחראיות. בניגוד להליך הפלילי המסורתי, ההליך הקהילתי מאופיין במידה גבוהה של אכפתיות ואחריות מצד הצוות כלפי המשתתפים. יחד עם זאת, בעוד שפטרנליזם הוא אלמנט המובנה בהליך ומשקף אחראיות, יש להבחין בינו לבין גלישה לפטרונות, שעשויה להביא להשתקה ולחוויה של התנשאות.

- קצינת המבחן: "פגשתי את X פעם אחת, יש הרבה עבודה לפנינו"

- התובעת: "אשתו של X לא משתפת פעולה עם שירות המבחן אבל לא נשתמש בזה נגדו"
- הסנגור (בישיבת בוקר): "המטרה של כולנו זה שתנאי השחרור יישמרו אבל גם להרים אותה מהמקום הכל כך נמוך שהיא נמצאת בו"

4.3.2.2. עבודת צוות

במסגרת התצפיות זיהינו כמה תמות שמוכרות בספרות כמאפיינות את דפוסי הפעולה של בתי-משפט פותרי-בעיות. תמה מרכזית היא עבודת צוות מתואמת של אנשי המקצוע השונים, כשעליה מנצח השופט. הן בתצפיות הבוקר והן בדיונים באולם ניתן היה לזהות דינמיקה של שיתוף פעולה בין חברי צוות בית-המשפט. הצוות חילק תפקידים באופן מתואם, כאשר במקרים מסוימים ניתן היה לזהות את תפקיד ה"שוטר הרע" – אשר גולם לרוב על-ידי התובעת ופעמים ספורות על-ידי קצינת המבחן – לעומת תפקיד ה-"שוטר הטוב", אשר גולם על פי רוב על-ידי השופט. בניגוד להליך אדוורסרי קלאסי שבו הצדדים נצים, היה ניכר שאנשי המקצוע עובדים בשיתוף פעולה, כשלכל אחד יש תפקיד מסוים בתוך ה"כוח". לעתים אנשי הצוות דיברו בקול אחד ולעתים דיברו בקולות שונים, הכול בהתאם לנסיבות המקרה.

- קצינת המבחן (בישיבות בוקר): "אולי נבקש ממנו שיכתוב מכתב.. (פונה לשופט) אולי את תתני לו משימה". התובעת: "אני איים עליו באולם"

- קצינת המבחן: "X מאוד רוצה [להמשיך בתהליך]... (פונה אליו) אבל אתה חייב להגיע לפגישות". השופט מעניקה למשתתף תעודת הוקרה ומזמינה להרמת כוסית. התובעת: "ברור לך שאם לא תצליח פה תלך לכלא, אז קח עצמך בידיים". השופט: "חשוב שתשמע גם את התביעה ותמשיך"
- סנגור: "...יש מצב שהתנאים המגבילים המוטלים עכשיו על הנאשמת בנוגע לקשר שלה עם הילדים מחמירים במיוחד, אבל אנחנו לא נגיש בקשה על דעת עצמנו לשינוי נסיבות. אנחנו יודעים שבבית-המשפט הקהילתי עושים הכול בשיתוף פעולה ולכן נחכה ששירות המבחן יגיד לנו להגיש"

במסגרת עבודת הצוות בלט תפקידו של רכז בית-המשפט הקהילתי – תפקיד ייחודי שאינו קיים בהליך האדוורסרי המסורתי. מתוך התצפיות דמותו של הרכז מצטיירת כציר מרכזי שמחבר בין המשתתפים לבין אנשי המקצוע בצוות. הפונקציה שהוא ממלא היא כפולה: מצד אחד, דמות הורית ותומכת עבור המשתתפים. מצד שני, ציר חשוב בעבודה המקצועית של הצוות, המתפקד כגורם מכוון, מרכז ונותן מענה.

- הרכז מקבל את פני כל אחד מהנאשמים: חלקם בחיבוק, חלקם בלחיצת יד; יושב לידם; נותן להם את מספר הנייד שלו

- בישיבת בוקר, בנוגע למשתתף שנמצא שתוי, הרכז פונה לתובע: "גם אתה צריך להגיד באולם שמבחינתכם אשפוזית זה תנאי"

- משתתפת מודה לרכז בהתרגשות, אומרת שכשפנתה אליו בעת צרה הוא סייע לה יותר ממשפחתה: "אני רוצה להגיד ל[רכז] תודה ענקית. קרה השבוע משהו שמאוד ריגש אותי... קרה לי משהו קשה בעבודה. הכול התמוטט. פעם ראשונה בחיים לא הרגשתי שהמשפחה שלי עמדה לצדי כמו [הרכז] עמד לצדי. יצאתי משימוע בעבודה ואם הוא לא היה זה היה גרוע... כמו אבא הוא נלחם עלי. יצאתי עם כוחות"

במסגרת התצפיות ניתן היה להבחין בדפוסי פעולה שונים של סנגורים פרטיים שמייצגים משתתפים בהליך הקהילתי, להבדיל מסנגורים ציבוריים החברים בצוות בית-המשפט. בניגוד לאחרונים שנוכחים תמיד בישיבות הבוקר ומהווים חלק בלתי נפרד מצוות הפועל בשיתוף-פעולה ובתאום, סנגורים פרטיים לרוב לא נכחו בישיבות בוקר שבהן נדונו תיקים של משתתפים שהם מייצגים וכך לא נטלו חלק בהליך מקדים של ליבון, התייעצות ותיאום עם שאר אנשי המקצוע. בעיה מסוג שונה מעט התעוררה במקרים בהם נאשמים היו מיוצגים על-ידי סניגורים חיצוניים, שאינם חלק מהסניגוריה הציבורית אך מייצגים מטעמה. במקרים אלו אמנם לא היה ייצוג פרטני לנאשם בישיבות הבוקר, אך בעיה זו נפתרה לרוב על-ידי החלפת מידע בין נציגי הסניגוריה שנכחו בדיון לבין הסנגור המייצג.

- במקרה של משתתפת שנשקלה האפשרות להביא את ילדיה הבוגרים לדיון, ככל הנראה הרעיון לא עלה בישיבת הבוקר כי הסנגור הפרטי שמייצג אותה לא נכח שם. תוך כדי הדיון באולם הנושא עלה והסנגור מבקש זמן לחשוב על הרעיון. ייתכן שלו היה מדובר בייצוג על-יד סנגור מצוות בית-המשפט, היה מוסכם על כך כבר מראש.
- בישיבת בוקר, מדברים על משתתף שמיוצג על-ידי סנגור פרטי. הסנגור כלל לא נוכח בדיון. הרכז: "הסנגור לא חי את הנושא, נוקט בגישה אדורסטרית בדיונים כאשר דווקא התביעה רוצה להגן [על המשתתף]. השופטת: "אם יהיה לו סנגור אחר אולי נוכל לעזור לו". נציג הסניגוריה הציבורית, אשר נוכח בישיבת הבוקר, שותק. מוסכם בין כל הצדדים שאם הנאשם יעלה שוב בקשה לצאת מהתהליך, יתאפשר לו לעשות כן.

4.3.2.3. חריגה מהמסגרת הפורמליסטית

אלמנט נוסף שמאפיין את בתי-המשפט פותרי הבעיות הוא חריגה ממסגרת פורמליסטית, והיא באה לידי ביטוי בכמה בהיבטים:

1. **שימוש בטרמינולוגיה ייחודית** – שימוש במושגים ייחודיים שאינה מוכרת בהליכים משפטיים מסורתיים, כגון "קבלת פנים" ככינוי לדיון הראשון ו"משתתף" ככינוי לנאשם. נציין כי השימוש בכינוי "משתתף" דורש הטמעה נוספת שכן לא תמיד היתה הקפדה עליו.
2. **שימוש בהומור** – יצירת אוירה משוחררת ופחות פורמליסטית בנקודות מסוימות לאורך הדיון.
 - השופטת: "איזה כיף לשמוע! את עושה לי חשק ללכת ולעבוד (כולם צוחקים)"
 - השופטת: "... אולי לא תגיע לדיון הבא כי תמצא עבודה... (כולם צוחקים)"
 - השופטת: "אני רואה שעלית שני גרם במשקל!"
3. **התאמת ההליך והנגשתו** – הגמשת הכללים והיכולת למצוא פתרונות "מחוץ לקופסא".
 - התובע יוזם ששירות המבחן באילת יבצע המפגשים עבור משתתף שעובד באילת ולכן מתקשה להגיע לדיונים
4. **חריגה מתפקידים מסורתיים** – ניתן לזהות חריגה מהתפקידים האדורסריים המקוריים, שלפיהם כל צד מייצג עמדה מאד ברורה ונוקשה. זוהו מקרים רבים של "התקרבות עמדות" בין בעלי התפקידים ובכמה מקרים אף "היפוך" עמדות, במובן זה שגם הסנגור לעתים חשב שיש מקום לסנקציה, ולעומת זאת התובעת בנסיבות מסוימות שיבחה את המשתתפים, חיזקה אותם וגילתה עניין בקידום האינטרסים שלהם.

- הסנגורית: "גם איתי לא כל כך היה לה קשר. אני בעד סנקציה כלשהי, אבל לא מאוד חריפה"
- התובעת: "X פה לא הרבה זמן אבל התהליך מצוין. שיתוף פעולה מדהים בכל התחומים. הוא יודע להעריך ולהפיק ורואים ושומעים את זה. יישר כוח!"
- התובעת (פונה למשתתפת): "את אוהבת לנגן? צריך לתת לזה ביטוי ולתת לעצמך, לא רק לסביבה כל הזמן"

5. **חשיפת פן אישי ואנושי מצד השופטות** – זוהו מקרים שבהם השופטות שיתפו בפרטים מתוך חייהן, נתנו דוגמאות מתוך ניסיון האישי או הביעו עמדה או דעה אישיות.

- משתתפת מספרת שמצאה עבודה חדשה ושבתום משמרת לילה הלכה הביתה קילומטרים ברגל, בהעדר אוטובוס. השופטת מתרגשת ומשתפת בסיפורה האישי: "...אני נורא אוהבת ללכת ברגל, ... פעם בארצות-הברית הלכתי על הכביש המהיר, עצר אותי מישהו ולקח אותי. הבן שלי היה בהלם"

4.3.2.4. כלים מעולם הטיפול

אלמנט אחר שמאפיין את פרטיקות הפעולה של בתי-המשפט פותרי-הבעיות הוא השימוש בכלים מעולם הטיפול ויישום עקרונות של תורת המשפט הטיפולי. בית-המשפט עושה שימוש ב"שיטת המקל והגזר": מצד אחד מגדיר יעדים ברורים, מציב מטרות ונותן משימות למשתתפים, ומצד שני עוקב ומגיב בהתאם לאופן שבו המשתתפים עמדו בציפיות שהוגדרו להם. ככל שהמשתתף משתף פעולה ועומד בציפיות – בית-המשפט מגיב בעידוד, בחיזוק ובחיוב; ככל שהמשתתף אינו עומד ביעד הוא ננזף ולעתים מוטלת עליו סנקציה, כדוגמת כתיבת מכתב המסביר את פשר התנהגותו ועומד על משמעויותיה או מתן דין וחשבון מפורט לשופטת על צעדים שננקטו.

- השופטת מטילה על משתתף שמסר בדיקת שתן מלוכלכת לכתוב לדיון הבא "מה צריך לעשות כדי שלא תשתמש שוב... כאילו עונשין, על מה שעשית".
- השופטת נוזפת במשתתף שלא הגיע לפגישה מבלי להודיע ומטילה עליו לכתוב מכתב המסביר את משמעות התנהגותו
- השופטת: "לדיון הבא אתה מגיע ומספר לי מה המאמצים שעשית על מנת לחפש עבודה"
- השופטת מגדירה בבירור למשתתף כי עליו לעמוד בשלוש מטלות: 1. השתלבות במרכז התעסוקה. 2. הגעה רצופה ליחידה לטיפול בהתמכרויות + בדיקות שתן. 3. הגעה לשירות מבחן

4.3.2.5. קרימינולוגיה חיובית, יחס מבוסס חוזקות

תמה נוספת שעלתה בתצפיות, הקשורה לשימוש ב"מקלות וגזרים" אך גם עומדת בפני עצמה, היא אימוץ תפיסה של קרימינולוגיה חיובית, קרי ניסיון לזהות את נקודות החוזקה של המשתתף בתהליך או במוקדים אחרים בחייו, ובאמצעות חיזוקים ופידבקים חיוביים ליצור מחויבות, לשמר את ההתמדה שלו ולהגביר מוטיבציה לשיתוף פעולה. בעוד שבמקרים מסוימים החיזוקים של השופטות היו כלליים ולא כללו משוב עם תוכן קונקרטי, במקרים אחרים המשוב החיובי התייחס לפעולות או לתכונות מסוימות של המשתתפים, כפי שמומלץ בגישות טיפוליות מגוונות.

- הסנגורית (פונה לבעלה של משתתפת): "אני כאישה מעריצה אותה, היא אישה מדהימה. תן לה את התמיכה שמגיעה לה"
- השופטת: "עברנו איתך כברת דרך לא נורמלית - כל הכבוד!"
- השופטת מברכת משתתף על הטיפול המסור באמו ועל שמילא מצוות כיבוד אם
- השופטת (למשתתף שמתקשה במציאת עבודה): "יש לך דבר נפלא, אתה נהג".
- קצינת המבחן (מסכמת בסיומו של ההליך): "אנחנו מחזקים אותו בכל מישורים... מגיע לקבוצות, הבדיקות נקיות... משתתף בסדנת עושים קריירה, למד לכתוב קורות חיים, עבר קורס בסיסי באנגלית, והתקבל לקורס. עשה שיעורי בית, ממשיך לעבוד. השתתף ביום המעשים הטובים. באופן אישי ראיתי אותו לא נח לרגע". השופטת: "מחיאות כפיים!" כולם מוחאים כפיים. השופטת יורדת אליו, לוחצת ידיים, מעניקה תעודה, מברכת ומשבחת אותו, וחוזרת לדוכן. הנאשם מחייך, קורא את הכתוב בתעודה.

4.3.2.6. אתיקה של דאגה לזולת

תמה נוספת שעלתה מתוך התצפיות, אשר מתכתבת עם הספרות הפמיניסטית והטיפולית, היא אימוץ אתיקה של דאגה לזולת על ידי צוות בית-המשפט. בספרות הפמיניסטית אתיקה של דאגה לזולת (ethics of care) מוצגת בהנגדה לאתיקה של צדק (ethics of justice) והיא שמה דגש על חשיבה ועל פתרון בעיות בתוך הקשר כולל של מערכות יחסים (self in relations), ולא באופן אטומיסטי, המנתק את האינדיבידואל מסביבתו. בשדה המשפטי, אתיקה של צדק מקושרת לרוב עם חשיבה לינארית שמתכתבת עם שיח הזכויות, לעומת אתיקה של דאגה שמקושרת לחשיבה "עגולה" ומורכבת שנותנת מקום של כבוד לצרכים, שייכות, קשרים ויחסים. בהקשר של בית-המשפט הקהילתי, אתיקה של דאגה באה לידי ביטוי הן בדרכי הפעולה שהצוות השתמש בהן (למשל: דאגה כחלופה לנזיפה; הצהרת מחויבות), הן במערכות היחסים שנקמו בין הצוות לבין המשתתפים ושכללו לעתים מעורבות רגשית גבוהה, והן בסוג הפתרונות והמענים שהצוות חיפש תוך שהוא מסתכל על עניינם הנאשמים בפרספקטיבה רחבה שלוקחת בחשבון גם את מערכות היחסים שלהם עם בני זוג, ילדים, הורים ואחרים.

- קצינת המבחן (פונה למשתתפת): "אנחנו רוצים לחבק אותך X, על היציבות בקשר"
- התובעת: "אנו רוצים שתסיים את התוכנית של בית-המשפט הקהילתי הכי טוב שאפשר. רוצים שאתה ובת זוגך תהיו מחוזקים"
- השופטת (בדיון לקראת השמה באישפוזית): "X, כל מי שאת רואה כאן, כולנו מגויסים בשבילך... מבחינתך זו הצלת חיים... את הולכת לשם ואנו ממשיכים לתמוך בך".
- התובעת: "מה תעשה כדי שלא יקרה שוב? ...הוצאת את עצמך משם בציפורניים... אתה יכול, אנחנו איתך, אתה לא מוסר לנו יותר בדיקות מלוכלכות! יש לך עוד שנים ארוכות - אתה צריך לחיות"
- השופטת: "ניתן לך כלים, 27 זו התחלת החיים... קיבלת כוחות, אתה בן אדם אחראי, בן אדם טוב. יפה שאתה דואג ל[אמו החולה], אבל מצד שני יש לך את החיים שלך"
- הרכזת (בישיבת בוקר על משתתף שנכשל בתהליך): "זו המפלה הרגשית הגדולה שלי. אני בדיכאון כבר שבועיים"
- הסנגורית (פונה למשתתפת): "תדאגי לעצמך פיזית, בסדר ממילה?" מסבירה: "היא היתה חולה בחג ולא טיפלה בעצמה"

- התובעת מתחבקת עם המשתתפת
- השופטת: "בא לי לחבק אותך מרוב שאתה איש מקסים"
- השופטת: "ריגשת אותנו היום"

4.3.2.7. יצירת תחושת שייכות

תמה המשלימה את אתיקת הדאגה לזולת שצוות בית-המשפט אימץ היא תחושת שייכות גבוהה שאיתרנו אצל המשתתפים במקרים רבים. זאת, בניגוד לתחושות של התנגדות וריחוק המאפיינות במקרים רבים את ההליך הפלילי האדוורסרי, אשר אינו ניהן באתיקה של דאגה לזולת. המשתתפים הגיבו לרגשי האכפתיות מצד הצוות ופיתחו תחושות של אמון ותקווה, שבאו לידי ביטוי באמירות המשקפות אופטימיות, שליטה והערכה. יתרה מכך, ניתן להבין לפחות מחלק מהתגובות של הנאשמים כי תחושת השייכות שהם חוו אפשרה להם הסתכלות חדשה הן על התנהגותם והן על האופן בו החברה מתייחסת אליהם. בכך, ייתכן, טמון המפתח לשינוי עתידי.

- משתתפת: "...אני מתחילה להאמין למילה הזו 'צדק'"
- משתתף: "עד היום הרגשתי חוסר אונים כי אף אחד לא רוצה לשמוע. זו פעם ראשונה שאני מרגיש שזה מעניין מישהו מה שקורה לי ומה שמציק לי"
- משתתף (בסוף הדיון): "מאד מעריך את מה שאתם עושים"
- משתתף: "... בית-המשפט הקהילתי שינה לי את הגישה והתפיסה של החיים, שיניתם לי את החוויה האישית גם בתור סבא, ולמרות שנולד לי לאחרונה נכד שמיני אני מרגיש כאילו נולד נכד ראשון"
- משתתף בשלב מתקדם פונה למשתתפת בשלב ראשוני שמביעה חשש, ומחזק אותה כי תצא נתרמת מהההליך שמהווה הזדמנות ייחודית לכל מי שמשתתף בו
- משתתפת: "אני מבינה כמה התהליך הזה חשוב לי. אני לומדת איפוק עצמי ודברים שלא ידעתי על עצמי ומתחילה לזהות בעיות"
- משתתף: "מהיום שנכנסתי לקהילתי אני רק מחייך"
- משתתפת: "היום קרו לי כמה דברים טובים, אמרתי תודה לבורא עולם"

4.3.2.8. תפיסה הוליסטית

תמה נוספת שעלתה בתצפיות, אשר מוזכרת גם בספרות העוסקת בבתי-המשפט פותר-הבעיות, היא אימוץ תפיסה הוליסטית בפתרון הבעיות ובגיבוש המענים. ההתבוננות על המשתתף ועל הבעיה לעולם אינה מנותקת ממכלול הצרכים והקשיים שאיתם הוא מתמודד, והפתרונות כוללים במרבית המקרים מתן מענה רחב למכלול של צרכים כמו תעסוקה, דיור, בטחון תזונתי, מיצוי זכויות, הסדרי חובות, מעמד אישי, משפחה, סיוע חומרי, מצב נפשי וכיוצא באלה צרכים נוספים. הקישור בין הסיבות לפשיעה לבין מכלול צרכיו של המשתתף שלא קיבלו מענה עד כה היה שזור כחוט השני בכל הדיונים.

- השופטת: "מגיע לך להצליח... שמענו שאת רוצה ללמוד לנגן ואנחנו ננסה לעזור לך בזה וגם בתעסוקה. בהצלחה...אם תפעלי להעצים את עצמך גם האחרים ירוויחו"

- השופטת מתייחסת למשתתפת המואשמת בעבירות נגד ילדיה. במהלך הדיון עולה סוגיית ההליכים בבית-המשפט לענייני משפחה. השופטת מביעה עניין בהליך הגישור, בצורך בשכירת עורך-דין, בהסדרי הראיה ובקשיים הנוספים הכרוכים בתהליך של פירוק משפחה: "אני מבינה שההסכם עוד לא חתום, כל אחד מכם עם עו"ד פרטי? ... אני מקווה שתמצאי את הדרך לפתור את הדברים, לחתום על הסכם זה לא פשוט. כמה ילדים יש לכם? .. עם מי הילד גר? יש הסדרי ראייה זמניים - הוא עומד בזה? את עובדת?"

- משתתף מספר בדיון כי הוא אינו רואה טוב כי אין לו משקפיים. הרכז מבטיח לדאוג לסייע בעניין זה מתוך תקציב העומד לרשות צוות בית-המשפט. המשתתף מגיע לדיון הבא עם משקפיים חדשים.

4.3.2.9. תפיסה קהילתנית וראיה חברתית רחבה

מוטיב נוסף שעלה ברמה מסוימת מתוך המחקר משתקף במאמץ מצדו של צוות בית-המשפט ליישם תפיסה קהילתנית שמביאה בחשבון ראייה חברתית רחבה. התצפיות האתנוגרפיות אמנם התמקדו בעיקר באולם בית-המשפט ובישיבות הצוות אך הן השתרעו גם על פעילויות קהילתיות שונות שבהן נכחנו, שם אפשר היה לראות, יותר מאשר באולם בית-המשפט עצמו, את גיוס משאבי הקהילה מצד אחד ואת התרומה והנתינה לקהילה מצד שני. כך, למשל, אורגנו פעילויות קהילתיות שונות בהשתתפות צוות בית-המשפט ומשתתפי הפרויקט ובני משפחתם, וביניהן "יום המעשים הטובים", נטיעות בגינה הקהילתית בלוד, הרמות כוסית ופעילות לילדים בראש השנה, חנוכה ופסח בהשתתפות השופטת, אירוע ט"ו בשבט בגינה הקהילתית "הבית הלבן" בבאר-שבע, הצגות ילדים בשיתוף מרכז עוצמה מורחב והמחלקה הקהילתית באגף הרווחה בבאר-שבע, חגיגת ל"ג בעומר, וערב הוקרה לבוגרי הפרויקט ושותפים בקהילה במעמד נשיאת בתי משפט השלום במחוז דרום וראש עיריית באר-שבע. גם בדיונים עצמם היתה התייחסות רחבה לפרט בתוך הקהילה, קרי, התבוננות על המשתתף בתוך מערכות היחסים שלו עם אנשים משמעותיים בחייו (כדוגמת בני משפחה, מעסיקים). במקביל, השתלבותם של מתנדבים בהליך, אשר מלווים את המשתתפים בדיונים ומסייעים להם בתהליך גם מחוץ לאולם בית-המשפט, הדגיש את המקום שיש לחברי הקהילה לתרום ואת גיוס משאביה של הקהילה לטובת הפרויקט. במספר מקרים מתנדבים שנכחו בדיונים נטלו בהם חלק פעיל, כשהשופטות מעודדות אותן לדבר ולהשתתף.

- מתנדב: "הבחור יש לו פוטנציאל אדיר להצליח והוא נמצא במקום אחר מאז שנפגשנו. הבעיה היא שהוא בורח מעצמו... אני נמצא פה שלוש שעות ומוכן להמשיך איתו את התהליך, הפניתי אותו לעזרה נפשית של איש מקצוע שיוצא אותו מן המערבולת, אבל הוא ניתק את הקשר ונעלם מאנשי הטיפול. (פונה למשתתף) אני לא מוותר עליך"

- משתתף: "המעסיק קנה לי אופניים חשמליים כדי שיהיה לי יותר קל להתנייד ולהגיע לעבודה"
- בעל של משתתפת המורחקת מהבית מבקש להקל בתנאים המגבילים ולאפשר לה לצאת להכין אוכל לילדים. הרכז מתחייב לבדוק את האפשרות לסייע בעניין אספקת אוכל לילדים.

- הסגור והשופט מודים לאחות של משתתף על תמיכתה בו
- משתתפת: "גם אבא שלי פה ואני רוצה להגיד לו תודה שכולם ישמעו. הוא עוזר לי ומלווה אותי וזה בכלל לא מובן מאליו. הוא גם רוצה להגיד משהו אם אפשר". השופטת: "כל הכבוד לך X שאת מעריכה ככה את אבא. ברור שאתה יכול לדבר. זה מאד חשוב שאתה פה וזה מצוין שאתה לוקח חלק ורוצה לדבר - בבקשה. אנחנו מקשיבים".

לצד ההצלחות המרשימות שנצפו במרבית הדיונים לממש את הדרישות והציפיות המגוונות מצוות בית-המשפט הקהילתי, במקרים מסוימים נדמה היה כי מוחמצת ההזדמנות להתייחס ולהגיב בצורה אופטימלית לסיטואציות שונות שעלו באולם. כך למשל, התגלה חוסר אחידות בקשב ובריכוז של חברי הצוות השונים לדברים הנאמרים באולם. באחד התיקים שנידון לקראת סוף יום הדיונים חברי הצוות ציינו מספר פעמים בפני השופטת שהמשתתפת בהריון, אך השופטת כמעט שלא הגיבה. בתיק אחר הסבו תשומת לב לכך שהמשתתפת מתחנת אך גם במקרה זה היא התעלמה משום שתשומת לב היתה נתונה לעניין אחר. במקרים אחרים התגלה קושי ביכולת השופטות להתמודד עם מצבים שונים שעלו באולם עקב אי הכשרה בתכנים רלוונטיים או עקב חוסר סמכות מקצועית לתת מענה שלא בתחום מומחיותן. כך למשל, בתיק של משתתף הסובל מבעיה פסיכיאטרית, השופטת המליצה לו לקחת תרופות פסיכיאטריות תוך שהוסיפה כי אין להן תופעות לוואי. זאת, על אף שאינה מוסמכת לייעץ בתחום הרפואה.

4.3.3. פעילות בית-המשפט הקהילתי "מאחורי הקלעים"

לצד אולם הדיונים הפורמלי בו מתנהלים ההליכים בבית-המשפט הקהילתי, מתקיימת פעילות רבה וענפה מחוץ לכותלי האולם. הפעילות כוללת, בין היתר:

- ישיבות צוות בבוקר, בטרם תחילת יום הדיונים
- אינטראקציות שוטפות מחוץ לאולם בית-המשפט בין הרכז לבין המשתתפים
- הצמדת מתנדבים המלווים את המשתתפים מחוץ לאולם בית-המשפט
- פגישות עתיות של ועדת ההיגוי המקומית
- אירועים חברתיים בהשתתפות צוות בית-המשפט, המשתתפים ובני משפחותיהם (כגון חגיגת ל"ג בעומר; הקרנת סרט בקיץ לילדי המשתתפים; הקמת קבוצת כדורגל שחברים בה נאשמים, תובעים וסנגורים מצוות בית-המשפט ברמלה)
- קבוצת מוסיקה שנבנתה מקרב חלק ממשתתפי בית-המשפט בבאר-שבע והעלתה מופע בטקס ההוקרה לבוגרי הפרויקט ולשותפים בקהילה
- פרויקטים קהילתיים בהם נוטלים חלק המשתתפים (כגון נטיעות בגינה הקהילתית בלוד; חגיגת פסח במרכז קהילתי עם תושבי דיור מוגן בבאר-שבע; מיסוד הקשר עם מסגרות התנדבות שונות בבאר-שבע כגון מועדון פיס לקשיש, עמותת "כתף אל כתף", עמותת "חיי אדם", "דלת פתוחה", מיזם "עושים רחוב", עמותת "באר-שבע אוהבת חיות", מוקד קהילתי "בית סמואל" ליוצאי אתיופיה ועוד)
- פרויקט חונכות על-ידי סטודנטים לילדי המשתתפים בבית-המשפט בבאר-שבע, שהחל כפיילוט בשיתוף המחלקה למעורבות חברתית באוניברסיטת בן גוריון
- פרויקט חונכים-מתנדבים שבו ישולבו משתתפים בוגרי התהליך

4.3.3.1. הפער בין "חזית הבמה" לבין "מאחורי הקלעים"

אחד המודלים הסוציולוגיים הקלאסיים שפותח על ידי הסוציולוג Erving Goffman (1959) הוא מודל ה-Front-stage-Backstage. מודל זה עומד על הפער שבין האופן שבו סוכנים (בני אדם או ארגונים) מציגים את

עצמם ופועלים כאשר הם מצויים במצבים רשמיים ומבקשים להותיר את הרושם הרצוי על קהליהם לבין האופן שבו הם מתנהגים במצבים בלתי-רשמיים, כאשר אינם חשופים לעיניים בוחנות. המודל של גופמן יושם בספרות בהקשרים שונים, והרלוונטיות שלו לשדה המשפט ברורה. כך למשל, קיים פער בין הדינמיקה המתנהלת בהליך הפילי האדוורסרי המתנהל באולם בית-המשפט לבין האינטראקציות הקיימות בין סגורים לתובעים במסדרונות, כאשר הם מנסים להגיע להסדרי-טיעון, מחוץ לטווח עיניהם של השופטים ובעלי-הדין. בדומה, גם בבית-המשפט פותר-הבעיות קיים פער בין המתרחש ב"חזית הבמה" (אולם בית-המשפט הפתוח לציבור) לבין המתרחש "מאחורי הקלעים" (ישיבות הצוות החסויות והבלתי פורמליות). מחקרים קודמים שבחנו פער זה מצאו שפעילות צוות בית-המשפט "מאחורי הקלעים" היא חשובה במיוחד, שכן בישיבות הצוות הסגורות אנשי המקצוע מלבנים את ההתקדמות או הנסיגה בתהליך שעוברים המשתתפים, ובהתאם מגבשים אסטרטגיות ודרכי פעולה. שם מתרחשת ה"הכנה" לקראת ההופעה ה"אמיתית" באולם בית-המשפט (Miller & Johnson, 2009; Portillo, Rudes, Viglione, & Nelson, 2013).

בדומה למחקרים קודמים, גם המחקר הנוכחי מצא פערים בין המתרחש מאחורי הקלעים לבין הנעשה באולם בית-המשפט: ישיבות הצוות כללו לעתים חלוקת תפקידים מתואמת מראש שתיעשה באולם בית-המשפט בעת הדיון מול המשתתף; אנשי הצוות לעתים התווכחו בישיבות הבוקר וגילו חוסר הסכמות ביחס לאסטרטגיות פעולה בתיק מסוים, אולם ככל שהתאפשר ללא פגיעה באינטרסים ובעמדת הנאשמים "ישרו קו" והציגו מדיניות אחידה באולם בית-המשפט; וישיבות הבוקר היוו הכנה משמעותית ומכרעת לקראת הדיונים באולם בית-המשפט. אכן, הדיונים בבית-המשפט הקהילתי מתאפיינים בטקסיות המובנית בהם, טקסיות המאפשרת לשלב בין סמכותו של בית-המשפט לבין הכלים הרבים. בנוסף, ובדומה למחקרים קודמים, המחקר הנוכחי מצא שתפקיד השופטות ב"חזית הבמה" הוא הדומיננטי ביותר מכלל חברי צוות בית-המשפט: הן שמכוונות את הדיון באולם, מעבירות את זכות הדיבור בין בעלי המקצוע השונים, וחותמות את הדיון בהחלטותיהן. לעומת זאת, "מאחורי הקלעים" תפקידם של בעלי המקצוע האחרים (רכז, תובע, סגור, קצין מבחן) היה דומיננטי. חברי הצוות השונים העלו נקודות לדיבור, הציגו עמדות שונות, הציעו הצעות (לעתים אף לשופטת). זאת, לצד השופטות שתפקדו גם "מאחורי הקלעים" כגורם משמעותי.

4.4. אפיון המשתתפים: נתונים דמוגרפיים, עמדות והצלחה בתהליך

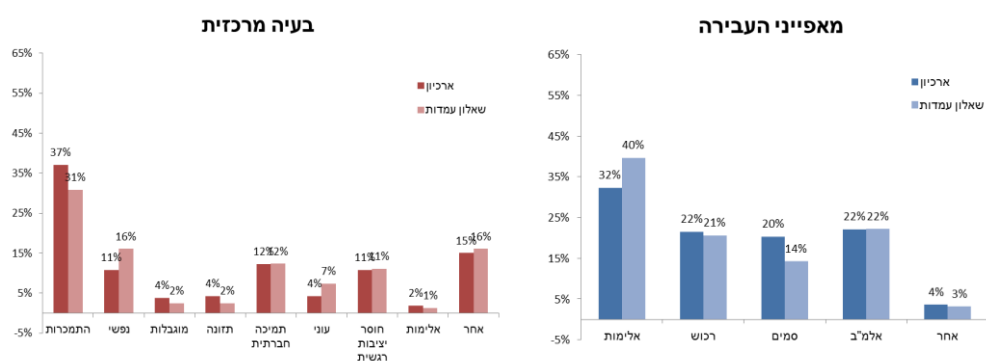
המחקר הנוכחי בחן את עמדות המשתתפים כלפי התהליך שעברו בבית-משפט הקהילתי, באמצעות שאלון עמדות המתייחס למספר היבטים של התהליך הפילי וסל ההתערבויות שקיבלו. מכיוון שכמות המשתתפים בשאלון העמדות ($N=58$) היה מדגם חלקי בלבד של כלל המשתתפים בבית-המשפט הקהילתי ($N=159$), בחנו, ראשית, האם המדגם החלקי הוא מדגם מייצג של אוכלוסיית המשתתפים בבית-המשפט הקהילתי. לשם כך נבדק הבדל בין ממוצעים באמצעות מבחן t למדגמים לא-מזווגים במשתנים הרציפים של המשתתפים: גיל המשתתף ומס' הילדים [ראו להלן טבלה 6].

בנוסף, נבדק הבדל בין שכיחויות באמצעות מבחן חי-בריבוע במשתנים הקטגוריאליים של המשתתפים: מגדר; לאום; מצב משפחתי; מצב תעסוקתי והשכלה [ראו להלן טבלה 7]. לא נמצא הבדל בין המדגם הכללי של משתתפי התכנית ותת-המדגם של העונים לשאלון העמדות באף אחד מהמשתתפים הקטגוריאליים או המשתנים הרציפים, ולפיכך ניתן להסיק כי המדגם הוא מייצג.

באופן דומה, נבחנו הבדלים במאפייני העבירות ובמשתנים משפטיים שונים בין מדגם המשתתפים בשאלון העמדות לבין אוכלוסיית המשתתפים הכללית בבית-המשפט הקהילתי. לשם כך, בוצע מבחן חי-בריבוע להבדל שכיחויות בין קבוצות שונות במשתנים הקטגוריאליים: אפיון העבירה; אפיון הבעיה

המרכזית; שלב בתהליך; רישום פלילי קודם וקיום מעתי"ה [ראו להלן **טבלה 8**]. נמצא הבדל מובהק בשכיחות המשתתפים בשלבים השונים של תהליך המשפט הקהילתי [$\chi^2=9.210, p<.05$]. ניתוחי המשך להבדלי פרופורציות בוצעו באמצעות מבחן z והציגו כי קיים הבדל מובהק שולית בשכיחות המשתתפים שנשרו מהתהליך [$z=1.933, p<.1$], כך ששכיחות הנושרים בכלל האוכלוסייה [$N=33, \%=19.6$] גבוה יותר משכיחות הנושרים אשר ענו על שאלון העמדות [$N=5, \%=8.6$] וכי קיים הבדל מובהק בשכיחות המשתתפים שעדיין בתהליך [$z=2.552, p<.05$], כך ששכיחות המשתתפים שנמצאים עדיין בתהליך בכלל האוכלוסייה [$N=66, \%=39.3$] נמוכה יותר משכיחות המשתתפים שנמצאים עדיין בתהליך ואשר ענו על שאלון העמדות [$N=34, \%=58.6$]. בנוסף, נבחן הבדל בין ממוצע מספר הדיונים שתוכננו ומספר הדיונים שהתקיימו בפועל בין המדגם הכללי לבין תת-המדגם של שאלון העמדות. נמצא הבדל מובהק בממוצע מספר הדיונים שהתקיימו [$T(167)=2.203, p<.05$], כך שממוצע מספר הדיונים שהתקיימו עבור כלל המשתתפים [$M=8.59, SD=4.49$] היה נמוך מממוצע מספר הדיונים שהתקיימו עבור משתתפים בשאלון העמדות [$M=10.38, SD=3.80$]. הבדלים אלו במספר הדיונים שהתקיימו, בשיעור ההצלחה ובשלב בתהליך הם צפויים ומתבקשים, מכיוון שגיוס המשתתפים למענה על השאלון נעשה בימי הדיונים, תוך התמקדות באלו הנמצאים בעיצומו של התהליך (בשלב 3 ומעלה בו) לרבות כאלו שבאותו יום סיימו את התהליך, אם בנשירה ואם בהצלחה. למרות שהבדלים אלו הם צפויים ומתבקשים, יש לקחת בחשבון בעת הסקת המסקנות כי התמונה המתקבלת לגבי עמדות המשתתפים מבוססת על עמדותיהם של משתתפים הנמצאים בשלב מתקדם בתהליך.

מניתוח ההבדלים בין מדגם המשתתפים שענו על שאלון העמדות לבין אוכלוסיית המשתתפים הכללית בבית-המשפט הקהילתי, לא נמצא הבדל בין השאלון לבין האוכלוסייה הכללית, למעט הבדלים הקשורים לשלב בתהליך ולמספר הדיונים שהתקיימו (מכיוון שבמכוון נבחרו למילוי השאלונים רק משתתפים שנמצאו בשלב 3 ומעלה בתכנית) [ראו, לשם המחשה, **איור 3**]. לפיכך, ניתן להסיק כי מדגם המשתתפים בשאלון העמדות הוא מדגם מייצג דיו של אוכלוסיית המשתתפים בבית-המשפט הקהילתי.

איור 3: השוואה בין המדגם הכללי ובין משתתפי המחקר: מאפייני העבירה ובעיה מרכזית

טבלה 6: מאפיינים דמוגרפיים רציפים של נבדקים בארכיון ובשאלונים

T	שאלונים					ארכיון					
	MAX	MIN	טווח	SD	M	MAX	MIN	טווח	SD	M	
0.645	60	21	39	10.07	37.59	67	19	48	11.34	37.45	גיל
0.267	11	0	11	2.20	2.76	11	0	11	1.93	2.56	מס' ילדים

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

טבלה 7: מאפיינים דמוגרפיים קטגוריאליים של נבדקים בארכיון ובשאלונים

<u>CHI-SQUARE</u>	<u>שאלונים</u>		<u>ארכיון</u>		
	%	N	%	N	
1.461					<u>מגדר</u>
	67.2	39	67.3	113	גברים
	32.8	19	30.4	51	נשים
	0.0	0	2.4	4	לא ידוע
2.062					<u>לאום</u>
	87.9	51	85.7	144	יהודי
	10.3	6	11.3	19	ערבי
	1.7	1	0.6	1	אחר
	0.0	0	2.4	4	לא ידוע
3.142					<u>מצב משפחתי</u>
	34.5	20	36.9	62	רווק/ה
	34.5	20	29.2	49	נשוי/ה
	29.3	17	26.2	44	פרוד/ה
	1.7	1	7.7	13	לא ידוע
1.016					<u>מצב תעסוקתי</u>
	46.6	27	44.1	74	עובד
	50.0	29	47.0	79	מובטל
	3.4	2	8.9	15	לא ידוע
1.091					<u>השכלה</u>
	12.1	7	13.7	23	יסודי
	81.0	47	77.4	130	תיכון
	0.0	0	0.6	1	על-תיכון
	3.4	2	1.8	3	אקדמי
	0.0	0	6.5	11	אחר

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

טבלה 8: מאפייני עבירה בארכיון ובשאלונים בהקשר משפטי

<u>Z-SCORE</u>	<u>CHI-SQUARE</u>	<u>שאלונים</u>		<u>ארכיון</u>		<u>משתנה</u>
		%	N	%	N	
	1.663					<u>אפיון עבירה</u>
		43.1	25	32.1	54	אלימות
		22.4	13	21.4	36	רכוש
		15.5	9	20.2	34	סמים
		24.1	14	22.0	37	אלמ"ב
		3.4	2	3.6	6	אחר
	4.088					<u>אפיון בעיה מרכזית</u>
		43.1	25	47.0	79	התמכרות
		22.4	13	13.7	23	בריאות נפש
		3.4	2	4.8	8	מוגבלות
		3.4	2	5.4	9	בטחון תזונתי
		17.2	10	15.5	26	העדר רשתות
						<u>תמיכה</u>
		10.3	6	5.4	9	עוני
		15.5	9	13.7	23	חוסר יציבות
						<u>רגשית ותפקודית</u>
		1.7	1	2.4	4	אלימות
		22.4	13	19.0	32	אחר
	9.210*					<u>שלב בתהליך</u>
0.581		15.5	9	12.5	21	סיים תוכנית
1.933^		8.6	5	19.6	33	נשר
2.552*		58.6	34	39.3	66	עדיין בתוכנית
1.667^		17.5	10	28.6	48	לא ידוע
	2.489					<u>רישום פלילי קודם</u>
		67.2	39	66.1	111	כן
		31.0	18	26.8	45	לא
		1.7	1	7.1	12	לא ידוע
	4.069					<u>קיום מעת"ה</u>
		19.0	11	13.7	23	כן
		72.4	42	68.5	115	לא
		6.9	4	9.5	16	שוחרר בתנאים
		1.7	1	8.3	14	לא ידוע

^p<.1; *p<.05; **p<.01; ***p<.001

4.4.1. מהימנות כלי המדידה

שאלון העמדות כלל 65 היגדים והתייחס לשישה קריטריונים. על מנת לבחון את מהימנות כלי המדידה, חושב מקדם אלפא של קרונבאך עבור כל אחד מששת הקריטריונים ומדווח להלן: (1) הגינות התהליך [$\alpha=0.777$]; (2) יחס מכבד של אנשי המקצוע ושייכות [$\alpha=0.857$]; (3) נכונות לחדול מפשיעה [$\alpha=0.612$]; (4) המשפט ככלי טיפולי [$\alpha=0.694$]; (5) מועילות התהליך ויצירת שינוי [$\alpha=0.788$]; (6) שביעות רצון

מהתהליך [$\alpha=0.591$].

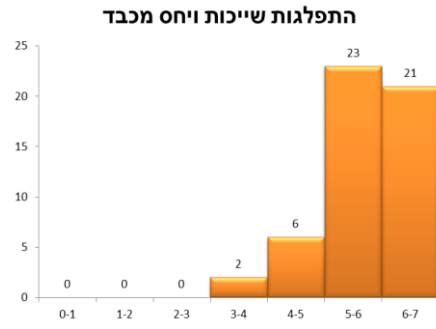
מהימנות הקריטריון "נכונות לפשוע שוב" כללה במקור עשרה פריטים, אך נמצאה נמוכה למדי [$\alpha=0.373$]. לפיכך, הוסרו שני פריטים: שאלה 62 ("אם אבצע שוב עבירה קרוב לוודאי שיתפסו אותי") ושאלה 63 (אם יתפסו אותי שוב באותה עבירה, זה יהיה בעייתי כשהמשפחה והחברים יגלו). לאחר הסרת הפריטים, מהימנות הקריטריון "נכונות לפשוע שוב" נמצאה מספקת [$\alpha=0.612$]. לפיכך, ניתן להסיק כי ששת הקריטריונים שנבחנו בשאלון העמדות נמצאו כבעלי מהימנות גבוהה.

4.4.2. מאפיינים של משתני המחקר

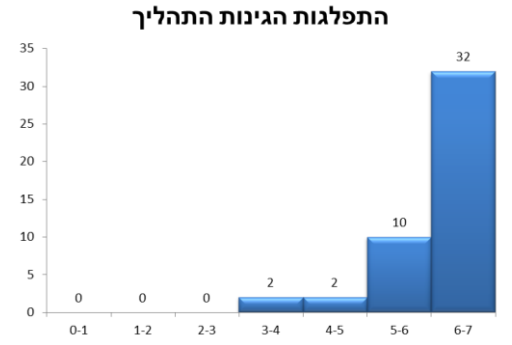
כפי שמראה **טבלה 9 ואיורים 4 – 9**, עמדות המשתתפים כלפי התכנית היו חיוביות. התהליך שהתקיים בבית-המשפט הקהילתי נתפס בעיני הנאשמים כהוגן ($M=6.27$), ורובם נתנו את הציונים הגבוהים ביותר (6-7) בתשובה לשאלות אלו. המשתתפים גם חוו את יחסם של אנשי המקצוע כמכבד וככזה היוצר תחושת שייכות ($M=5.81$). רוב גדול של משתתפים הצהירו על נכונות לחדול מפשיעה, ובהתאם לכך היה הממוצע בקטגוריה זו גבוה גם הוא ($M=6.61$). ההליך המשפטי נתפס ככלי טיפולי במידה רבה, אם כי ביחס לקטגוריות אחרות ההתפלגות בקטגוריה זו הייתה פחות ברורה, עם רוב גדול של המשתתפים שענה על השאלות בממוצע של 4-5 ($M=4.70$). בשתי הקטגוריות האחרונות – מועילות התהליך ביצירת שינוי ושביעות רצון כללית מהתהליך – ענו רוב גדול של המשתתפים באופן החיובי ביותר, כאשר שביעות הרצון הכללית הייתה גבוהה מעט יותר בממוצע מתפיסת התהליך כמועיל ($M=6.38$ לעומת $M=6.10$, בהתאמה).

טבלה 9: מאפיינים של משתני המחקר

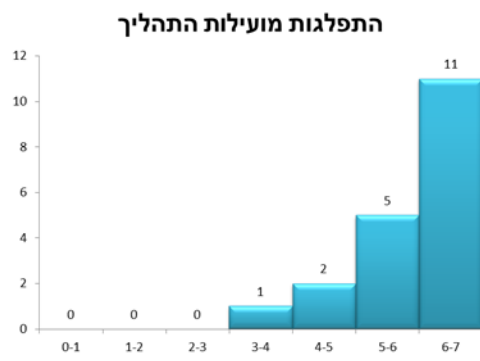
MAX	MIN	טווח	SD	M	
7.00	3.31	3.69	.76	6.271	הגינות התהליך
7.00	3.50	3.50	.85	5.808	יחס מכבד של אנשי המקצוע ושייכות
7.00	5.38	1.63	.42	6.610	נכונות לפשוע שוב
6.50	2.50	4.00	1.09	4.701	המשפטי ככלי טיפולי
7.00	3.88	3.13	.87	6.100	מועילות התהליך ויצירת שינוי
7.00	3.33	3.67	.90	6.376	שביעות רצון מהתהליך

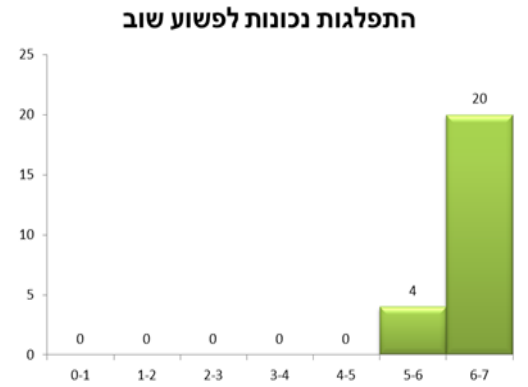
איור 5: התפלגות שייכות ויחס מכבד

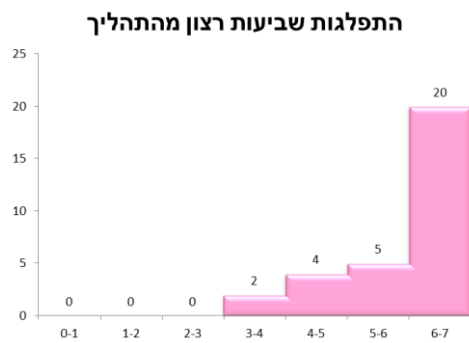
איור 4: התפלגות צדק תהליכי

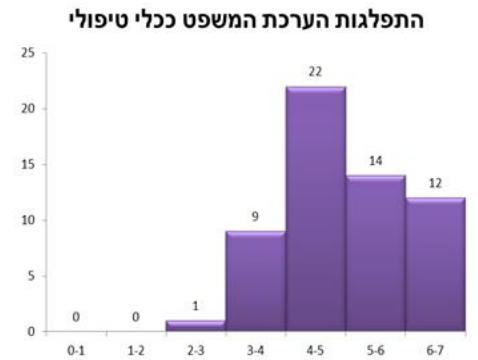
איור 7: התפלגות מועילות התהליך

איור 6: התפלגות נכונות לחדול מפשיעה

איור 9: התפלגות שביעות רצון מהתהליך

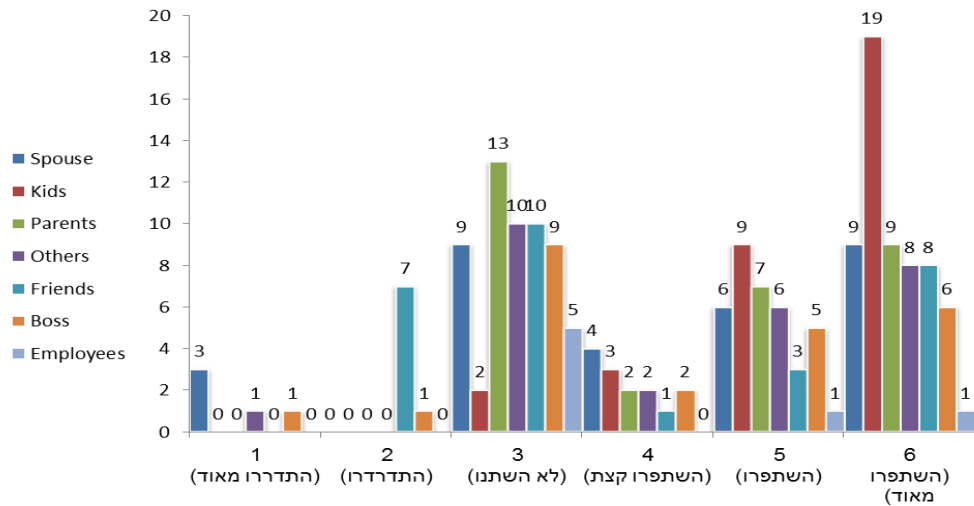
איור 8: התפלגות הערכת המשפט ככלי טיפולי

4.4.3. התפלגות השפעת התהליך על אחרים משמעותיים

טבלה 10 : מאפייני השפעת התהליך על אחרים משמעותיים					
MAX	MIN	טווח	SD	M	
6.00	1.00	5.00	1.60	4.193	בן/בת זוג
6.00	3.00	3.00	0.89	5.363	ילדים
6.00	3.00	3.00	1.31	4.387	הורים
6.00	1.00	5.00	1.44	4.333	קרובים אחרים
6.00	2.00	4.00	1.61	3.828	חברים
6.00	1.00	5.00	1.48	4.125	מעסיק
6.00	3.00	3.00	1.25	3.714	עובדים כפופים

כפי שניתן לראות מטבלה 10, התהליך השפיע במידה שונה על אחרים משמעותיים שונים של הנבדקים. מעניין לראות כי בהתייחס לילדים, הורים, קרובים אחרים ועובדים כפופים התהליך לא פגע באף נבדק, ובממוצע השפיע לחיוב. לעומת זאת, בהתייחס לבני-זוג, חברים ומעסיק ניתן לראות כי התהליך השפיע לרעה עבור חלק מהנבדקים, אם כי עדיין בממוצע התהליך השפיע לחיוב עבור כל אחד מהפרמטרים בנפרד.

התפלגות השפעה על אחרים משמעותיים - מפורט

איור 10: התפלגות השפעה על אחרים משמעותיים

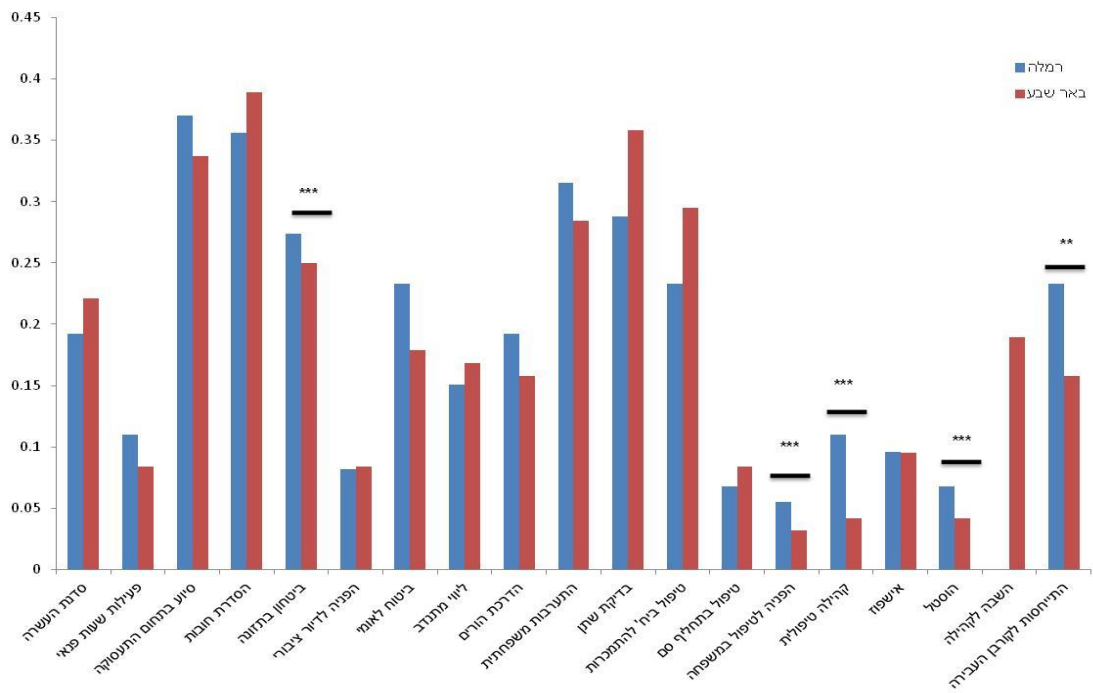
מטבלה 9, טבלה 10 ואיור 10 עולה כי השפעת התהליך על אנשים אחרים בחייהם של הנבדקים הייתה חיובית וכי חל שיפור בחיי האחרים. ניתן לראות כי השיפור אינו הומוגני עבור כלל האחרים המשמעותיים של הנבדקים

בתהליך. התהליך השפיע במידה הרבה ביותר על **ילדי הנבדקים** ($M=5.29, SD=1.09$) ובמידה הפחותה ביותר על חברים של הנבדקים. בפרט, השיפור הרב ביותר עבור המספר הרב ביותר של נבדקים היה עם ילדיהם.

4.4.4. סל ההתערבויות

המשתתפים בתהליך המשפט הקהילתי קיבלו חבילות התערבות שונות, בהתאם לצורך ובהתאם לאפשרות. **טבלה 11** מציגה את שכיחות כל אחת מחבילות ההתערבות האפשריות, בחלוקה לפי בית-המשפט ממנו הגיעו המשתתפים. נמצא הבדל מובהק בארבע חבילות התערבות בין משתתפים שהגיעו מבית-המשפט ברמלה ומשתתפים שהגיעו מבית-המשפט בבאר-שבע. בפרט, בכל ארבע חבילות התערבות אלו – השכיחות נמצאה כגבוהה יותר באופן מובהק עבור משתתפים מרמלה, לעומת משתתפים מבאר-שבע: שכיחות ההפניה לטיפול משפחתי שקיבלו משתתפים מרמלה [$\% = 5.5$] הייתה גבוהה באופן מובהק משכיחות ההפניה לטיפול משפחתי שקיבלו משתתפים מבאר-שבע [$\% = 3.2$]; שכיחות ההפנייה לקהילה טיפולית שקיבלו משתתפים מרמלה [$\% = 11.0$] הייתה גבוהה באופן מובהק משכיחות ההפנייה לקהילה טיפולית שקיבלו משתתפים מבאר-שבע [$\% = 4.2$]; שכיחות ההפנייה להוסטל עבור משתתפים מרמלה [$\% = 6.8$] הייתה גבוהה באופן מובהק משכיחות ההפנייה להוסטל עבור משתתפים מבאר-שבע [$\% = 4.2$]; שכיחות ההתייחסות לקורבן העבירה שביצעו משתתפים מרמלה [$\% = 23.3$] הייתה גבוהה באופן מובהק משכיחות ההתייחסות לקורבן העבירה שביצעו משתתפים מבאר-שבע [$\% = 15.8$]. **איור 11** מציג בצורה גרפית את כלל ההבדלים בחבילות ההתערבות בין משתתפים מבית-המשפט ברמלה ומשתתפים מבית-המשפט בבאר-שבע.

שכיחות חבילות התערבות - השוואה רמלה וב"ש

איור 11: שכיחות חבילות ההתערבות: השוואה בין בית-המשפט ברמלה ובית-המשפט בבאר-שבע

טבלה 11: סוגי התערבויות עבור משתתפים בבית משפט קהילתי – השוואה בין בתי משפט

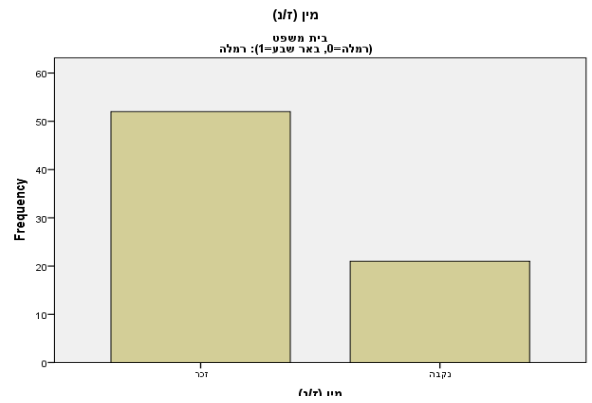
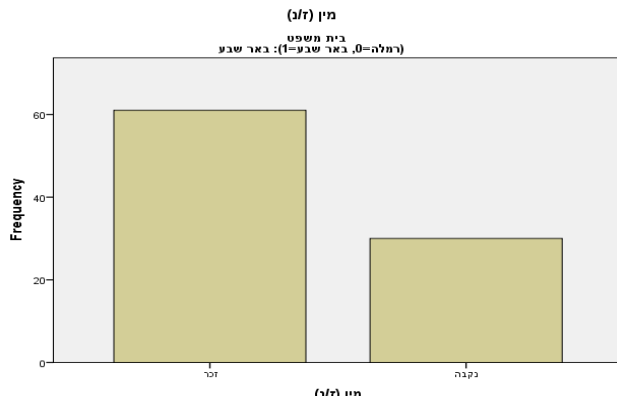
Z-SCORE	באר-שבע		רמלה		
	%	N	%	N	
0.90	22.1	21	19.2	14	סדנת העשרה
1.74	8.4	8	11.0	8	פעילות שעות פנאי
0.60	33.7	32	37.0	27	סיוע בתחום התעסוקה
0.57	38.9	37	35.6	26	הסדרת חובות
0.59	25	21	27.4	20	ביטחון בתזונה
0.15	8.4	8	8.2	6	הפניה לדיור ציבורי
1.70	17.9	17	23.3	17	ביטוח לאומי
0.69	16.8	16	15.1	11	ליווי מתנדב
1.25	15.8	15	19.2	14	הדרכת הורים
0.67	28.4	27	31.5	23	התערבות משפחתית
1.40	35.8	34	28.8	21	בדיקת שתן
1.52	29.5	28	23.3	17	טיפול ביח' להתמכרות
1.36	8.4	8	6.8	5	טיפול בתחליף סם
3.52***	3.2	3	5.5	4	הפניה לטיפול במשפחה
6.43***	4.2	4	11.0	8	קהילה טיפולית
0.07	9.5	9	9.6	7	אישפוז
3.13***	4.2	4	6.8	5	הוסטל
-	18.9	18	0	0	השבה לקהילה
2.51**	15.8	15	23.3	17	התייחסות לקורבן העבירה

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

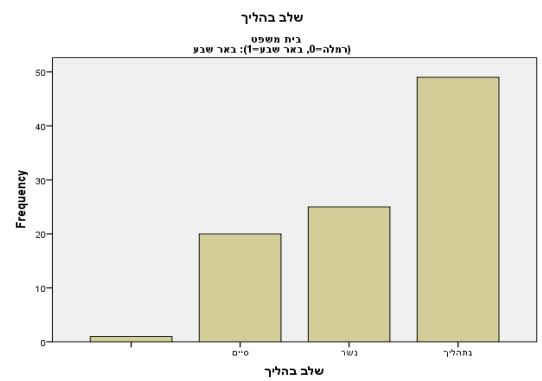
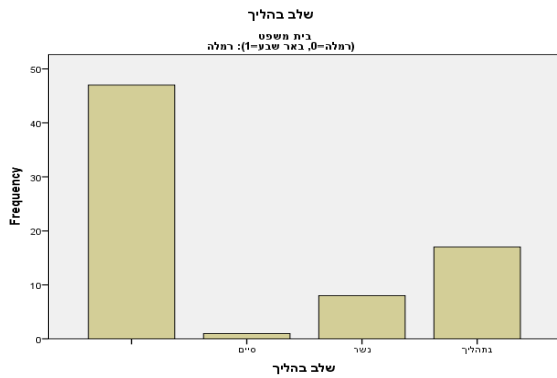
טבלה 12: שכיחות ושכיחות יחסית של מאפייני התהליך ומאפיינים דמוגרפיים – השוואה בין בתי-המשפט

CHI-SQUARE	באר-שבע (N=95)		רמלה (N=73)		
	%	N	%	N	
19.548***					<u>אפיון עבירה</u>
	44.2	42	16.4	12	אלימות
	21.1	20	21.9	16	רכוש
	17.9	17	23.3	17	סמים
	12.6	12	34.2	25	אלמ"ב
	4.2	4	2.7	2	אחר
29.901***					<u>אפיון בעיה מרכזית</u>
	47.4	45	46.6	34	התמכרות
	15.8	15	11.0	8	בריאות נפש
	5.3	5	4.1	3	מוגבלות
	9.5	9	0.0	0	בטחון תזונתי
	15.8	15	15.1	11	העדר רשתות תמיכה
	9.5	9	0.0	0	עוני
	23.2	22	1.4	1	חוסר יציבות רגשית ותפקודית
0.0	0	5.5	4	אלימות	
94.020***					<u>שלב בתהליך</u>
	21.1	20	1.4	1	סיים
	26.3	25	11.0	8	נשר
	51.6	49	23.3	17	בתהליך
3.483					<u>מגדר</u>
	64.2	61	71.2	52	זכר
	31.6	30	28.8	21	נקבה
0.252					<u>מצב תעסוקתי</u>
	41.1	39	43.8	32	עובד
	44.2	42	43.8	32	לא עובד

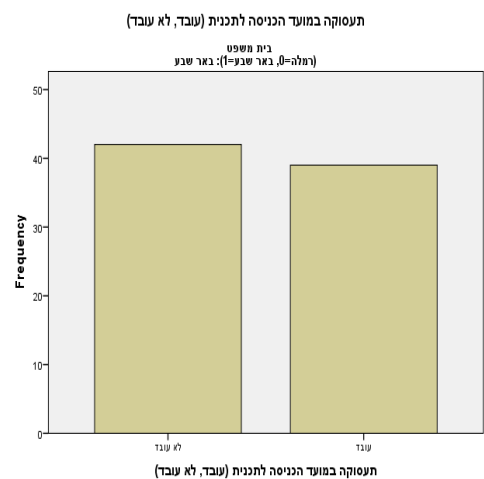
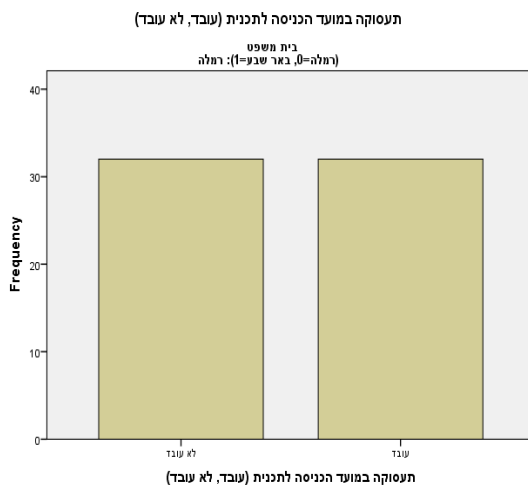
*p<.05; **p<.01; ***p<.001

איור 12: שכיחות מין המשתתפים בהשוואה בין בתי-המשפט

איור 13: שכיחות השלב בהליך בהשוואה בין בתי-המשפט

איור 14: שכיחות תעסוקה במועד הכניסה לתכנית בהשוואה בין בתי-המשפט

4.4.5. השפעת משתנים דמוגרפיים על עמדות המשתתפים

על מנת לבחון האם דיווח העמדות בשאלון מושפע מפרמטרים מסוימים, נבחר קשר מתאמי הן בין משתנים דמוגרפיים של המשתתפים לבין דיווח בששת הקריטריונים בשאלון, והן בין משתנים בהקשר המשפטי לבין דיווח בששת הקריטריונים בשאלון. הקשר המתאמי בין המשתנים הדמוגרפיים לבין הקריטריונים השונים נמדד באמצעות מקדם מתאם חי-בריבוע [ראו להלן **טבלה 17**]. הקשר המתאמי בין המשתנים הרציפים לבין הקריטריונים השונים נמדד באמצעות מקדם מתאם פירסון [ראו להלן **טבלה 14**].

בבחינת הבדל במשתנים קטגוריאליים, נמצאו מספר הבדלים מובהקים. ראשית, נמצא הבדל מובהק של לאום בדיווח על נכונות לפשוע שוב $[F(1,55)=6.678, p<.01]$, כך שמשתתפים מלאום יהודי הפגינו את הנכונות הרבה ביותר לחדול מפשיעה $[M=6.678, SD=.07]$, משתתפים מלאום ערבי הפגינו נכונות מתונה יותר לחדול מפשיעה $[M=6.646, SD=.14]$, ומשתתפים מלאום "אחר" הפגינו את הנכונות הנמוכה ביותר לחדול מפשיעה $[M=5.375, SD=.35]$. עם זאת, רוב ההבדלים הם בעלי אפקט מצומצם, וניתוחי המשך post-hoc של Tukey לא מצאו הבדל מובהק בין משתתפים מלאום יהודי ולאום ערבי.

שנית, נמצא הבדל מובהק שולית של המצב המשפחתי בדיווח על הגינות התהליך $[F(2,51)=3.3139, p<.1]$, כך שרווקים דיווחו על ההגינות הרבה ביותר בתהליך $[M=6.599, SD=.16]$ ונשואים דיווחו על ההגינות הנמוכה ביותר בתהליך $[M=6.030, SD=.16]$; נמצא הבדל מובהק שולית של המצב המשפחתי בדיווח על תחושת שייכות לבית-המשפט הקהילתי $[F(2,51)=3.108, p<.1]$, כך שרווקים דיווחו על תחושת השייכות החזקה ביותר $[M=6.211, SD=.19]$ ונשואים דיווחו על השייכות הנמוכה ביותר $[M=5.609, SD=.19]$; וכך נמצא הבדל מובהק של המצב המשפחתי בדיווח על שביעות רצון מהתהליך $[F(2,51)=4.892, p<.05]$, כך שרווקים דיווחו על שביעות הרצון הרבה ביותר $[M=6.450, SD=.53]$ ופרודים דיווחו על שביעות הרצון הפחותה ביותר $[M=5.764, SD=.88]$.

שלישית, נמצא הבדל מובהק שולית של המצב התעסוקתי בדיווח על נכונות לחדול מפשיעה $[F(1,49)=3.330, p<.1]$, כך שמשתתפים שעבדו דיווחו על נכונות רבה יותר לחדול מפשיעה $[M=6.720, SD=.31]$ לעומת משתתפים שלא היו מועסקים $[M=6.452, SD=.49]$.

4.4.6. השפעת משתנים משפטיים על עמדות המשתתפים

רביעית, לא נמצאו הבדלים מובהקים באפיון הבעיה המרכזית של המשתתפים במספר דיווחים: נמצא כי משתתפים שסבלו מחוסר יציבות רגשית דיווחו על שביעות רצון פחותה מהתהליך $[M=5.32, SD=.1.11]$ בהשוואה למשתתפים שלא סבלו מחוסר יציבות רגשית $[M=6.35, SD=.90]$, הבדל זה הינו קרוב למובהקות $[F(1,31)=3.516, p=0.07]$. לא נמצאו הבדלים מובהקים נוספים בין מאפייני הבעיות לבין עמדות המשתתפים. כדאי לשים לב כי הסיבה לכך נובעת ככול הנראה עקב מספר נבדקים מאוד קטן בכל אחת מקבוצות הבעיות השונות (עבור הבעיות "מוגבלות" ו"אלימות" לא היו כלל נבדקים אשר היו להם הבעיות הללו וגם ענו על השאלות הרלוונטיות בשאלון).

חמישית, נמצא הבדל מובהק שולית של רישום פלילי מוקדם על דיווח תחושת שייכות לבית-המשפט הקהילתי $[F(1,17)=3.179, p<.1]$, כך שמשתתפים בעלי רישום פלילי קודם דיווחו על תחושת שייכות נמוכה יותר $[M=5.806, SD=.72]$ מאשר נבדקים ללא רישום פלילי מוקדם $[M=6.575, SD=.29]$.

טבלה 13: תוצאות ניתוח שונות חד-גורמי של משתנים קטגוריאליים דמוגרפיים ובהקשר משפטי עבור כל

אחד מהקריטריונים לדיווח בשאלוני עמדה

שביעות רצון		מועילות		משפט ככלי טיפולי		נכונות לפשוע שוב		שייכות		הגינות		
DF	F	DF	F	DF	F	DF	F	DF	F	DF	F	
												<u>דמוגרפיים</u>
1	.468	1	.004	1	.656	1	.089	1	.080	1	1.015	מגדר
2	.528	2	0.900	2	1.194	2	6.678**	2	.367	2	.426	לאום
2	4.892*	2	1.626	2	.439	2	1.511	2	3.108^	2	3.139^	מצב משפחתי
1	1.862	1	1.402	1	.176	1	3.330^	1	1.683	1	.140	מצב תעסוקתי
2	1.930	2	1.967	2	.663	2	.372	2	1.594	2	.959	השכלה
												<u>הקשר משפטי</u>
5	.713	5	.333	5	.701	5	1.576	5	.568	5	.460	אפיון עבירה
												אפיון בעיה מרכזית
1	.590	1	.159	1	2.559	1	.967	1	1.383	1	.199	התמכרות
1	1.595	1	1.193	1	.597	1	1.600	1	.001	1	.602	בריאות נפש
1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	מוגבלות
1	.276	1	.900	1	2.531	1	2.289	1	.065	1	.074	העדר רשתות תמיכה
1	3.516^	1	.417	1	.424	1	.337	1	.018	1	.093	חוסר יציבות רגשית ותפקודית
1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	אלימות
2	.360	2	.781	2	1.378	2	.740	2	.379	2	.907	שלב בתהליך
1	.534	1	.870	1	1.255	1	.980	1	3.179^	1	.973	רישום פלילי קודם
2	.615	2	.327	2	1.609	2	.707	2	.054	2	.820	מעט"ה

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

על מנת לבחון קיומו של קשר בין משתנים רציפים דמוגרפיים ומשתנים משפטיים לבין קריטריונים בדיווח בשאלון עמדות, חושב מתאם פירסון בין המשתנים הדמוגרפיים: גיל ומספר ילדים והמשתנה בהקשר המשפטי: מספר דיונים שהתקיימו בפועל, לבין ששת הקריטריונים לדיווח בשאלון העמדות. נמצא קשר מובהק שולית ושלילי בין מספר הילדים של משתתפים לבין דיווח על שביעות הרצון שלהם $r = -.287, [p > .1]$, כך שככל שמספר הילדים גבוה יותר, רמת שביעות הרצון מהתהליך פחתה.

טבלה 14: מקדם מתאם פירסון בין משתני מחקר רציפים לבין קריטריונים לדיווח בשאלון עמדות

שביעות רצון	מועילות	משפט ככלי טיפולי	נכונות לפשוע שוב	שייכות	הגינות	משתנים דמוגרפיים
						גיל
-0.078	.188	.111	-1.01	.111	.052	מס' ילדים
-0.287[^]	-0.136	-0.183	.038	.039	-0.079	
						משתנים בהקשר משפטי
						מס' דיונים שהתקיימו
.128	-0.190	.235	-1.99	.050	.185	
*p<.05; **p<.01; ***p<.001						

4.4.7. קשר בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום התכנית

על מנת לבחון את קיומו של קשר בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום התכנית בוצע לגבי כלל משתתפי התכנית מבחן חי-בריבוע עבור כל אחד מהמשתנים הדמוגרפיים בנפרד: מגדר; לאום; מצב משפחתי; מצב תעסוקתי; השכלה. הקשר נבחן עבור כל אחד מבתי-המשפט בנפרד, על מנת למנוע הטיות אפשריות בתוצאות [ראו להלן **טבלה 15**].

רק אצל משתתפים מבית-המשפט בבאר-שבע נמצא קשר מובהק שולית בין מצב משפחתי לבין סיום תכנית בהצלחה [1.>Chi-square=4.548, p], כך שהסיכוי של רווק לסיים את התוכנית הוא 6/7, בעוד שסיכוי של נשוי לסיים את התוכנית בהצלחה הוא 3/7, ואילו הסיכוי של פרוד לסיים בהצלחה הוא 1/7. כמו כן, נמצא רק אצל משתתפים מבית-המשפט בבאר-שבע קשר מובהק שולית בין מצב תעסוקתי לבין סיום תכנית בהצלחה [2.951=Chi-square], כך שהסיכוי של משתתף מועסק לסיים את התוכנית בהצלחה הינו 6/8, ואילו סיכוי של משתתף מובטל לסיים את התוכנית בהצלחה הוא 3/9 בלבד.

על מנת לבחון את קיומו של קשר בין משתנים דמוגרפיים רציפים לבין סיום התוכנית בהצלחה חושב מקדם מתאם ספירמן. כפי שמראה להלן **טבלה 16**, רק אצל משתתפים מבית-המשפט ברמלה נמצא קשר מובהק שולית ושלילי בין מספר הילדים לבין סיכוי ההצלחה [103.=r=-.431, p]¹⁰.

טבלה 15: מבחן חי-בריבוע לבדיקת קשר בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום תוכנית בהצלחה

באר-שבע		רמלה		משתנים דמוגרפיים
DF	CHI-SQUARE	DF	CHI-SQUARE	
1	.353	1	.328	מגדר
2	1.626	1	.691	לאום
2	4.548[^]	2	1.250	מצב משפחתי
1	2.951[^]	1	.014	מצב תעסוקתי
1	.028	2	1.544	השכלה
*p<.05; **p<.01; ***p<.001				

¹⁰ נציין, כי לנוכח מספרם המועט-יחסית של מסיימי התכנית מבין משתתפי המדגם יש לקחת בערבון מוגבל את הממצאים המובאים בחלקים הנוגעים לקשר בין משתנים שונים לבין סיום התכנית.

טבלה 16: מקדם מתאם ספירמן בין משתנים דמוגרפיים לבין סיום תוכנית בהצלחה

באר-שבע	רמלה	משתנים דמוגרפיים
.175	-.011	גיל
-.363	-.431 [^]	מס' ילדים

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

4.4.8. קשר בין משתנים משפטיים לבין סיום תוכנית

בבחינת קשר בין משתנים משפטיים לבין סיום התוכנית בהצלחה, נמצאו שני קשרים מובהקים שולית רק אצל משתתפים מבית-המשפט בבאר-שבע (ראו להלן **טבלה 17**): ראשית, נמצא קשר מובהק שולית בין אפיון עבירה של אלימות לבין סיכוי להצליח בתוכנית [Chi-square=3.519, p<.1], כך שמשתתפים שביצעו עבירה של אלימות היו בעלי סיכוי גבוה של 6/7 לסיים את התוכנית בהצלחה, לעומת משתתפים עם עבירות אחרות עם סיכוי נמוך של 5/12. שנית, נמצא קשר מובהק בין אפיון בעיה מרכזית של העדר רשתות תמיכה לבין הסיכוי להצליח בתוכנית [Chi-square=12.260, p<.01], אולם הבדל זה נובע מאלו שלא סיימו את התוכנית לאלו שעדיין לא סיימו (נמצאים במהלכה), ובשתי הערים אין נאשמים שהוגדרו כנעדרי רשתות תמיכה שסיימו את התהליך.

טבלה 17: מבחן חי-בריבוע לבדיקת קשר בין משתנים קטגוריאליים משפטיים לבין סיום תוכנית בהצלחה

באר-שבע		רמלה		
DF	CHI-SQUARE	DF	CHI-SQUARE	
				<u>אפיון עבירה</u>
1	3.519 [^]	1	.175	אלימות
1	1.626	1	.420	רכוש
1	1.269	1	.691	סמים
1	.882	1	.911	אלמ"ב
				<u>אפיון בעיה מרכזית</u>
1	1.887	1	1.717	התמכרות
1	2.594	1	1.210	בריאות נפש
1	.761	1	.220	מוגבלות
1	3.014	1	12.260 ^{**}	העדר רשתות תמיכה
1	3.477	1	1.571	חוסר יציבות רגשית ותפקודית
1	.761	1	.447	אלימות
2	.686	2	1.477	<u>שלב בתהליך</u>
1	.180	1	.220	<u>רישום פלילי קודם</u>
1	.057	2	1.132	<u>קיום מעת"ה</u>

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

4.4.9. קשר בין סוגי התערבות לבין סיום תוכנית

באופן דומה, נבחן הקשר בין סוגי ההתערבות שחוו המשתתפים במשפט הקהילתי לבין סיום התוכנית באמצעות מבחן חי-בריבוע [ראו טבלה 18]. רק אצל משתתפים בבית-משפט ברמלה נמצא קשר מובהק בין סוגי ההתערבות לבין סיום התוכנית בהצלחה. בפרט, נמצא קשר מובהק שולית בין סיוע בתחום התעסוקה לבין סיום התוכנית בהצלחה [Chi-square=2.758, p>.1], כך שמשתתפים שקיבלו סיום בתחום התעסוקה היו בעלי סיכוי של 6/10 לסיים את התוכנית ואילו משתתפים שלא קיבלו סיוע בתחום התעסוקה היו בעלי סיכוי גבוה יותר של 10/11 לסיים התוכנית; נמצא קשר מובהק שולית בין ביטחון בתזונה לבין סיום התוכנית בהצלחה [Chi-square=3.281, p>.1], כך שכל המשתתפים שקיבלו ביטחון בתזונה סיימו את התוכנית – 100% הצלחה, ואילו משתתפים שלא קיבלו ביטחון בתזונה היו בעלי סיכוי של 9/14 לסיים את התוכנית; ונמצא קשר מובהק שולית בין הפניית משתתף להוסטל לבין סיום התוכנית בהצלחה [Chi-square=3.360, p>.1], כך שהמשתתף היחיד שלא הופנה להוסטל לא סיים את התוכנית, ואילו המשתתפים שהופנו להוסטל היו בעלי סיכוי של 13/17 לסיים את התוכנית.

יש להתייחס בזהירות לנתונים לגבי הקשר בין סיום התכנית לבין סוגי ההתערבות והמשתתפים המשפטיים, שכן בגודל הנוכחי של המדגם לא ניתן היה לבדוק לעומק את הקשר בין בעיות הרקע, סוג העבירה, וההתערבות לבין סיום התכנית. מחקרי המשך המבוססים על מספר גדול יותר של נאשמים יוכלו לברר את הקשרים בין משתתפים אלו.

טבלה 18: מבחן חי-בריבוע לבדיקת קשר בין סוגי התערבות לבין סיום תוכנית בהצלחה

באר-שבע		רמלה		
DF	CHI-SQUARE	DF	CHI-SQUARE	
1	0.400	1	2.057	סדנת העשרה
1	0.608	1	0.690	פעילות שעות פנאי
1	0.276	1	2.758 [^]	סיוע בתחום התעסוקה
1	0.002	1	0.152	הסדרת חובות
1	0.057	1	3.281 [^]	ביטחון בתזונה
1	-	1	0.691	הפניה לדיור ציבורי
1	1.625	1	0.948	ביטוח לאומי
1	0.012	1	1.093	ליווי מתנדב
1	0.129	1	0.691	הדרכת הורים
1	0.353	1	0.912	התערבות משפחתית
1	0.012	1	0.420	בדיקת שתן
1	0.012	1	0.236	טיפול ביח' להתמכרות
1	0.112	1	0.835	טיפול בתחליף סם
1	-	1	0.835	הפניה לטיפול במשפחה
1	-	1	0.175	קהילה טיפולית
1	1.626	1	0.328	אישפוז
1	0.057	1	3.36 [^]	הוסטל
1	0.112	1	0.003	התייחסות לקורבן העבירה

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

5. דיון וסיכום

ממצאי המחקר חושפים תהליך הקמה יוצא דופן בעוצמתו, אשר מהווה דוגמא ייחודית ליזמות חברתית בתחום המשפט. ראשית, מקימי התכנית, המשתייכים לג'וינט-אשלים, הצליחו לרתום שותפים ממגוון רחב של רשויות כבר בשלב מוקדם, ולהביא את נציגי הרשויות הללו לרמת מחויבות גבוהה ביותר שהתבטאה בהשקעת זמן, משאבים ומחשבה בפיתוח התכנית. שותפות רחבה זו כללה, ברמה הארצית, את הנהלת בתי-המשפט (לרבות נשיא בית-המשפט העליון דאז, השופט אשר גרוניס); היועץ המשפטי לממשלה; פרקליטות המדינה; מחלקת התביעות במשטרה; הסניגוריה הציבורית; שירות המבחן; ומשרד האוצר. ברמה המקומית, השכילו המקימים לשכנע את ראשי שתי העיריות כי טיפול בפשיעה הוא מעניין וכי לא ניתן להבחין, באופן מהותי, בין פשיעה לבין מצוקות חברתיות. משהושגה הכרה זו, הדרך ליצירת שותפות עם נציגי הרשויות המקומיות הייתה קצרה.

עוד חושף המחקר תהליך עבודה מובנה ויסודי מצד אחד, ושיתופי מצד שני. לצורך הפיכת החזון למציאות פעלו המקימים עם השותפים השונים במסגרת פורום שולחן עגול, שם נלמדו עקרונות הפעולה של בית-המשפט הקהילתי ונדונו האפשרויות השונות באימוץ המודל בישראל. צוות היגוי בין-משרדי שהוקם עסק בניסוח המודל המשפטי הישראלי וליבן את הסוגיות השונות שעלו תוך כדי הפיתוח. עם יצירת הקשר עם שתי העיריות, נבנו גם פורומים מקומיים הממשיכים לפעול עד היום בליווי התכנית תוך שיתוף פעולה בין הרשויות המקומיות לבין בתי-המשפט. בתהליך ההקמה נבנו, יחד עם נציגי שתי העיריות, סלי התערבות מגוונים ואפקטיביים, תוך חיזוק הדרגתי של שיתוף הפעולה עם הרשויות המקומיות עד לרמת מחויבות גבוהה ואף התלהבות מהתכנית. לבסוף, לקראת ההקמה של כל אחד מבתי-המשפט הקהילתיים ובמקביל לפעילותם השוטפת, פעלו גם הצוותים של כל אחד מבתי-המשפט יחד בהכשרות, ישיבות צוות, ימי עיון ופעילויות משותפות.

ממצאי המחקר חושפים כי בתהליך ההקמה ולאורך הפעילות השוטפת של כל אחד מבתי-המשפט הקהילתיים, נוצרה שפה משותפת ואמון בין הגופים המעורבים, הגולשים אל מעבר לבית-המשפט הקהילתי. העבודה המשותפת של סגורים, תובעים, קציני מבחן ועובדים סוציאליים קהילתיים יצרה שיח חדש ושונה מהמוכר בישראל בכל אחת מהפרופסיות הללו – שיח החוצה גבולות דיסציפלינריים וארגוניים ומשלב בין משפט, טיפול וצדק חברתי. כפי שעולה מראיונות העומק עם נציגי השותפים המוסדיים, ניתן כבר להבחין בניצנים של שינוי בכל הנוגע לעמדות ותפיסות ארגוניות בקרב הגופים המעורבים. בעוד שהפרייקט משפיע על תפיסות פנים-ארגוניות ביחס לפשיעה, תוך הסתכלות עליה בהקשרים חברתיים וקהילתיים רחבים, השפעתו ניכרת גם במישור הבין-ארגוני, במערכות היחסים ובשיתופי הפעולה שנקמו בין השותפים המוסדיים, אשר יש בהם כדי להשליך על העבודה המשותפת גם בזירת ה"זרם המרכזי" של מערכת המשפט הפלילי בישראל. במובן זה, לפרייקט תרומה ברורה עוד מחוץ לגדריו של בית-המשפט הקהילתי עצמו: התהליך הדליברטיבי הייחודי שליווה את הקמתו משקף פעילות סינרגטית יוצאת דופן בין שותפים מוסדיים שונים, שבאופן מסורתי מייצגים תפיסות ואגינות הנשענות על פרספקטיבות שונות. במסגרת תהליך זה נדמה, כי נזנחו דפוסי עבודה ושיח לעומתיים ואדוורסריים (עבודה "מול") ואת מקומם תפסו דפוסי עבודה שיתופיים של השלמה (עבודה "עם"). לא בכדי תיארה אחת מחברות ועדת ההיגוי את הפרייקט ואת תהליך הקמתו והפעלתו כטעימה "מעץ פרי הדעת". תהליך זה מדגים את הפוטנציאל הטמון בפעולה מערכתית משולבת ושיתופית בין גופים מוסדיים שונים, כדי לקדם תוצאות שהשלם בהן גדול מסכום חלקיו.

אכן, בית-המשפט הקהילתי מהווה מודל חדשני ואף פורץ דרך. בראש ובראשונה, התהליך הקהילתי מבטא שינוי בגישה לטיפול בעוברי חוק לעבר התמקדות באדם ולא ב"תיק", ולעבר ראייה הוליסטית השואפת, מעבר לעמידה על הזכויות הפרוצדורליות, גם למיצוי זכויות סוציאליות ולסיוע כללי. מתוך התצפיות על אולם בית-המשפט ניתן היה להתרשם מהרוח השונה הנושבת בו. הדיונים בבית-המשפט הקהילתי סבבו סביב הנאשמים, תוך התמקדות במכלול צרכיהם, קשייהם ושיאפיותיהם ואגב מתן חיזוקים חיוביים והבעת אמפטיה ואמונה ביכולתם להצליח. סנגורים, תובעים וקציני מבחן פעלו בתזמור מרשים, בניצוח השופטות, והצליחו, במקרים רבים, לייצר בקרב הנאשמים תחושת שייכות לבית-המשפט אשר מצידה מייצרת מחויבות גבוהה הנדרשת להם כדי לעמוד בתכנית השיקומית התובענית שנקבעה להם.

לצד זאת, במהלך המחקר התברר שכדי לעמוד באופן מלא על טיבו של בית-המשפט הקהילתי וייחודו, יש צורך לעקוב גם אחר הפעילויות הרבות הנעשות מחוץ לכותלי האולם, בהיותן חלק מרכזי וחשוב במודל. ישיבות הצוות הנערכות בתחילתו של כל יום דיונים מהוות כלי עבודה מרכזי שבו מעדכנים חברי הצוות זה את זה ודנים באפשרויות השונות לטיפול בכל נאשם. בישיבות אלו מתבררות גם הסוגיות בהן לא שוררת הסכמה בין חברי הצוות. סוגיות ספציפיות מועלות ל"חזית הבמה" באולם, בהמשך היום. סוגיות עקרוניות מועלות שוב בפורומים הרחבים יותר, בישיבות הצוות החודשיות או בצוות ההיגוי הארצי. בנוסף, בכל אחת מהעיריות פועלת ועדת היגוי מקומית שבה משתתפים מפעילי בית-המשפט ונציגי הרשות המקומית הרלוונטית. כמו כן, הנאשמים לוקחים חלק במפגשים עתיים וסדירים המתקיימים מחוץ לבית-המשפט בינם לבין קצינות המבחן, במקביל להשתתפותם של הנאשמים בתכניות טיפול, חינוך והתערבות שונות. לבסוף, מטעם כל אחד מבתי-המשפט נערכות פעילויות קהילתיות שונות בשיתוף צוותי ההפעלה, הנאשמים, בני משפחותיהם וחברי קהילה. פעילויות אלו, הנערכות בדרך כלל בסמוך לחגים, מעצימות את הרוח המיוחדת של בתי-המשפט ומשקפות את מערכת היחסים הייחודית בין השופטות והצוותים לבין הנאשמים ובני משפחותיהם. מכל האמור עולה, אפוא, כי ההליך בבית-המשפט הקהילתי הוא חלק מתהליך רחב ומקיף שעוברים הנאשמים, כזה שאינו מסתכם בפרוצדורה נקודתית כי אם שואף לחולל שינוי של ממש בהיבטים רחבים של חייהם באמצעות כלי התערבות מגוונים. בניגוד למודל האדוורסרי הנוהג, המאמץ גישה של טיפול נקודתי וסימפטומטי בבעיות ובאמצעות מגוון כלים מצומצם יחסית, בית-המשפט הקהילתי מציע לנאשמים תהליך טיפולי-שיקומי מעמיק וארוך טווח, שחלק ניכר ממנו נעשה מחוץ לכותלי האולם – והכל בחסות המשפט.

מכלול הממצאים שנאספו בשיטות השונות - תצפיות סגורות ואתנוגרפיות, ראיונות עומק, שאלונים, ניתוח תוכן ארכיוני, וניתוח סטטיסטי של נתוני ארכיב - חושפים כיצד מגוון תאוריות שהוזכרו בסקירת הספרות מתממשות, הלכה למעשה, בפעילות היומיומית של בית-המשפט הקהילתי.

5.1. צדק תהליכי

הספרות מצביעה על כך שנאשמים שחוו צדק תהליכי - דהיינו, שההליך המשפטי היה ברור להם, שניתנה להם הזדמנות להשמיע את קולם בו ולהשפיע עליהם, שהיחס כלפיהם היה מכבד ושהחלטה בהם התקבלה באופן ניטראלי - ייטו לקבל יותר את ההחלטה ולכבד אותה (Tyler, 1990). מכאן, תפיסות של צדק תהליכי גם עשויות להביא לציות גבוה יותר לחוק בעתיד. הממצאים מתוך השאלונים הצביעו על תפיסות גבוהות של צדק תהליכי בקרב הנאשמים. גם התצפיות האתנוגרפיות הצביעו על מימוש מלא של כמעט כל מרכיבי הצדק התהליכי המוכרים בספרות. חריג לכך היה נטייה, שהתגלתה בחלק מהמקרים מצד צוות בית-המשפט, להפעיל לחץ על נאשמים להמשיך בתהליך כאשר הם עצמם הביעו רצון לפרוש ממנו, בבחינת "הפרה רוצה להניק יותר משהעגל רוצה לינוק".

5.2. התנגדות

התאוריה מצביעה על קשר בין תפיסת הגוף המעניש כלגיטימי, תחושת שייכות לקהילה הנורמטיבית ותחושת בוש במעשה העבירה לבין נכונותם של מבצעי עבירה לחדול מפשיעה עתידית (Sherman, 1993). אכן, ממצאי השאלונים הצביעו על כך שהנאשמים, ככלל, חשו תחושת שייכות עמוקה לבית-המשפט ותפסו אותו כגוף מיטיב. ממצאים אלו חזרו על עצמם באופן בולט גם בתצפיות האתנוגרפיות. צוות בית-המשפט, ובראשו השופט, הביעו באופן תדיר אכפתיות ואמפטיה כלפי המשתתפים, ואלו מצידם הביעו תחושות של שייכות לבית-המשפט ומחויבות לחדול מפשיעה.

5.3. בית-משפט פותר בעיות

תהליך ההקמה של בית-המשפט הקהילתי התאפיין בהתמקדות במודל פתרון הבעיות המוכר מבתי-משפט פותרים בעיות בארצות-הברית ובמקומות אחרים (ביניש וכהן, 2014א). המודל שפותח סובב סביב שותפות עמוקה בין חברי הצוות השונים תוך "הנחה בצד" של התפקידים האדוורסריים ואימוץ פעילות מתואמת ושקופה של כל הצדדים יחד. רק במקרים בהם מתעוררת סוגיה משפטית המצריכה הנכחה של התפקידים המסורתיים של הסוכנים המשפטיים – סגורים ותובעים – "מתעוררים" אלו לחיים וממלאים את תפקידם, עד להכרעה שיפוטית בדרך הרגילה. כאמור, למעט, במקרים אלו, התצפיות הראו מאפיינים העולים בקנה אחד עם מאפייני המודל של בית-המשפט פותר הבעיות. הדיונים היו ממוקדים ברמה גבוהה בנאשמים עצמם ובאיתור בעיות השורש שהובילו אותם לביצוע עבירה. צוות בית-המשפט עסק בניסיון למצוא מענים הוליסטיים למכלול צרכיהם, תוך קיום מפגשים קבועים וסדירים למעקב אחר התקדמותם של הנאשמים ותוך שימוש יצירתי בהליך המשפטי עצמו לצורך יצירת מערכת של תמריצים להתקדמות.

5.4. משפט טיפולי

גישת המשפט הטיפולי מתייחסת לכל מגע של היחיד עם מערכת המשפט כאל "הזדמנות טיפולית", כלומר כאל חוויה המביאה לתוצאות רבות עוצמה, חיוביות או שליליות, במישור הרווחה האישית של האדם (Wexler & Winick, 1996). המשפט הטיפולי שואף לקדם תהליכים, כללים ופרקטיקות אשר יעצימו את האפקט הטיפולי החיובי של חוויות אלו. כך, למשל, המשפט הטיפולי מעודד שופטים להביע רגשות אמפטיה, תמיכה והערכה כלפי נאשמים, לצד אכזבה או תסכול כאשר אין הם עומדים בתכנית הטיפולית המיועדת להם (Casey & Rottman, 2000). התצפיות שנערכו במסגרת המחקר חשפו, הן באופן סטטיסטי (באמצעות התצפיות המובנות) והן באופן איכותני (התצפיות האתנוגרפיות), כי אמנם הדיונים בבית-המשפט נתפסו, ככלל, בקרב נאשמים כחוויה חיובית, שבמסגרתה יכלו להביע את רגשותיהם בדרכים שונות; אך יחד זאת התגלו לא פעם מקרים בהם משתתפים חשפו באופן גלוי לב רגשות רבי עוצמה מבלי שקיבלו מענה רגשי באותה מידה. באותם מקרים ניכר כי בעיקר למשפטנים בקרב אנשי הצוות – השופטות, התובעים והסגורים – היה קשה לספק מענה רגשי הולם בפומבי באולם בית-המשפט. אכן, החדרת שיח רגשי לתוך אולם בית-המשפט דורשת תהליך ארוך של הכשרה, הפנמה ואימון, בעיקר בהינתן האתוס הלא-רגשי של עולם המשפט (Dancig-Rosenberg, 2008); לייטרסדורף-שקדי וגל, 2016). נקודה אחרונה זו מעוררת שאלה עקרונית **עד כמה ובאיזה אופן** נכון לצפות מבעלי התפקידים המשפטיים בצוות לתת מענים רגשיים לנאשמים, בהינתן שאין להם הסמכה פורמלית ומקצועית בתחום הטיפול. האם נכון, למשל, לחייב את השופטות לעבור הכשרה בסיסית בתחומי הטיפול? גיבושו הסופי של המודל יחייב לתת את הדעת האם ועד כמה נכון לפעול, במסגרת בית-המשפט הקהילתי,

לטשטוש הגבולות בין התפקיד המשפטי לבין התפקיד הטיפולי ומהם היתרונות והסיכונים הטמונים במהלך שכזה. לנקודה זו נשוב בתת-פרק ההמלצות שעניינו "מבט לעתיד".

5.5. צדק קהילתי וקהילתנות

ממצאי המחקר מצביעים על המאמצים הרבים שהושקעו ביצירת מודל קהילתי. בתהליך התכנון וגיבוש מודל ההפעלה הושם דגש רב על הכשרת הקרקע מול הרשויות המקומיות, לימוד צרכי הקהילות הספציפיות בכל אחת מהערים והכשרת צוותי בית-המשפט כך שיכירו את הקהילה, צרכיה ומשאביה. עיקר הפעילות הקהילתית נעשתה מחוץ לאולם בית-המשפט: בפורומים המקומיים, בפיתוח המענים המקומיים ובהפעלתם וכן בהשתלבות המשתתפים בפעילויות משותפות להם ולחברי הקהילה. באופן רחב יותר, החידוש המשמעותי שמגלם מודל בית-המשפט הקהילתי נעוץ לא רק בעבודת הצוות המשותפת אלא גם בסל המענים המקיף שמקבל כל משתתף, החל מטיפול בהתמכרויות והמשך בהתערבויות ממגוון תחומים, לרבות תעסוקה, השכלה, בריאות הנפש, מצב כלכלי וטיפול אישי ומשפחתי. הסיוע ההוליסטי שמקבלים משתתפי בית-המשפט הקהילתי ממש באופן מרשים את התפיסה שפשיעה לא חמורה, ככלל, אינה מתרחשת בחלל ריק, אלא שורשיה נעוצים בעוני, בידוד, הדרה, והעדר נגישות לשירותים. הנתונים הסטטיסטיים עשויים לספק לצוותי בית-המשפט מראָה על מנת שיוכלו לחזק עוד היבטים ולהבנות באופן שיטתי יותר את מתן השירותים השונים לנאשמים. יחד עם זאת, התפיסה הקהילתנית היא קשה יותר למימוש. אמנם, הממצאים הראו כי התהליך שיפר משמעותית את היחסים עם ילדים ועם בני משפחה אחרים. עוד ניכר כי פעילויות משותפות שנערכו מחוץ לאולם בית-המשפט, כגון שתילת גינה ציבורית ברמלה והרמת כוסית לכבוד חג הפסח בבאר-שבע, נעשו יחד עם בני משפחות וחברי קהילה ויש להניח שהיה בהם כדי לחזק את הקשרים הבינאישיים של הנאשמים עם סביבתם הטבעית. אולם בין כותלי בית-המשפט, הדיונים כמעט שלא כללו באופן פעיל בני משפחה או תומכים אחרים, וגם חברי הקהילה לא נכחו, באופן מובנה, בדיונים. נראה כי הדיונים באולם בית-המשפט עדיין מושפעים מתפיסות מושרשות של אחריות אישית ואינדבידואליזם, תוך שהאתוס המסורתי של ניהול ומעורבות מדינתית כמעט בלעדיים הוא עודנו האתוס הרווח. הקשרים המשפחתיים, החברתיים, המקצועיים והקהילתיים יחלחלו, כך יש לקוות, באופן הדרגתי, מתכניות הטיפול ומהפעילויות החברתיות גם אל תוך אולמות בית-המשפט וישתקפו בשיח המשפטי עצמו.

5.6. קרימינולוגיה חיובית

הקרימינולוגיה החיובית, בדומה למשפט הטיפולי, מעודדת התמקדות בחוזקות, בשאיפות ובהתנסויות חיוביות של נאשמים לשם שיקומם (Ronell & Segev, 2015; Gal & Wexler, 2015). אכן, הממצאים שנאספו משאלוני העמדות הראו כי המשתתפים תפסו את התהליך כמועיל וכי הוא הביא לשינוי לטובה בחייהם במידה רבה. גם התצפיות חשפו שיח שיפוטי, כמו גם דינמיקה והתנהלות של צוות בית-המשפט, המתמקדים בחוזקות. השופטות ושאר חברי הצוות שבו ושיבחו נאשמים על הצלחותיהם גם כאשר היו מקומות לשיפור, הסבו תשומת לבם של הנאשמים למשאבים עצמיים שיש לאחרונים (כמו מקצוע, תעצומות נפש, משפחה) ועודדו אותם להשתמש במשאבים אלה לצרכי שיקום. כמו כן חברי הצוות סייעו לנאשמים להבין כי המאמצים שהם משקיעים בתהליך השיקום יקדמו את המטרות שהם הציבו לעצמם בעתיד.

5.7. מגבלות המחקר

את ממצאי המחקר ומסקנותיו חשוב לקרוא תוך מודעות למגבלותיו.

ראשית, לגילו הצעיר של הפרויקט עשויות להיות השלכות על הממצאים. המחקר הנוכחי, כמחקר מלווה ומעצב, נערך בסמוך לאחר תחילת הפעלתם של בתי-המשפט הקהילתיים שהוקמו, ולפיכך תוצאותיו משקפות את תקופת ההרצה של הפרויקט. תקופה כזו כרוכה, מטבעה, בחבלי לידה המלווים בניסוי ותעייה, אשר נובעים מן הצורך לאתחל "יש מאין" תהליך חדשני, מורכב ורב-משתתפים. פועל יוצא מכך הוא שבחלק מן התוצאות שהתקבלו עלולות להיות מגולמות הטיות שהן פרי יישום לא אופטימלי של המודל, העלול בתורו לנבוע מהיעדר מדיניות ברורה ומגובשת, חוסר אחידות ביישום או אי בהירות באשר לעקרונותיו. קשיים כאלה צפויים להתרחש בתחילתו של כל תהליך חדש, וביתר שאת כאשר מדובר בתהליך שמצד אחד שומר על המסגרת המוכרת של פעולה בגדרי בית-המשפט, תוך שיתוף השחקנים המסורתיים, אך מצד שני מבקש להחזיר ערכים ותפיסות חדשים שאינם מוכרים במערכת הקיימת, ולחולל שינוי בתפקידים של השחקנים המסורתיים. ברי, כי ככל שיצטבר ניסיון בהפעלת המודל, כך יתגבשו כללים ועקרונות פעולה ברורים ומוגדרים, תוך שהצוות ילמד את "כללי המשחק" וישפר ביצועים. בנוסף, גילו הצעיר של הפרויקט השפיע גם על מספר התיקים הנמוך-יחסית שהסתיימו, ומכאן על היכולת להסיק מסקנות סטטיסטיות מכלילות. לאור האמור, יש לזכור כי ממצאי המחקר משקפים אך ורק את נקודת הזמן הצרה והמגבלת של התנעת הפרויקט ואינם מתיימרים ללמד על דפוסי פעולה קבועים וארוכי טווח.

שנית, איסוף נתונים המחקר השתרע לאורך תקופה של כ- 14 חודשים (מרס 2016 עד מאי 2017). חלק מן הממצאים, ובעיקר ממצאי התצפיות הסגורות והאתנוגרפיות, נאסף במחציתה הראשונה של שנה זו. איסוף נתונים בתקופה קצרה ומרוכזת יחסית מקשה ללמוד על הטעמת לקחים ועל התרחשותם של שינויים בדפוסי הפעולה – תהליכים שמטבעם הם מתמשכים וארוכים.

שלישית, המחקר אינו בוחן, ואינו מתיימר לבחון, מדדי הצלחה ארוכי טווח שיש בהם כדי ללמד על מידת המועילות הכלכלית של הפרויקט או על מידת האפקטיביות שלו במניעת פשיעה חוזרת, בקידום אינטרסים קהילתיים, או בהעצמת יחידים ומשפחות. מטרתו של המחקר הנוכחי הן, כזכור, שונות ונגזרו מנקודת הזמן בה הוא מתבצע (לפירוט ראו פרק מטרות המחקר). אי לכך, אין להסיק ממצאיו מסקנות הנוגעות לשאלת יעילותו בהשגת יעדים ארוכי טווח. מסקנות באשר להשגת מדדי הצלחה כאמור תוכלנה להיגזר ממחקרי הערכה שיתבצעו בעתיד.

רביעית, ממצאי המחקר המבוססים על תצפיות סגורות מתייחסים לתיעוד ולתיאור מאפייני ההליך הקהילתי כפי שהתנהל בין כתלי אולם בית-המשפט עצמו. משמעות הדבר היא כי ממצאים אלו משקפים רק את מה שהתרחש במסגרת הדיון המשפטי בלבד, תוך אי-לקיחה בחשבון של התרחשויות ו"פעילויות חוץ" נוספות, המהוות חלק אינטגרלי ומרכזי בתהליך כולו. דוגמאות לפעילויות שכאלה הן ישיבות הצוות הנערכות בטרם תחילתו של יום דיונים; אינטראקציות בין נאשמים לבין חברי צוות בית-המשפט שנעשו מחוץ לאולם הדיונים; אירועים חברתיים בהשתתפות צוות בית-המשפט, הנאשמים ובני משפחותיהם; פגישות עתיות של ועדות ההיגוי המקומיות ופרויקטים קהילתיים בהם נוטלים חלק הנאשמים. סביר להניח כי החלת התצפיות הסגורות גם על "פעילויות החוץ" היתה משפיעה על הציון הממוצע שהיה מתקבל בחלק מן הפרמטרים, כדוגמת זה המתייחס למעורבות הקהילה. ואולם, נציין כי פעילויות החוץ נלקחו בחשבון במסגרת שיטות מחקר אחרות שבהן השתמשנו והוצגו בפרק הממצאים ובדיון.

חמישית, ממצאי המחקר נעדרת נקודת המבט של שופטים המעורבים בפרויקט בהקשרים שונים – בראש ובראשונה שופטות בית-המשפט הקהילתי, כמו גם שופטי מוקד ונציגי הנהלת בתי-המשפט בצוות ההיגוי

ובשלבם שונים לאורך התקדמות הפרויקט. ניסיונות חוזרים ונשנים מצדנו לקבל אישור מהנהלת בתי-המשפט לקיים ראיונות עם שופטים במסגרת המחקר עלו בתוהו. אישור שכזה לא התקבל ולפיכך לא יכולנו לערוך ראיונות עומק עם שופטים. לאור האמור, חסרה במחקר פרספקטיבה חשובה שיכולה היתה להאיר דברים מזווית שונה או להעלות תובנות נוספות. בנוסף, ממצאי המחקר אינם כוללים מידע שיכול היה להיאסף באמצעות ביצוע ראיונות של בני-משפחה וקרובים של הנאשמים. בהינתן התפיסה הקהילתית הרחבה שעומדת בבסיס הפרויקט ובהינתן המנדט של הגוינט בקידום פרויקטים שיש בהם כדי להיטיב עם אוכלוסיות בסיכון ובעיקר עם ילדים וקשישים, מידע בדבר חוויותיהם ותפיסותיהם של קרובי הנאשמים נראה חשוב ומשמעותי, שכן הוא יכול היה לתת אינדיקציה באשר להשפעות הפרויקט על מעגלים רחבים יותר. ואולם, איסוף וניתוח מידע כאמור חרג מהיקף המחקר הנוכחי. כדאי יהיה לעשות זאת במסגרת מחקר הערכה עתידית.

6. מבט לעתיד

לצד ההצלחה של בתי-המשפט הקהילתיים ביצירת שיח ייחודי המשלב בין צדק תהליכי, התמקדות בצרכים והתייחסות לגורמים סביבתיים, עומד מודל בית-המשפט הקהילתי בפני אתגר כפול. לנוכח החלטת הממשלה להרחיב את המודל לכלל המחוזות בישראל, יהיה צורך להמשיך את מימוש החזון תוך נאמנות למודל הפעולה ("model fidelity") בכלל המחוזות לאורך זמן, ואף לשפרו בהתייחס לנקודות שמועלות במחקר הנוכחי. שנית, המחקר מצביע על כך שלפחות חלק משותפי התכנית שואפים להנחיל את הערכים והתובנות שנוצרו בתהליך ההקמה גם בזרם המרכזי של מערכת המשפט הפלילי בישראל. לנוכח שאיפה זו נשאלת השאלה האם ועד כמה אכן יחלחלו התובנות המשותפות שהושגו ביחס לגורמי הפשיעה והדרכים להתמודד עמה אל מעבר לגדרי בתי-המשפט הקהילתיים ואל תוך רשויות אכיפת החוק, וזאת בהינתן מגמות אחרות, ולעיתים סותרות, בשיח החברתי והמשפטי הנוגעות לתגובות הראויות לפשיעה. העת הנוכחית עשויה להוות חלון הזדמנויות חשוב, בהקשר זה. הצטברותם של מהלכים ומגמות עכשוויות, וביניהם המלצות ועדת דורנר, ההחלטה בבג"צ 1892/14 בעניין צמצום הצפיפות בבתי-הכלא, פעילות מערכתית שונה הנעשית לבחינת חלופות מאסר כמו גם החלטת הממשלה בדבר הרחבת פיילוט פרויקט בתי-המשפט הקהילתיים – כל אלה יוצרים קרקע נוחה לחלחול התפיסות הללו. כך או כך, מענה לשאלה זו יוכל להינתן עם חלוף הזמן, וככל שמודל בתי-המשפט הקהילתיים ייטמע ויכה שורשים גם במחוזות שיפוט נוספים.

מאחר שבית-המשפט הקהילתי מהווה מודל חדש ואף זר למשפט הפלילי הנוהג בישראל, ולנוכח ההכרה כי לרוב שינויים אינם מתרחשים בבת-אחת, הצלחתם המסתמנת עד כה של שני בתי-המשפט שהחלו לפעול לממש חלקים גדולים מחזון הפעולה בזמן הקצר שבו הם פועלים היא כמעט בגדר נס. בניגוד לשיח האדוורסרי, האינדיבידואליסטי והליברלי המאפיין את ההליך הפלילי הרגיל, התגלה בבית-המשפט הקהילתי שיח שיתופי, טיפולי וקהילתי. עם זאת, בהינתן החדשנות שבמודל, חשוב לעמוד על הקשיים שהוא מעורר וללבן את הסוגיות שהתגלו במהלך המחקר. בהתאם לכך, הפסקאות הבאות מתרגמות את ממצאי המחקר להמלצות מעשיות, העשויות לסייע בהתמודדות עם האתגרים האמורים.

ההמלצות מתייחסות לארבעה תחומים עיקריים: (א) הבהרת התפקידים, הסמכויות והתרומה הייחודית של בעלי התפקידים החדשים במודל בית-המשפט הקהילתי; (ב) ליבון סוגיות הנובעות משיתוף הפעולה בין סוכנויות שונות; (ג) תמיכה, ליווי והתמקצעות של צוות התכנית; ולבסוף (ד) הבטחת נאמנות למודל.

6.1. תפקידים חדשים, הגדרות חדשות

צוות בית-המשפט הקהילתי כולל, כאמור, בעלי תפקידים חדשים שאינם קיימים בהליכים פליליים רגילים. לגבי כל אחד מהם מתעורר צורך בהגדרה "ברחל בתך הקטנה" של תפקידיהם, סמכויותיהם והתרומה הייחודית שלהם בתוך המודל.

1. **הרכזים**: המחקר מדגיש את הציר שלאורכו נעים הרכזים. מצד אחד, מהווים הרכזים דמות משמעותית עבור הנאשמים, עד כדי נטילת תפקיד הורי במקרים מסוימים. כך למשל, עלה במחקר שנאשמים רבים פנו בצר להם לרכזים, ואלו היוו כתובת לפתרון בעיות דחופות ולהצעת אוזן קשבת ותמיכה. מצד שני, הרכזים מהווים ציר מקשר בין בעלי התפקידים השונים בבית-המשפט הקהילתי. נדמה שיש צורך להבהיר היכן על הרצף אמור להיות ממוקם עיקר פעילותם של הרכזים, וכתוצאה מכך מהם סמכויותיהם אל מול השופטים ובעלי התפקידים האחרים.

2. **העובד-הסוציאלי הקהילתי** : גם תפקיד זה מהווה חידוש של מודל בית-המשפט הקהילתי, וגם בנקודה זו מתעורר הצורך ללבן באופן מדויק מהן סמכויותיו ומהי תרומתו הייחודית לפעילותו של צוות בית-המשפט. זאת בעיקר אל מול בעלי התפקידים העשויים לחפוף לתפקידי העובד הסוציאלי, כמו למשל קציני המבחן והרכזים.

3. **המתנדבים** : במהלך המחקר נחשפה פעילות ענפה של מתנדבים, אשר ליוו חלק מהנאשמים לאורך התהליך בבית-המשפט הקהילתי וסייעו להם בפניה למוסדות השונים שבהם נעזרו. המתנדבים משמשים עבור המשתתפים כ"משענת" ואוזן קשבת במהלך תקופת תהליך השיקום, ולאחרונה הם החלו לעבור הכשרות שכוללות היכרות עם מאפייני המשתתפים ועם נקודות המישק האפשריות עימם. במקרים אחדים אף הופיעו המתנדבים בבית-המשפט לצדם של הנאשמים. עם זאת, לנוכח השאיפה של בית-המשפט הקהילתי לקדם היבטים חברתיים-קהילתיים, חשוב להעמיק עוד יותר את מעורבותם של המתנדבים בתכנית, וזאת על ידי הבניה והסדרה של תפקידם. כך למשל, ייתכן שיש מקום לשלב ב"תסריט" הקבוע של הדיונים השתתפות סדירה של המתנדבים, כך שיוכלו לתרום את התרשמותם מתהליך התקדמות הנאשמים או משאבים אפשריים נוספים. כמו כן, הועלתה אפשרות לשלב משתתפים בוגרי הפרויקט כמתנדבים-חונכים למשתתפים שנמצאים בשלבים שונים של ההליך. הבניית תכנית כזו תאפשר להעצים ולתמוך באחרונים תוך העצמה בו-זמנית ומתמשכת של בוגרי הפרויקט.

6.2. שותפויות חדשות

בית-המשפט הקהילתי מחייב נציגים של רשויות שונות לשבת יחד ולשתף פעולה, תוך שמירה הן על זכויותיהם של הנאשמים והן על האינטרס הציבורי. השותפות הזו, הזרה להליך האדוורסרי, מייצרת אתגרים ייחודיים שיש להתמודד עמם.

4. **ישיבות הצוות** : ישיבות הצוות הנערכות בפתחו של כל יום דיונים מהוות משאב מרכזי בעבודת הצוות של בתי-המשפט הקהילתיים. חשוב להגדיר באופן מדויק את מטרות הפורום : האם הישיבות מהוות "חזרה גנרלית" לקראת ה"טקס" הנערך באולם – שאז יש להקדיש את הדיונים בהן לחלוקת תפקידים ברורה בין כל אחד מהמשתתפים ביחס לכל נאשם? האם נועדו הישיבות לקיים רב-שיח מהותי ומשמעותי, בלי קשר לנעשה באולם – שאז יש להבטיח כי כל הקולות נשמעים, לרבות של אלו המיוצגים על-ידי עורכי דין חיצוניים או פרטיים? כך או כך, בהרחבת מודל בתי-המשפט הקהילתיים לכלל המחוזות חשוב יהיה לעמוד על מטרותם הברורה של דיוני הבוקר ולהגדיר את טיב הפעילות שראוי שתתקיים במסגרתם.

5. **שיתוף סנגורים** : במהלך המחקר התברר כי לבית-המשפט הקהילתי מגיעים נאשמים המיוצגים על ידי שלושה סוגים של סנגורים : סנגורים ציבוריים השייכים לצוות התכנית ("סנגורים פנימיים"); סנגורים ציבוריים שאינם שייכים לצוות הפנימי של התכנית (אינם עובדי הסניגוריה אך נותנים שירותים דרכה) אך עוברים הכשרות ואליהם מנותבים תיקי בית-המשפט הקהילתי שאינם מנוהלים על-ידי הסניגורים הפנימיים ("סנגורים חיצוניים"); ולבסוף סנגורים פרטיים, אשר אינם כפופים כלל להנחיה המקצועית מטעם הסניגוריה הציבורית ולרוב אינם מכירים את המודל ("סנגורים פרטיים"). מתברר, שבעוד שהסנגורים הפנימיים לוקחים חלק פעיל בישיבות הצוות, הסנגורים המשתייכים לשתי הקבוצות האחרות אינם שותפים לדיונים החשובים הללו. לכן, לעיתים, הם מגיעים לאולם בלי שהשתתפו ב"חזרה הגנרלית", או במילים אחרות, ללא שלקחו חלק בתהליך המשותף של החלפת מידע, דעות ועמדות לגבי מרשיהם. כאשר מדובר בסנגורים חיצוניים הבעיה בדרך כלל באה לידי פתרון על-ידי החלפה מהירה של מידע, שכן אלו גם אלו כפופים לסניגוריה הציבורית ופועלים ממילא בתיאום. אולם כאשר מדובר בנאשמים המיוצגים על ידי

סנגורים פרטיים, אף שמספרם של אלה בתכנית הוא זעום, עולות שאלות בדבר המידה שבה נשמרות זכויותיהם. מצד אחד, נראה שהחלפת מידע ודעות לגבי התקדמותו של נאשם במהלך ישיבת הבוקר בהעדר הסנגור מסכנת את ההגנה על זכויותיו, שכן יש חשש שיתקבלו החלטות מקדמיות בלא שעמדנו יוצגה כראוי. מאידך, גם אי-הכללת הדיון בעניינו בישיבות הבוקר עלול לפגוע בו, שכן אז יתקיים הדיון בלי היתרונות הגלומים בזרימת מידע בין הרשויות השונות. יש מקום אפוא ללבן את הסוגיה הן עם הסניגוריה הציבורית והן עם לשכת עורכי הדין ולבחון אפשרות לשלב גם סנגורים פרטיים בישיבות הספציפיות הנוגעות למרשיהם.

6. **בתי-משפט אחרים**: במקרים רבים מתברר כי לחובת הנאשם עומדים תיקים נוספים, המתנהלים בבתי-משפט אחרים. במקרים אלו חשוב לגבש מדיניות ברורה לגבי קריטריונים לאיחוד תיקים והבאתם לבית-המשפט הקהילתי. מדיניות זו צריכה להיות ידועה ומחייבת גם לבתי-משפט אחרים, כדי שניתן יהיה לפעול לפיה באופן מערכתי ומשולב.

6.3. התמצעות צוות בית-המשפט

מודל בית-המשפט הקהילתי מסתמך במידה רבה על יכולתם של חברי הצוות להיות קשובים לנאשמים, להקדיש תשומת לב מרובה לכל אחד ואחת מהם, ולהביע כבוד, אמפטיה ואמונה ביכולתם להצליח. הדגש המושם בבתי-המשפט הקהילתיים על האופן בו מיושמות הזכויות – ולא רק על הזכויות עצמן – מטיל אחריות רבה על כתפיהם של חברי הצוות, ובפרט על השופטים המובילים את הטקס. לפיכך, חשוב להבטיח שכל חברי הצוות יהיו בעלי הכלים המתאימים וייהנו מהתמיכה המערכתית המתאימה, כדי לתפקד באופן מיטבי עם כל אחד ואחת מהנאשמים.

7. **הכשרה**: מלבד קציני המבחן והעובדים הסוציאליים הקהילתיים, יתר חברי הצוות הם בעלי הכשרה משפטית. עם זאת בבואם לבית-המשפט הקהילתי עליהם להשתמש בכלים מתחום העולם הטיפולי, כגון הקשבה פעילה, התמקדות בחוזקות, ניהול דיאלוג והימנעות מ"נאומים", שימוש בשפה פשוטה וברורה ועוד. אין די בהסתמכות על האינטליגנציה הרגשית הגבוהה המאפיינת את חברי הצוותים בשני בתי-המשפט הקהילתיים והמוטיבציה הגבוהה שלהם, כמובילי הדרך. יש חשיבות בבניית הכשרה ארוכת טווח ומעמיקה שתקנה לכל חברי הצוות, יחד ובנפרד בהתאם לתפקידיהם השונים, כלים לבצע את תפקידם באופן מיטבי. בפרט, חשוב שכל שופטי בתי-המשפט הקהילתיים, הקיימים והעתידים לבוא, יעברו הכשרה על תפקיד השופט הטיפולי, בדומה להכשרות הנעשות במקומות אחרים בעולם על ידי גורמים מקצועיים. בהקשר זה כדאי לשקול היעזרות בגופי הכשרה ממדינות אחרות המתמחים במתן תמיכה מקצועית לבתי משפט פותרי בעיות.

8. **הדרכה מקצועית**: בנוסף להכשרה חשוב שכל אחד מבעלי התפקידים בצוות בית-המשפט הקהילתי ייהנה מהדרכה מקצועית, פרטנית או קבוצתית, בדומה לנעשה בתחום הטיפול הקליני. זאת בעיקר לנוכח העובדה שהמדובר באנשי מקצוע הפועלים מחוץ ל"איזור הנוחות" של הדיסציפלינה שלהם (תהא זו הפרקליטות, הסניגוריה, התביעה המשטרתית או שירות המבחן), ועוברים לטריטוריה בלתי מוכרת המאופיינת בשותפות עם דיסציפלינות אחרות. שותפויות אלו מעוררות בהכרח דילמות אתיות, מקצועיות ואישיות אשר יש להעניק להן התייחסות הולמת. הדרכה כאמור חשובה הן על מנת לטייב את תפקודם המקצועי של אנשי הצוות בעבודתם מול המשתתפים והן על מנת לתמוך בהם ובאופן בו הם חווים ותופסים את תפקידם.

9. **רווחה אישית**: הקשב הרב המחייב את כל חברי הצוות מייצר עומס רגשי ופיזי רב במהלך ימי הדיונים. בעיקר מוטל עומס על כתפי השופטים, אשר מהם מצופה להיות כמעט "שופטי-על": מצד אחד עליהם לבצע

את מכלול התפקידים השיפוטיים הרגילים, לרבות קבלת החלטות שיפוטיות תוך הקפדה על הכללים הדיוניים ועל התיעוד של כל הנאמר בפרוטוקול; ומצד שני עליהם לבצע את כל התפקידים הללו בהתאם לחזון ה"טיפול", לרבות שמירת קשר עין עם הנאשמים, קיום דיונים אישיים וישירים עמם, התייחסות לחוזקותיהם ולהתנסויותיהם, טיפול בכל מקרה בראייה הוליסטית, הזמנת התומכים להשתתף בדיונים ועוד. כדי לאפשר לשופטים לנהל את הדיונים באופן מיטבי עבור כלל הנאשמים, יש לדאוג לרווחתם האישית באמצעות הגבלת מספר התיקים בכל יום דיונים והבטחת קיומם של פסקי זמן בזמנים קצובים. ללא הפסקות כאלו קשה לשמור על רמת הקשב והריכוז הגבוהים הנדרשים מהשופטים ומיתר חברי הצוות לאורך היום כולו. ייתכן ששינויים אלו יצריכו את הרחבת פעילותם של בתי-המשפט הקהילתיים ליומיים בשבוע במקום יום בשבוע, כמקובל כיום. הרחבת הפעילות ליומיים בשבוע עשויה גם למנוע דחיות רבות שנגרמות בעיקר בתקופות של חגים וחופשות, ואשר לעיתים פוגעות משמעותית ברצף הטיפול שבו נמצאים נאשמים.

6.4. נאמנות למודל הפעלה (model fidelity)

ההגעה לישורת מבחינת יצירת מודל מיטבי לפעילותו של בית-המשפט הקהילתי אינה סוף הדרך. הניסיון בעולם מראה כי רבות תלוי במידה שבה התכנית מיישמת את המודל בפועל, במובן זה שנאמנות גבוהה למודל נמצאה כמנבאת אפקטיביות, קרי כמנבאת השגה של מטרותיו (Duwe & Clark, 2015). הנאמנות למודל מקבלת משנה חשיבות לנוכח קבלת החלטת ממשלה להקים בתי-משפט קהילתיים נוספים ביתר המחוזות בישראל.

10. **קריטריונים להפניה:** כיום, מתבצעת ההפניה לבית-המשפט הקהילתי באמצעות שופטי מוקד. כאשר מגיע לפתחו של שופט מוקד נאשם הנראה לו מתאים לתכנית, נעשית בדיקה ראשונית, ובכפוף להסכמת הצדדים מתבצעת ההפניה. בהעדר קווים מנחים מפורטים וברורים, קשה לוודא שתהליך ההפניה הוא שוויוני וכי כל אלו המתאימים אכן מופנים לבית-המשפט הקהילתי. הנתונים בדבר הריבוי היחסי של נשים מדגישים את הצורך בהבניה של נוהל ברור בנוגע לרף הכניסה לתכנית ולשיקולים המתעוררים בהקשר זה.

11. **פטרונות מול העצמה:** בעוד שמודל בתי-המשפט הקהילתיים מעודד העצמתם של נאשמים תוך התמקדות בחוזקותיהם וניהול שיח ישיר עמם, המודל מאפשר – ואף מחייב – גם מידה מסוימת של פטרנליזם. אכן, לא פעם מתקבלות בבית-המשפט הקהילתי החלטות לגבי נאשמים בדבר השירותים הניתנים להם, תוך דיון בדבר טובתם. עם זאת גם במקרים אלו יש צורך להקפיד ולהימנע מפטרונות, דהיינו הפעלת לחץ על נאשמים לקבל שירותים מסוימים גם כאשר הם עצמם אינם מעוניינים בכך. הגבול בין פטרנליזם לפטרונות הוא דק ונעוץ בפריסת האפשרויות השונות בפני הנאשמים תוך כיבוד עמדתם, בסופו של דבר, האם ובאיזו אפשרות לבחור. מתוך דברי המפעילים עצמם נראה כי גבול זה מובן להם מבחינה מושגית, אך יש צורך להקפיד על שמירתו הן בקביעת נהלים מפורטים והן דרך ההכשרה וההנחיה שנדונו לעיל.

12. **קהילתנות מול קהילתיות:** המודל הייחודי שהתפתח בבית-המשפט הקהילתי הישראלי שואף לקדם תפיסה קהילתנית של היחיד ושל העבירה, ולפעול בדרכים קהילתיות. קהילתניות וקהילתיות הם שני מושגים בעלי נקודות השקפה, אך אינם חופפים באופן מלא. הגישה **קהילתנית** מדגישה את היותו של היחיד חלק מרשת צפופה של קשרים, מערכות יחסים ותלות הדדית ברמות שונות; תפיסה קהילתנית מכירה בכך שעבירות מתבצעות על ידי יחידים שיש להם מערכות יחסים (העלולות להיות בעיתיות כמובן) והם תלויים באנשים שונים, החל מהורים, בני זוג וילדים, דרך חברים וקרובי משפחה, וכלה בעמיתים, מכרים, שכנים, מורים רוחניים ובעלי מקצוע הבאים איתם במגע. התפיסה הקהילתנית מדגישה אפוא את החשיבות בהתייחסות לכל הקשרים הללו בהבנת הגורמים לפשיעה ובהתמודדות עמה. הגישה **קהילתית**, לעומת זאת, שואפת

לשנע משאבים קיימים בחברה האזרחית שאינם קיימים בסביבה הטבעית של היחיד, כדי להביא לשיקומו ולקדם צדק חברתי. ראיונות העומק שנערכו הן עם מקימי המודל ומפתחיו והן עם המפעילים, חשפו כי שתי השאיפות הללו קיימות באופן בולט בקרבם. בעוד שהגישה הקהילתית באה לידי ביטוי בעיקר בפיתוח המעטפת הקהילתית של מענים, בהם עושים שימוש תדיר בתכניות השיקום, הגישה הקהילתנית היא חמקמקה יותר. עדויות לגישה הקהילתנית נמצאו בשיתופם בני משפחה וידידים בדיונים בבית-המשפט, באירועים שנערכו בקהילה בשיתוף נאשמים ובני משפחותיהם, בדיונים שכללו שיחות בין השופטות והנאשמים על מצבם המשפחתי והחברתי, במתן מענים לצרכים חברתיים, משפחתיים ומקצועיים של הנאשמים במסגרת גיבוש סלי ההתערבות ועוד. עם זאת, מאחר שהמשפט הפלילי המהותי מתבסס על אחריות אישית ועל הנחות בדבר אוטונומיה מלאה של כל מי שהוגדר כבר-עונשין, ישנו קושי מובנה במימוש החזון הקהילתני באופן מלא בדיוני בית-המשפט הקהילתי. כדי להבטיח נאמנות לעקרון הקהילתניות, הקשה למימוש ברמה הקונספטואלית בהליך פלילי שעודנו נשען על הנחת אוטונומיה, ייתכן שיש להבנות אל תוך התהליך עוגנים אשר יחייבו התייחסות לקשרים הבינאישיים של הנאשמים בכל דיון, כגון מתן במה סדירה למלווים או מילוי שאלון קבוע לגבי הקשרים המשפחתיים, החברתיים והאחרים של הנאשמים בכל דיון.

13. **נפגעי עבירה**: תפיסה רחבה של צדק חברתי מכירה במעמד המיוחד של נפגעי עבירה ובאינטרס שלהם להיות שותפים, בכפוף לזכויותיהם של חשודים ונאשמים, בהליך הנובע מהפגיעה בהם. גם בישראל, כמו ברוב מדינות המשפט האנגלו-אמריקני, זכאים נפגעי עבירות מין ואלמות לזכויות מיוחדות בהליך הפלילי לרבות הזכות להגנה ולפרטיות, הזכות לקבלת מידע והזכות להבעת עמדה בצמתים מסוימים בהליך, הכול בהתאם להוראות חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א – 2001 (סבה וגל, 2003; דנציג-רוזנברג ופוגץ, 2015). ממצאי המחקר מעלים כי בתחום זה טרם נוצרו הערוצים לשיתופם של נפגעי עבירה בהליך. למין ההפניה לבית-המשפט הקהילתי, דרך הדיונים באולם וכלה במענים הקהילתיים אליהם מופנים הנאשמים במסגרת הסדרי הטיעון, נפגעי עבירה כמעט שאינם נראים או נשמעים. במקרים המועטים בהם הוזכרו נפגעי עבירה, היה זה בהקשר של תהליך השיקום של נאשמים, אשר לפעמים אף כתבו מכתב התנצלות לנפגע העבירה. לבית-המשפט הקהילתי יש את הפוטנציאל לעשות שימוש בכלים רבים המעצימים את נפגעי העבירה ויחד עם זאת גם עונים על המטרות של המודל. כך למשל, ניתן להפנות מקרים מתאימים לתהליכי צדק מאחה, בהם מתקיים מפגש ישיר בין נפגע העבירה ומבצע העבירה, בנוכחות תומכים ונציגי קהילה; ניתן להקפיד על מתן מידע לנפגעי עבירה באשר להפניית נאשמים לבית-המשפט הקהילתי – ואף לקבל את עמדתם בנושא; וניתן להזמין נפגעי עבירה המעוניינים בכך להשתתף בדיונים. כל אלו, כאמור, יכולים לעלות בקנה אחד עם המטרה השיקומית, כל עוד הם מבוצעים בזירות הראויה ובהסכמת הצדדים. יתרה מזאת, הכללתם של נפגעי עבירה בהליכים בבית-המשפט הקהילתי עשויה להשתלב בתפיסה הקהילתנית השלובה במודל זה ואף לחזקה. ככל שנפגעי עבירה יטלו חלק ויהיו מעורבים בהליכים, מתוך תפיסה המכירה הן בהם והן בנאשם כאינדיבידואלים המהווים חלק מרשת צפופה של קשרים, כך תתאפשר הטעמת גישה קהילתנית המעודדת הבנה והתמודדות עם פשיעה בתוך הקשר חברתי רחב.

14. **משך התהליך**: בהתאם למודל שפותח, אורכו האופטימלי של התהליך הינו כשנה ושלושה חודשים. עם זאת במהלך המחקר הסתבר שבמקרים רבים התהליך נמשך זמן רב מעבר לכך. לנוכח ממצא זה עולה השאלה האם צריך להקפיד ביתר תקיפות על העמידה בלוח הזמנים או שמא להאריך את התקופה האופטימלית הקבועה בנוהל. במקביל, ייתכן ויש מקום להמשיך את הפיקוח, אם כי בצורה רופפת יותר, גם בשלב תקופת המבחן, לאחר מתן גזר הדין. פיקוח כזה יכול לשמר את תחושת השייכות של הנאשמים, לשמר את הישגי הטיפול, להעלות את מידת הציות לצווי המבחן ולסייע בטווח הארוך בהורדת שיעורי הרצידיביזם.

15. **ליווי והערכה מחקריים** : הניסיון בעולם מראה כי מידת הצלחתן של תכניות שונות הפועלות במסגרת מערכת אכיפת החוק משתנה, וכי הליווי המחקרי הוא הכרחי לצורך ניטור היעילות והמועילות של התכנית, כמו גם נאמנותה למודל. לפיכך בעת הרחבת המודל לכלל המחוזות בישראל יש חשיבות ביצירת התשתית לקיום מחקרי הערכה המתמקדים בטווח הקצר, הבינוני והארוך. יש ליצור בסיסי נתונים מפורטים שיאפשרו שליפה מהירה ואנונימית של נתונים, להקפיד על תיעוד העבודה הנעשית בתכנית, ולפתח כלי מדידה הניתנים לשימוש שוטף על ידי מפעילי התכנית. במקביל, יש לפעול במהירות להכנת התשתית לעריכת מחקר הערכה, נוכח מספרם העולה של מסיימי התכנית (או הנפלטים ממנה). אנו תקווה כי מחקר מעצב זה יסייע בגיבוש התשתית למחקרי הערכה עתידיים.

מקורות

ספרות

- אליגון-דר, א' (2010). המשפט הפלילי כתרפיה – אפשרויות ליישום של תורת המשפט הטיפולי. מחקרי משפט, כו, 491 – 516.
- ביניש, ד' (2011). בתי-משפט פותרי-בעיות – נייר רקע.
- ביניש, ד' וכהן, ש' (2013). בתי-משפט קהילתיים: סקירה לקראת דיון ראשוני בוועדה המקצועית. ירושלים: ג'וינט-אשלים ישראל.
- ביניש, ד' וכהן, ש' (2014א). בתי-משפט קהילתיים: פעימה II. ירושלים: ג'וינט-אשלים ישראל.
- ביניש, ד' וכהן, ש' (2014ב). בתי-משפט קהילתיים: מודל ההפעלה. ירושלים: ג'וינט-אשלים ישראל.
- בן-סימון, ב' וכאהן-סטרבצ'ינסקי, פ' (2014). מיפוי התכניות והשירותים הפועלים בבאר-שבע לאוכלוסיות בסיכון. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- בן-סימון, ב' וכאהן-סטרבצ'ינסקי, פ' (2015). יצירת תשתית מידע לקראת הפעלת בית-המשפט הקהילתי ברמלה: בדיקת צרכים ומיפוי שירותים. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- דנציג-רוזנברג, ה' וגל, ט' (בהכנה). 'מהיר ועצבני': מחקר אמפירי על הליכי מוקד בבתי-משפט השלום בישראל.
- דנציג-רוזנברג, ה' ופוג'י, ד' (2015). 'הדור הבא' של זכויות נפגעי עבירה: הזכות החוקתית להליך הוגן. עיוני משפט, לו, 549 - 604.
- וקסלר, ד' ב' (2010). תורת המשפט הטיפולי: סקירה. מחקרי משפט, כו, 367 - 378.
- לייטרסדורף-שקדי, ש' וגל, ט' (2016). "לתבוע ברגש"? רגשות התובעים בהליך הפלילי. המשפט, כג, 47 - 86.
- סבה, ל' וגל, ט' (2003). זכויות נפגעי עבירה בישראל. ספר שמגר ב, 321-376.
- פרלמן, ק' (2010). תפקיד השופט התרפויטי והתייחסותו לרעיונות מאסכולת הריאליזם המשפטי. מחקרי משפט, כו, 415 - 462.
- פרלמן, ק' (2015). יישוב סכסוכים: משפט שיתופי וטיפולי. בני ברק: בורסי.
- קובו, ע' (2010). נאשמים בלתי עקביים בבית-המשפט: מודים בבית-המשפט וטוענים לחפותם. תל אביב: נבו.
- רבינוביץ' - עיני, א' (2010). בתי-משפט פותרי בעיות ובעיית האחריות: לקחים ממיסוד הליך הגישור. מחקרי משפט, כו, 517 - 548.
- שילי-יריחור, ד' וגל, ט' (2016). על בקבוקים, יינות וכרמים: חוק הנוער (טיפול והשגחה) בראי המשפט הטיפולי. המשפט, כב, 9 - 47.

- Avineri, S. & De-Shalit, A. (Eds.) (1992). *Communitarianism and Individualism*. Oxford: Oxford University Press.
- Berman, G., & Fox, A. (2005). Justice in Red Hook. *Justice System Journal*, 26(1), 77-90.
- Berman, G., & Feinblatt, J. (2015). *Good courts: The case for problem-solving justice (Vol. 8)*. Quid Pro Books.
- Birgden, A. (2004). Therapeutic Jurisprudence and Responsivity: Finding the Will and the Way in Offender Rehabilitation. *Psychology, Crime, & Law*, 10(3), 283-295.
- Booth, L., Altoft, A., Dubourg, R., Goncalves, M., & Mirrlees-Black, C. (2012). North Liverpool Community Justice Centre: Analysis of re-offending rates and efficiency of court processes. Analytical Services, Ministry of Justice. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217393/liverpool-community-centre.pdf
- Casey, P., & Rottman, D.B. (2000). Therapeutic jurisprudence in the courts. *Behavioral Sciences & the Law*, 18(4), 445-457.
- Casey, P., & Rottman, D.B. (2005). Problem-Solving Courts: Models and Trends. *Justice System Journal*, 26, 35-56.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. California: Sage
- Clear, T. R., & Karp, D. R. (1998). The community justice movement. In D. R. Karp (Ed.), *Community justice: An emerging field* (pp. 3-28). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Custer, S., Cissner, A. & Finkelstein, R. (2008). *Public Perceptions of Neighborhood Quality of Life and Safety in Five New York City Communities: Results from Operation Data, 2004- 2005*. New York: Center for Court Innovation.
- Daicoff, S. (2005). Law as a Healing Profession: The "Comprehensive Law Movement". *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 6(1), 6- 27.
- Dancig-Rosenberg, H. (2008). Sexual Assault Victims - Empowerment or Re-Victimization? The Need for a Therapeutic Jurisprudence Model. In N. Ronel, K. Jaishankar, & M. Bensimon (Eds.). *Trends and Issues in Victimology* (pp. 150-174). Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.

Dancig-Rosenberg, H. & Gal, T. (2014). Criminal Law Multitasking. *Lewis & Clark L. Rev.*, 18, 893 – 933.

Duwe, G., & Clark, V. (2015). Importance of program integrity. *Criminology & Public Policy*, 14(2), 301-328.

DeMatteo, D., Filone, S. and LaDuke, C. (2011). Methodological, ethical, and legal considerations in drug court research. *Behavioral Sciences & the Law*, 29, 806–820.

Emerson, R., Fretz, R. & Shaw, L. (2011). *Writing ethnographic fieldnotes* (second ed.). Chicago: The University of Chicago Press.

Emerson R., & Pollner, M. (2001). Constructing participant/observation relations. In R. Emerson (Ed.), *Contemporary field research: perspectives and formulations* (Second ed.) (pp. 239-259). Illinois: Waveland Press.

Fagan, J., & Malkin, V. (2003). Special Series: Problem Solving Courts and Therapeutic Jurisprudence: Theorizing Community Justice through Community Courts. *Fordham Urban Law Journal*, 30, 897-952.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.

Gal, T. & Dancig-Rosenberg, H., (forthcoming, 2018). Characterizing Community Courts. *Behavioral Sciences & the Law*.

Gal, T. & Wexler, D. (2015). Synergizing therapeutic jurisprudence and positive criminology. In N. Ronel & D. Segev (Eds.), *Positive Criminology* (pp. 85-97). New York: Routledge.

Hakuta, J., Soroushian, V., and Kralstein, D. (2008). *Testing the Impact of the Midtown Community Court: Updating Outcomes a Decade Later*. New York, NY: Center for Court Innovation.

James, L. R., Demaree, R. G. & Wolf, G. (1984). Estimating within-group interrater reliability with and without response bias. *Journal of Applied Psychology*, 69, 85-98.

James L. R., Demaree, R. G. & Wolf, G. (1993). rwg: an assessment of within-group interrater agreement. *Journal of Applied Psychology*, 78, 306-309.

Jolliffe, D. & Farrington, D. (2009). *Initial evaluation of reconviction rates in Community Justice Initiatives*. London: Ministry of Justice.

- Jones, M.D. (2012). Mainstreaming therapeutic jurisprudence into the traditional courts: Suggestions for judges and practitioners. *Phoenix Law Review*, 5(4), 753-775.
- Malkin, V. (2003). Community courts and the process of accountability: Consensus and conflict at the Red Hook Community Justice Center. *American Criminal Law Review*, 40, 1573-1594.
- Marlowe, D.B., Carolyn, D.H. & Carson, L.F. (2016). *Painting the Current Picture: A National Report on Drug Courts and Other Problem-Solving in United States*. Alexandria, VA: National Drug Court Institute (NDCI). Retrieved from <http://www.nadcp.org/sites/default/files/2014/Painting%20the%20Current%20Picture%202016.pdf>
- Miller, J. L., & Johnson, D. C. (2009). *Problem solving courts: A measure of justice*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Lang, J. (2011). *What is a Community Court?.* New York: Center for Court Innovation. Retrieved from <http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/documents/What%20is%20a%20Community%20Court.pdf>
- Lens, V. (2016). Against the Grain: Therapeutic Judging in a Traditional Family Court. *Law & Social Inquiry*, 41(3), 701-718.
- Lens, V., Katz, C. C., & Suarez, K. S. (2016). Case workers in family court: A therapeutic jurisprudence analysis. *Children and Youth Services Review*, 68, 107-114.
- Lind, E. A., & Tyler, T. R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Springer Science & Business Media.
- Lee, C. G., Cheesman, F., Rottman, D., Swaner, R., Lambson, S., Rempel, M., & Curtis, R. (2013). *A community court grows in Brooklyn: A comprehensive evaluation of the Red Hook (Community Justice Center Final Report)*. Williamsburg, VA: National Center for State Courts.
- Perlin, M. L. (1999). A Law of Healing. *University of Cincinnati Law Review*, 68, 407-433.
- Petrucci, C. J. (2002). Respect as a component in the judge-defendant interaction in a specialized domestic violence court that utilizes therapeutic jurisprudence. *Criminal Law Bulletin*, 38, 263-295.
- Portillo, S., Rudes, D. S., Viglione, J., & Nelson, M. (2013). Front-stage stars and backstage producers: The role of judges in problem-solving courts. *Victims & Offenders*, 8(1), 1-22.

Ronell, N. & Segev, D. (Eds.) (2015). *Positive Criminology*. New York: Routledge Frontiers of Criminal Justice Series, Routledge.

Ross, S. (2015). Evaluating neighbourhood justice: Measuring and attributing outcomes for a community justice program. *Trends & issues in crime and criminal justice*, 499, 1- 8.

Sherman, L. W. (1993). Defiance, deterrence, and irrelevance: A theory of the criminal sanction. *Journal of research in Crime and Delinquency*, 30(4), 445-473.

Sites, W. (1998). Communitarian Theory and Community Development in the United States. *Community Development Journal*, 33(1), 57- 65.

Tyler, T. R. (1988). What is procedural justice?: Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law and Society Review*, 103-135.

Tyler, T. R. (1990). *Why people obey the law*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Tyler, T. R., & Degoey, P. (1995). Collective restraint in social dilemmas: Procedural justice and social identification effects on support for authorities. *Journal of personality and social psychology*, 69(3), 482- 497.

Tyler, T., Degoey, P., & Smith, H. (1996). Understanding why the justice of group procedures matters: A test of the psychological dynamics of the group-value model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 913- 930.

Tyler, T. R. (1997). Citizen discontent with legal procedures: A social science perspective on civil procedure reform. *The American Journal of Comparative Law*, 45(4), 871-904.

Tyler, T. R., & Huo, Y. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts through*. Russell Sage Foundation.

Tyler, T. R. (2003). Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. *Crime and Justice*, 30, 283-357.

Ward, T., & Connolly, M. (2008). A human rights-based practice framework for sexual offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 14(2), 87-98.

Westat (2012). *East of the River Community Court (ERCC) Evaluation: Final report*. D.C. Superior Court Washington, D.C. Retrieved from <http://www.dccourts.gov/internet/documents/ercc-evaluation-report.pdf>

Wexler, D.B. and Winick, B.J. (eds.) (1996). *Law in a Therapeutic Key: Developments in*

Therapeutic Jurisprudence. Durham, NC: Carolina Academic Press

Winick, B. J. (2003). Therapeutic jurisprudence and problem- solving courts. Fordham Urban Law Journal ,30, 1056-1103.

Winick, B.J. & Wexler, D.B. (Eds.) (2003). Judging in a therapeutic key: Therapeutic jurisprudence and the courts. Durham, NC: Carolina Academic Press

פסיקה

בג"צ 1892/14 האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד השר לבטחון פנים (החלטה מיום 13.06.17)

7. נספחים

7.1. נספח 1: נוהל הפעלה

בתי משפט קהילתיים

9.9.14 תוכנית ומודל הפעלה

מבוא

בעיית הפשיעה, גילויי האלימות והקושי המערכתי בהתמודדות עם הבעיות החברתיות המובילות לפשיעה הם נושאים העומדים על סדר היום הציבורי בישראל בעשורים האחרונים וביתר שאת בעשור האחרון. משרדי ממשלה שונים האמונים על הנושא, שוקדים על מציאת פתרונות שיביאו לצמצום היקף הפשיעה והשבת תחושת הביטחון של תושבי המדינה, תוך חיזוק אפיקים שיקומיים ומניעתיים. כך למשל, בחודש אוקטובר 2011 מינתה הממשלה ועדה ציבורית לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים בראשותה של שופטת בית-המשפט העליון (בדימ') דליה דורנר (להלן "ועדת דורנר"). הוועדה נתבקשה להציע דרכים חדשות להתמודדות עם תופעת העבריינות וקווים מנחים באשר לעמדה הממשלתית ביחס לאמצעי הענישה חליפיים ודרכי טיפול בעבריינים בבתי הכלא ובקהילה, לרבות בחקיקה, בתיאום, במחקר ובהקצאת משאבים. דיוני ועדה זו, כמו תהליכים אחרים המתפתחים בשנים האחרונות בארץ ובעולם, הנם חלק ממגמה להרחבת שיתופי הפעולה בין גורמי אכיפה, חינוך ושיקום לצורך התמודדות מיטבית עם תופעות יומיומיות של פשיעה.

עמותת "אשלים", הפועלת במסגרת ג'וינט ישראל, הנה שותפות בין הג'וינט לממשלה שהוקמה לצורך פיתוח שירותים בדגש קהילתי עבור ילדים, נוער וצעירים במצבי סיכון ובני משפחותיהם. לצד העבודה השוטפת עם משרדים כמו משרד הרווחה, החינוך והבריאות, פועל הארגון בשנים האחרונות גם במישורים הקשורים לזירה המשפטית בהם עולה צורך לפיתוח מענים ושירותים עבור האוכלוסיות אותן היא משרתת. כך למשל, אשלים שיתפה פעולה עם משרד המשפטים והנהלת בתי-המשפט לקידומן של תוכניות מגוונות לטיפול בקטינים ובגירים המעורבים בהליכים משפטיים. בין התוכניות ניתן למנות את התוכנית לשיתוף ילדים בבתי-המשפט למשפחה על ידי יחידת הסיוע שליד בית-המשפט; תוכנית ק.ד.ם, תוכנית "מעטפת", ולאחרונה התגבשה הצעה לתכנית בהובלת השופטת (בדימ') סביונה רוטלוי, לייצוג קטינים בבתי-המשפט.

במסגרת שיתוף פעולה עם משרד המשפטים, המשרד לבטחון פנים ומשרד הרווחה, לצורך הרחבת אפשרויות הטיפול בעבריינות, נבחן בשלוש השנים האחרונות מודל חדשני המיועד לתת כלים מגוונים להתמודדות מערכתית עם פשיעה לא חמורה. מודל זה מתמקד בבתי-המשפט ובשיתוף הפעולה בינם לבין גורמי מערכת האכיפה, הרווחה והקהילה, ומטרתו צמצום תופעת הפשיעה החוזרת ויצירת פתרונות כוללים לבעיות המובילות לפשיעה. מודל זה של "בתי משפט לפתרון בעיות" (Problem Solving Courts) פותח בשני העשורים האחרונים בארצות הברית ואומץ בדרגות שונות של יישום על ידי מרבית מדינות המשפט האנגלו-אמריקאי.

לאחר תהליך למידה ארוך במסגרתו נבחן המודל, ונבדקו המשמעויות העקרוניות של אימוצו לתוך שיטת המשפט הישראלית, הוחלט להקים צוות היגוי בין-משרדי שיגבש מודל הפעלה לפרויקט פיילוט של בית משפט לפתרון בעיות שיפעל במתכונת של בית משפט קהילתי. לצוות ההיגוי שותפים נציגי פרקליטות המדינה, המשטרה, הסניגוריה הציבורית הארצית, שירות המבחן ומחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים, והוא פועל

תוך תיאום עם הנהלת בתי-המשפט. לצד צוות ההיגוי העוסק במדיניות הפעלת ההליך הפלילי עצמו, עוסקים אנשי אשלים בגיבוש מודל פעולה מקומי-קהילתי אשר ישלים את מבנה בית-המשפט הקהילתי.

ראשיתו של מסמך זה כוללת רקע כללי בנושא בתי משפט לפתרון בעיות והמודל הקהילתי, ופירוט התהליך המערכתי שנערך לגיבוש התוכנית בשנים האחרונות. בחלקו העיקרי של המסמך מובאת הצעת צוות ההיגוי לתפיסת העבודה המשפטית של פרויקט הפיילוט. ההצעה כוללת הנחות יסוד נורמטיביות, קריטריונים לתיקים המתאימים, מודל לניתוב התיקים בבית-המשפט, וקווים לפעולתו של בית-המשפט הקהילתי. להשלמת התמונה, מסתיים המסמך בסקירה קצרה של העבודה הנעשית במישור המקומי והקהילתי.

א. רקע כללי - בתי משפט לפתרון בעיות

בתי-המשפט לפתרון בעיות הם בתי משפט של ערכאה ראשונה אשר כשם כן הם: בתי משפט הנותנים פתרון מקיף לבעיות של נאשמים, קורבנות עבירה וקהילות הסובלות מרף גבוה יחסית של פשיעה. בתי-המשפט הללו יוסדו על מנת לתת מענה לתופעת "הדלת המסתובבת" – תופעה שכיחה המאפיינת עוברי חוק השבים וחוזרים לבצע עבירות על אף הליכים משפטיים, מעצר ומאסר, בשל הקושי לצאת ממעגל הפשיעה. תופעה זו מובילה להחמרת הענישה ובעקבותיה לניתוק הולך וגובר של הנאשמים ממסגרות קהילתיות נורמטיביות והעמקת דפוסים עברייניים. במקביל, נוצר עומס עצום על מערכת האכיפה והכליאה.

הנחת היסוד העומדת בבסיס הרעיון של בתי-המשפט לפתרון בעיות היא שחלק נכבד מהעבירות הפליליות, מתבצעות על רקע של בעיות חברתיות-כלכליות. לפיכך, מודל בתי-המשפט לפתרון בעיות נועד להתמודד לא רק עם העבירה עצמה (והענישה הנלוות לה), אלא גם עם הגורמים למצב העברייני. בתי-המשפט פותחו כך שהם יוכלו להוות מסגרת רב-מערכתית לטיפול בגורמים אלה. התפיסה לאורה פותח המודל הנה כי פתרונות כוללים, לטווח ארוך, לבעיות הגורמות לפשיעה משיגים מטרה כפולה של צמצום העבריינות החוזרת, לצד העצמה וחיזוק של נאשמים ותושבים הסובלים מהזנחה חברתית ומפשיעה.

בבתי-המשפט לפתרון בעיות נוצרת סביבה שיפוטית המטפלת בשורש הבעיה ולא רק בסימפטומים שלה. לשם כך, בתי משפט אלה אינם עוסקים בשמיעת תיקים, בבחינת ראיות או בענישה בדרך המקובלת, אלא בדרך ייחודית המאפשרת שילוב של גורמי תביעה, רווחה וקהילה בהליך המשפטי. בהתאם, צוות העובדים בבית-המשפט והשותפים האחרים להליך המשפטי שונה מזה המקובל בדרך כלל בבתי משפט. בתי-המשפט לפתרון בעיות יוצרים מסגרת שיפוטית-שיקומית מעורבת, המעמידה לעבריינים תמריץ לשיקום ולשינוי התנהגות בעתיד תוך סיוע ממוקד ואישי בעת התהליך השיקומי. מרכז הכובד של ההליך כולל דיונים לא-אדברסריים שנועדו ליצור אווירה תומכת וללוות את הליכי השיקום המהווים תחליף לכליאה. התוכניות מותאמות לנסיבותיהם האישיות של הנאשמים, נתונות לפיקוח צמוד של בית-המשפט ומתבצעות בשיתוף עם רשויות אכיפה, רווחה וחינוך ועם גופים מקומיים וארגונים קהילתיים.

מחקרים שנעשו בעולם, מצביעים על אחוזי הצלחה גבוהים בהשגת המטרות של בתי-המשפט לפתרון בעיות. הנתונים מעידים על ירידה בשיעורי המועדות לעבריינות חוזרת, אחוזי השתתפות גבוהים יחסית בתוכניות שיקומיות כגון גמילה מסמים והשמה בעבודה, הגברת האמון של עוברי החוק והקהילה במערכת האכיפה הפלילית וקירוב של בתי-המשפט והמשטרה לקהילה בה הם פועלים.

חשוב לציין כי בית משפט לפתרון בעיות הוא שם כולל למשפחה של בתי משפט הפועלים כולם תחת אותן הנחות יסוד, אך אין הם עשויים מקשה אחת שכן הם נועדו להתמודד עם בעיות שונות. כל בית משפט כזה כולל לצד ההליכים הקלאסיים גם מאפיינים ייחודיים למיקומו, לסוג התיקים ולאוכלוסייה בה הוא עוסק. עם בתי משפט לפתרון בעיות נמנים בתי משפט לסמים (המודל השכיח ביותר), בתי משפט קהילתיים, בתי משפט לטיפול באלימות במשפחה, בתי משפט לטיפול בעבירות שבוצעו על ידי נפגעי נפש ועוד. בארצות הברית פועלים כיום למעלה מארבעת אלפים בתי משפט לפתרון בעיות. בתי משפט נוספים פועלים גם באנגליה, סקוטלנד, אוסטרליה, ניו זילנד קנדה ומדינות נוספות.

ב. בתי משפט קהילתיים

מבין המודלים השונים המרכיבים את בתי-המשפט לפתרון בעיות, בחרנו להתמקד בבחינת היישום של בתי משפט קהילתיים בישראל. זאת, בשל העובדה שהמודל מאפשר למערכת המשפט להתמודד עם תופעות עברייניות מגוונות ללא צורך לייחד הליכים לסוג מצומצם של עבירות, ומתוך תפיסת העבודה הרואה בקהילה מנגנון מרכזי בתהליכי הטיפול והשיקום של אוכלוסיות בסיכון. נציין כי בישראל קיים פרויקט פיילוט נוסף של בית משפט לפתרון בעיות במודל של בית משפט לסמים. פיילוט זה פועל מזה מספר שנים בבית משפט השלום בתל אביב במתכונת מצומצמת ובימים אלה נערכת בחינה מקיפה של פעילותו במגמה לשפר את המודל ולהרחיב את מתכונתו.

המודל של בית-המשפט הקהילתי פותח בארצות הברית על מנת להתמודד עם הבעיות היומיומיות של שכונות הסובלות מאחוזי פשיעה גבוהים ומהשפעת התופעה על תחושת הבטחון ואיכות החיים של התושבים. העיקרון המרכזי של המודל הינו ריכוז מאמץ מערכתי באזורים הסובלים מרף גבוה של פשיעה כדי להביא לפתרון ארוך טווח של בעיות ברמה המקומית. בבסיס השיטה עומדות תיאוריות שונות של "צדק קהילתי" (community justice), אשר המשותף לכולן הוא חתירה לשינוי ברמה הקהילתית.

לבתי-המשפט הקהילתיים תפקיד מרכזי במניעת פשיעה חוזרת ובשיקום וחיזוק שכונות. בתי משפט אלה עוסקים בעבירות המשפיעות על איכות חיי תושבים ובטחונם היומיומי, בהן, עבירות שימוש בסמים, אלימות, עבירות רכוש, עבירות הנובעות מסכסוכי שכנים, ומטרדים. כל בית משפט מותאם לצרכי הקהילה בה הוא ממוקם. מדיניות הענישה בבית-המשפט הקהילתי מותאמת לצרכי הקהילה ולמטרות של העצמה ושיקום לצד גמול והרתעה. העונשים מיידים, חינוכיים ושיקומיים. כך למשל, במידת האפשר כוללים העונשים מרכיב ברור של השבה לקהילה הנפגעת וחיזוק אחריותיות של עוברי חוק כלפי הקהילה בה הם חיים. במקביל, גמילה מסמים ואלכוהול, השתלבות במערכת החינוך או סדנאות תעסוקה, בפיקוח בית-המשפט ובאמצעות גורמים בקהילה, מהווים פעמים רבות תחליף לעונשי מאסר. לצד השיקום המפוקח והמחייב המתקיים במסגרת ההליך הפלילי, יש ניסיון להפנות את הנאשמים ובני משפחותיהם לשירותי רווחה על בסיס התנדבותי, תוך הנגשת השירותים ועידוד ממסדי להשתתף בהם.

בתי משפט קהילתיים פועלים בשיתוף עם ארגונים מקומיים, ועדי תושבים, רשויות רווחה וכל מסגרת אחרת הקיימת בשטח השיפוט שלהם. גופים אלה מסייעים ביישום ההחלטות השיפוטיות, בשילוב נאשמים במסגרות קהילתיות, ובהצעת שירותים חברתיים ומידע. פורום משותף למערכת האכיפה, למערכות השיקום הקיימות, לסניגוריה הציבורית, לרשויות המקומיות ולתושבים מסייע באיתור בעיות, הצעת פתרונות ובגיבוש מדיניות מקומית כוללת.

בחינת המודל של בתי-המשפט הקהילתיים בראי שיטת המשפט הישראלית ובתוך ההקשר החברתי המקומי, הבהירה כי בכוחו להשתלב בהנחות היסוד המנחות את עבודת הרשויות. המודל משמר את עקרונות היסוד של ההליך הפלילי תוך קידום המדיניות של הפניה להליכים שיקומיים והישענות על הקהילה במקרים המתאימים. לצד קידום המדיניות הקהילתית-שיקומית, נותרים בעינם חשיבותם של ההליכים הפורמליים והמסננות שהם מספקים. למודל זה פוטנציאל להגדיל באופן משמעותי את מספר המקרים בהם ניתן להפנות עוברי חוק לתהליכי שיקום כתחליף לענישה הקלאסית, להרחיב את מערך הכלים השיקומיים ולשפר את יכולתה של המערכת להשתמש באופן יעיל ומותאם בשירותי רווחה קיימים כך שתהליכי השיקום יסתיימו בהצלחה. זאת ועוד, לצד חיזוק יכולתה של המערכת להתמודד עם תופעות של עבריינות, מאפשר המודל הקהילתי לצמצם את הניכור הקיים בין הציבור למערכות האכיפה, להגביר את תחושת הצדק הפרוצדורלי, לקרב מחדש אוכלוסיות של עוברי חוק וצעירים בסיכון אל הקהילה ולשפר את מצבן של קהילות הסובלות מאחוזים גבוהים של פשיעה.

ג. תהליך הפיתוח וצוות ההיגוי

תהליך הפיתוח של בית-המשפט הקהילתי הישראלי החל בבחינת הנושא על ידי אשלים וביצירת שותפות בין משרדית רחבה ללמידת המודל והעקרונות הקיימים בעולם. לאחר שהתקבל אור ירוק ללמידה ופיתוח מקובעי המדיניות השונים הוקם פורום שולחן עגול אליו הוזמנו כל נציגי המשרדים הרלוונטיים. במפגשים אלה השתתפו בין היתר, נציגי הנהלת בתי-המשפט, המשטרה, פרקליטות המדינה, הסניגוריה הציבורית הארצית, אגף תקון במשרד הרווחה, המשרד לבטחון פנים, אגף הרווחה במשרד הקליטה ומכון ברוקדייל.

פורום זה נפגש מספר פעמים לדיון בעקרונות המודל ובשאלות הנורמטיביות והמעשיות המתעוררות ממאפייניו. מספר חברים בפורום אף יצאו ביוני 2012 לסיוור מקצועי בניו יורק במהלכו צפו בעבודת בית-המשפט הקהילתי ברד הוק ברוקלין, נפגשו עם צוות בית-המשפט ולמדו על הנעשה בבית-המשפט ובקהילה בה הוא פועל. דיוני הפורום הובילו להסכמה רחבה כי יש מקום לקדם את הנושא ולגבש דרכים להתאמת המודל של בית-המשפט הקהילתי לשיטת המשפט הישראלית.

במקביל ללמידת הנושא על ידי הפורום, הוצגו מסקנות התהליך בפני מרבית בכירי המשרדים השותפים ללמידה, בפני אנשי אקדמיה מהתחום ובפני ועדת דורנר לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים. טיוטת דו"ח הוועדה כוללת המלצה לתמוך בפרויקט המשתלב עם יתר עקרונות הדו"ח ולקדם הקמת בתי משפט קהילתיים בישראל.

בהמשך לדיוני הפורום ולאחר שהתוכנית ותהליך הלמידה הוצגו להנהלת בתי-המשפט ולנשיא בית-המשפט העליון, כבוד השופט אשר גרוניס, התקבלה החלטה לעבור לפסים מעשיים ולבנות תוכנית יישומית לפרויקט פיילוט במסגרתו יפעלו שני בתי משפט קהילתיים בישראל במשך חמש שנים. בתקופה זו יבחן המודל באמצעות מחקר מלווה עצמאי וכן תפעל ועדת היגוי שתלווה את הפרויקט לאורך הדרך. על פי התוכנית המוצעת בית משפט קהילתי ראשון יפתח בבית משפט השלום בבאר-שבע בסתיו 2014, ובית משפט שני יפתח את שעריו כחצי שנה מאוחר יותר בבית משפט השלום ברמלה. לצד ההליך המשפטי הייחודי שיוצע בבאר-שבע וברמלה, ייערך תהליך קהילתי משלים בתיאום עם בתי-המשפט לנוער בערים אלה על מנת שהמאמץ המערכתי לגיבוש פתרונות כוללים מבוססי מיקום וקהילה, יקבל ביטוי גם בתיקי הנוער המתאימים.

צוות היגוי מצומצם הוקם לדיון בשאלות המקצועיות הכרוכות ביישום המודל ולגיבוש תפיסת הפעלה לחלק המשפטי של הפרויקט. חברי הצוות הינם:

- גבי רחל ויינשטיין, מנהלת שירות המבחן למבוגרים
- גבי ליאור גול, קצינת מבחן מחוזית למבוגרים, מחוז תל אביב והמרכז
- ד"ר חגית לרנאו, המשנה לסניגור הציבורי הארצי
- ד"ר חיים ויסמונסקי, ראש תחום ידע, חקיקה, משפט וטכנולוגיה בפרקליטות המדינה
- סני"צ עדנה טנא, רמ"ד בקרה וחקיקה, חטיבת התביעות, משטרת ישראל
- גבי עינת גדעוני, ממונה, מחלקת ייעוץ וחקיקה (פלילי)
- גב מיכל גולד, מנהלת מחלקה, מחלקת ייעוץ וחקיקה (פלילי)
- מר שלומי כהן, ראש תחום נוער, עמותת אשלים
- ד"ר דניאלה ביניש, מנהלת תוכניות משפט וקהילה, עמותת אשלים

במשך מספר חודשים נדרשו חברי הצוות למכלול הנושאים המשפטיים הרלוונטיים וגיבשו הצעה מפורטת למודל הפעלה. הצוות עבד בתיאום עם נציגי הנהלת בתי-המשפט אשר נדרשו אף הם לגיבוש תוכנית משפטית ותפעולית מצדם, ועם השופטים השותפים למהלך אשר עודכנו בפרטי הדיונים והביעו עמדתם בנושאים שונים הרלוונטיים לעבודת השופט ובית-המשפט.

המשך המסמך כולל את פירוט ההמלצות של צוות ההיגוי ונועד להוות בסיס משותף להקמת הפיילוט ומודל לפיו יגובשו נהלי הפעולה הפנימיים של הגורמים המעורבים.

ד. הצעת צוות ההיגוי למודל הפעלה

צוות ההיגוי התמקד בסוגיות המרכזיות במדיניות הפעלה של ההליך הפלילי הקהילתי. בעיקר נדונו סוגי הבעיות שההליך נועד לטפל בהן, אופי התיקים שיכללו בפילוט, הקריטריונים להעברה למסלול הקהילתי, ניתוב התיקים ומבנה ההליך בתוך בית-המשפט. נושאים אלה נדונו תוך התייחסות לחקיקה ולמדיניות הקיימת. בהמשך עבודת צוות ההיגוי יבחנו תוצאות אפשריות של ההליך, הליך המעקב ונהלי עבודה של צוות בית משפט. הסוגיה האחרונה תבחן בתיאום עם צוותי העבודה המקומיים בבית-המשפט שיבחר לפיילוט.

במרבית הנושאים שנדונו הושגה הסכמה. המחלוקת העיקרית שנותרה נוגעת למדיניות הרצויה באשר לתיקים בהם מתבקש מעצר עד תום ההליכים של הנאשם. מדיניות זו תקבע במידה רבה את אופי האוכלוסייה בה יתמקד ההליך הקהילתי ואת מידת הנכונות להתמודד עם עבריינים חוזרים אשר פעמים רבות יגיעו למעצר ו/או יהיה תלוי נגדם מאסר על תנאי. העמדות השונות יפורטו בהמשך ויועברו להכרעת קובעי המדיניות.

עוד הוסכם כי יערך מאמץ לשמור על גמישות לאור העובדה שמדובר בפיילוט שממילא יהיה נתון לשינויים תוך כדי הפעלתו כתוצאה מהמציאות שתוצר ומלמידת לקחים לאורך הדרך. לצד צוות בית-המשפט המקומי ילווה הפיילוט גם ע"י צוות ההיגוי שיקבל עדכונים שוטפים כדי לדון במודל הפעלה ובנושאים שיעלו מתוך העבודה השוטפת.

הנחות רקע מוסכמות:

- נקודת המוצא היא כי בשלב הפיילוט מדובר **בהליך שיופעל בהסכמה**. כלומר הכניסה בשערי בית-המשפט הקהילתי, ולצדה ההטייה העונשית לכיוון ההליך השיקומי תתבצע בהסכמה של התביעה

והנאשם. על מנת לאפשר הסכמה חופשית ככל שניתן יש להבטיח כי חוסר ההסכמה של נאשם לעבור למסלול זה לא ישמש כטיעון להחמיר עמו.

- יש מקום לאפשר גמישות יחסית בהגדרת מאפייני התיקים המתאימים ובנהלי העבודה כדי לאפשר התמודדות עם מקרים מגוונים, וכדי לצבור ניסיון ולהפיק תועלת מיטבית מהפילוט.
- כחלק מהגמישות ממליץ הצוות כי בהסכמה ניתן יהיה גם להעביר את התיק לבית-המשפט הקהילתי לאחר שנטענו טענות מקדמיות במסגרת התיק העיקרי, או לאחר שהתקיימו מספר דיונים במסלול הרגיל שעסקו בעניינים צדדיים (כגון דחיות לצורך הסדרת הייצוג).
- לצורך ההפעלה יגובשו נהלים פנימיים והנחיות לכל הצדדים המעורבים ובכלל זה לשופטים תובעים, סניגורים ציבוריים וקציני מבחן באשר להפעלת שיקול הדעת בהפניית התיקים ולניהול התיק.

תיקים מתאימים למסלול הקהילתי:

הגדרת הקריטריונים להתאמת התיק להליך הקהילתי נעשתה לאור עקרונות הפעולה של בתי משפט לפתרון בעיות ולאור המסלולים המשפטיים הקיימים כיום ומבטאים את מדיניות הגשת כתבי האישום וניהול התיקים של רשויות האכיפה. תהליך הבחירה של תיקים מתאימים למסלול הקהילתי כולל את השלבים המצטברים הבאים:

ראשית, הוסכם כי הזווית הנכונה לגיבוש רשימת המאפיינים אשר בהתקיימם יש מקום לשקול העברת התיק למסלול הקהילתי הנה הזווית של הבעיות החברתיות המתבטאות בתיק. ברוח בתי-המשפט לפתרון בעיות, הקריטריונים להתאמה למסלול הקהילתי יוגדרו בהתאם לסוגי הבעיות המהוות רקע לביצוע העבירה ואשר המודל הקהילתי יכול להתמודד עמן. הבעיות שהוגדרו על ידי הצוות הנן:

1. התמכרויות (סמים ואלכוהול)
2. מוגבלויות (שכלית, נפשית וגופנית)
3. אלימות במשפחה (במקרים הקלים יחסית)
4. סכסוכי שכנים
5. אלימות
6. בעיה כללית של ניתוק והזנחה חברתית

בהקשר זה יש מקום להתייחס לנושא של "בגירים צעירים" שמבצעים עבירות. כמובן, גיל ביולוגי כשלעצמו אינו מהווה בעיה, ולא יכול להיות קריטריון יחיד להעברה למסלול הקהילתי. אולם, נאשמים השייכים לקבוצת גיל זו יכולים במיוחד להעזר במודל הקהילתי למציאת פתרונות ארוכי טווח שיוציאו אותם ממעגל הפשיעה.

שנית, על בסיס הבעיות החברתיות הרלוונטיות ייבחנו סוגי העבירות המתאימים, כשבחינה זו מורכבת מההסכמות הבאות:

ד. נקודת המוצא היא כי כל העבירות על חוק העונשין, התשל"ז – 1977 (להלן: "חוק העונשין"), על פקודת הסמים המסוכנים [נוסח חדש], התשל"ג – 1973, ועל חוק המאבק בתופעת השימוש בחומרים מסכנים, התשע"ג-2013, האמורות להידון **בבית-משפט השלום**, תוכלנה עקרונית להיכלל במסגרת של בתי-המשפט הקהילתיים, בהינתן שברקע מתקיימות הבעיות המתאימות לשיפוט בבית-משפט קהילתי, אשר פורטו לעיל.

ה. על אף האמור בס"ק א' הנ"ל, ככלל, העבירות הבאות מן החוקים הנ"ל אינן מתאימות לדיון בבתי- המשפט הקהילתיים, ועל כן תיקים בעבירות אלה לא ייכללו במסגרת הפרויקט לעת הזאת:

- 1) עבירות כלכליות: קבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, זיוף בנסיבות מחמירות, עבירות בידי עובדי ציבור (כדוגמת שוחד, הפרת אמונים, גניבה בידי עו"צ), הפרת אמונים בתאגיד.
- 2) עבירות על רקע של פעילות בארגון פשיעה.
- 3) פשעי שנאה, כגון הסתה לאלימות, הסתה לגזענות, פגיעה ברגשי דת, המרדה, עבירות ממניע גזעני.
- 4) עבירות מין.
- 5) עבירות בנשק, סעיף 144 לחוק העונשין.
- 6) ייבוא/ייצוא סמים מסוכנים והדחת קטין לשימוש בסם¹¹.
- 7) פגיעה במדיניות חוץ, סימן ה' לפרק ט' לחוק העונשין.
- 8) עבירות נגד בטחון המדינה, פרק ז' לחוק העונשין.
- 9) גרימת מוות ברשלנות, סעיף 304 לחוק העונשין.

ו. אשר לעבירות מחוקים אחרים, שאינם אלה המנויים בס"ק א', ככלל העבירות מחוקים אלה אינן מתאימות לשיפוט בבית-משפט קהילתי, אלא אם כן מוסכם על הצדדים בתיק כי האישום בעבירות אלה נלווה לאישום מרכזי יותר על פי אחד החוקים שנמנו לעיל בס"ק א' או שמוסכם על הצדדים בתיק כי הנסיבות החריגות מצדיקות העברה למסלול הקהילתי.

שלישית, נראה כי יש למקם את ההליך הקהילתי בתווך שבין המקרים הקלים ביותר, להם נועדו ממילא מסלולים קלים וקצרים כגון של"צ, פגישות בודדות במסגרת צו מבחן, נוהל הטיה מההליך הפלילי, סגירת תיק מותנית וכדומה, לבין המקרים החמורים בהם ראוי לעמוד על עונש מאסר בפועל גם נוכח הליך טיפולי שיקומי מוצלח. מטבע הדברים, יתכנו מקרים גבוליים, ולעיתים תהיה חפיפה מסוימת בין התיקים המתאימים למסלול של סגירה מותנית לבין אלה המתאימים למסלול הקהילתי. יחד עם זאת, יש מקום לקביעת מדיניות זהירה אשר תצמצם את האפשרות להשתמש בהליך הקהילתי כתחליף להליך של סגירה מותנית בכדי לא להרחיב שלא לצורך את מספר כתבי האישום המוגשים במקרים קלים. במקביל, יש להתוות מדיניות המשקפת את העובדה שבעיקרו נועד ההליך להציע חלופה לענישה הכוללת מאסר בפועל בתיקים של נאשמים המבצעים עבירות חוזרות המלמדות על דפוסי עבריינות (תיקים בהם בהעדר מסלול קהילתי העמדה העונשית של התביעה הנה למאסר קצר).

על בסיס האמור לעיל ביחס לרשימת העבירות שתיכללנה בהליך של בתי-משפט קהילתיים, אפיינה מחלקת המחקר של הרשות השופטת את נתוני התיקים המוגשים לבתי משפט השלום ברחבי הארץ. בחינת הנתונים, על בסיס מדגם ארצי שנאסף בשנים 2010-2011, מצביעה על כך שהעבירות שאינן מתאימות לפיילוט מהוות כ- 25% מכלל התיקים הפליליים הנדונים בבתי משפט השלום. קרי, מרבית כתבי האישום (75%) המוגשים לבתי משפט השלום ברחבי הארץ עשויים להתאים למסלול הקהילתי ככל שמדובר בקריטריון של סוג העבירה. עבירות אלה שייכות בעיקר לתחום עבירות הרכוש, סמים, אלימות (כולל אלמ"ב) ופגיעה בסדרי שלטון ומשטר.

¹¹ יתכנו מקרים בהם הנסיבות הן למעשה נסיבות של צריכה עצמית או נסיבות בהן בפועל מדובר בעבירה שמתאימה לגישה הקהילתית (פער גילאים קטן מאוד, כמויות קטנות וכו') ויתכן שיהיה מקום לשיקול דעת. עוד נציין כי עבירת סחר בסמים, בכמות נמוכה יחסית, כאשר המניע הוא התמכרות (להבדיל ממניע כלכלי) כן תכלול בעבירות המתאימות לדיון בבית משפט קהילתי, בהתקיים יתר התנאים.

לצורך בחינת העברת התיק למסלול הקהילתי ייבחנו בנוסף לסוג העבירה גם נתונים שיכולים להצביע על רקע הקשור בבעיות החברתיות שהמודל מבקש לסייע בהתמודדות עמן. כך ייבחנו, בין היתר, נסיבות ביצוע העבירה, נסיבותיו האישיות של הנאשם, קיום עבר פלילי וסוג העבר הפלילי (נטיה לעבירות דומות, עבירות שניכר כי יש להן רקע משותף כגון התמכרות וכו'), מוכנות לטיפול ואפשרויות שיקום. על רקע המאפיינים הללו, יבחנו הצדדים את עמדתם בדבר העברת התיק למסלול הקהילתי. זאת לאחר שיוכן תסקיר אבחון ראשוני, אשר ההפניה אליו אינה מחייבת את הסכמת הצדדים. מבין התיקים שימצאו מתאימים יועברו רק התיקים בהם תושג הסכמת הצדדים למהלך.

תיקי מעצר

בין חברי צוות ההיגוי קיימת מחלוקת באשר להתאמתם של תיקים בהם הוגשו בקשות למעצר עד תום ההליכים להליך הקהילתי. להלן יובאו העמדות השונות כפי שנדונו בישיבות הצוות.

עמדת נציגת המשטרה, על דעת ראש אח"מ, הנה כי אין מקום להפנות להליך הקהילתי תיקים בהם מוגשת בקשה למעצר עד תום ההליכים בעיקר מן הטעם שיש בכך סיכון גבוה מדי לבטחון הציבור. זאת ועוד, יש מספיק תיקים מתאימים להליך גם מבלי לכלול במסגרתו תיקים בהם סבורה התביעה כי יש מקום למעצר עד תום ההליכים. ממילא בפילוט מוגבל משאבים לא ניתן יהיה לטפל בכל התיקים המתאימים וגם מטעם זה אין מקום בשלב זה לדון בנושא המעצרים.

נציג פרקליטות המדינה, על דעת המשנה לפרקליט המדינה לעניינים פליליים, סבור אף הוא כי ההליך הקהילתי צריך לפנות בעיקר לתיקים בהם לא התבקש מעצר. יחד עם זאת, הפרקליטות סבורה כי ברף העליון של התיקים המופנים להליך הקהילתי ניתן לכלול תיקים בהם נדחתה בקשה למעצר עד תום ההליכים על ידי בית-המשפט. כל עוד הנאשם שוחרר ממילא ומבלי קשר להליך הקהילתי אפשר לאחר השחרור לבחון האם יש מקום להפנותו להליך הקהילתי. ההצדקה לגישה זו מתבססת, בין היתר, על מדיניות דומה הקיימת כיום בפסיקה בהקשר של שחרור לחלופה בהליך גמילה מסמים. בדרך כלל בקשות שחרור לגמילה לא מתקבלות כאשר התהליך מתחיל לראשונה רק לאחר המעצר. ברב המקרים גם ההליך הקהילתי יהווה מפגש ראשון של הנאשם עם המסגרת המוצעת ולא נראה שיש הצדקה להפנות למסגרת זו בתהליך שמתחיל בעקבות מעצר.

זאת ועוד, מכיוון שממילא מדובר בהליך שצפוי להתרחב באופן מדורג ניתן להתחיל מהתיקים שלא התבקש בהם מעצר ולאחר תקופה של שנה במהלכה תבחן התכונות ויהיו נתונים ראשוניים בדבר התנהלות ההליך ותוצאותיו ניתן יהיה לשקול הוספת תיקי מעצר. כיום, עוד טרם תחילת ההליך אין עדיין מידע ממשי על סיכויי ההצלחה ואין מקום לבטל את שיקול המסוכנות מבלי מידע שיראה כי ניתן להבטיח את בטחון הציבור בדרכים אחרות.

מנגד, סבורה הסניגוריה הציבורית כי ההליך הקהילתי צריך לכלול בעיקר תיקים שבדרך כלל מוגשות בהם גם בקשות מעצר. הניסיון ליצור מהלך חדש להתמודדות עם הבעיות המובילות לפשיעה מאבד את עיקר הטעם לקיומו אם הגישה המהותית לעבריינות ולמסוכנות הנובעת ממנה נותרת כשהייתה. השיח המקובע לפיו לא ניתן לכאורה להתגבר על מסוכנות ללא מעצר, לא מאפשר לבחון לעומק את הבעיה ממנה נובע הסיכון לעבריינות חוזרת ולהציע אפיק פעולה חדש ומשמעותי. בדרך זו יופנו להליך בעיקר נאשמים חד פעמיים שעניינם צריך להסתיים בהליך קצר וקל יחסית או כאלה שכלל אין מקום להגיש נגדם כתב אישום. מבלי לכלול בהליך נאשמים שכיום נשלחים למעצר גובר החשש מהרחבת הרשת וממדיניות שתחמיר את מצבם של נאשמים.

מבחינה מעשית על מנת להתמודד עם חשש המסוכנות אפשר גם למצוא מנגנון בו נאשמים אלה יגיעו לבית- המשפט הקהילתי בעודם עצורים וישוחררו מן המעצר רק לאחר התאמת התוכנית שתאיין את המסוכנות ותאפשר מעקב צמוד.

עמדת הסניגוריה הציבורית משתלבת עם המדיניות המיושמת כיום בבית-המשפט לסמים בתל אביב הן רק בתיקי עצורים, ועם העמדה שהתגבשה בוועדת דורנר "לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים", אשר תומכת בהקמת הפיילוט של בתי-המשפט הקהילתיים מתוך הנחה שמודל זה מיועד בין היתר להוות תחליף למעצר ומאסר בתיקים המתאימים. בין היתר, תהיה בכך הצדקה תקציבית להסטת המשאבים המופנים כיום על ידי המערכת לכליאה לטובת הליכי השיקום בפיקוח בית משפט.

יתר חברי הצוות ובכלל זה נציגות מחלקת ייעוץ וחקיקה, נציגות שירות המבחן ונציגי אשלים סבורים אף הם כי יש מקום לבחון הפנית תיקי מעצר להליך הקהילתי.

מחלקת ייעוץ וחקיקה, על דעתו של המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (פלילי) שותפה לגישה לפיה יש לכלול בפיילוט גם תיקי מעצר מתאימים. הסתכלות על הרקע לביצוע העבירה תציף את התיקים בהם המסוכנות נובעת מן הבעיה אותה מבקשים לפתור כגון התמכרות או בעיה נפשית. ההליך הקהילתי מבקש להתמודד עם מסוכנות זו בדרך חדשה הכוללת את השיקום המקיף והפיקוח ההדוק שבית-המשפט הקהילתי יכול להציע. הגבלת ההליך רק למקרים בהם כיום לא מוגשת בקשת מעצר, תגביל מאוד את האפשרות להתמודד עם תופעת העבריינות החוזרת ובכך את היכולת לקדם שינוי מהותי שישפיע על הקהילה הסובלת מפשיעה.

זאת ועוד, ככל שההליך קהילתי יתבסס, נראה שהתוכניות שיוצעו במסגרתו יוכלו להוות חלופות מעצר במקרים בהם בעבר לא נמצאו חלופות מתאימות. יודגש, כי במקרים בהם הנאשם מנותק ממשפחתו אם בשל התמכרות, בעיה נפשית ורקע אחר של ניתוק והזנחה, ממילא יהיה קשה יותר למצוא עבורו חלופה בהעדר סביבה תומכת. ויתור על אפשרות זו מנוגד למדיניות הנוהגת ולהנחיית הפסיקה לפיה במקום שיש חלופה ראוי לשחרר ממעצר.

נציגות שירות המבחן מבקשות להדגיש כי על סמך הניסיון המצטבר בחקירות מעצר ובביצוע פיקוחי מעצר, סבור שירות המבחן כי התערבות מוקדמת ככל האפשר בסמוך לביצוע העבירה ולמעצר עשויה להגדיל את הסיכוי לשיקום. לאור זאת מציעות נציגות השירות כפשרה להתמקד בשלב זה בקבוצת הנאשמים המשוחררים בתנאים מגבילים על ידי בית-המשפט.

לאור המחלוקת שנוצרה ביקשו חברי הצוות לקבוע דיון בנושא המעצרים אצל היועץ המשפטי לממשלה.

ניתוב התיקים להליך הקהילתי:

לאחר בחינת מספר אפשרויות, ממליץ צוות ההיגוי לקבוע את נקודת ההפניה המרכזית להליך הקהילתי במסגרת הליך הניתוב המתקיים בפני שופט המוקד (או בפני שופט המעצרים אם תיקים אלה יכנסו להליך). המלצה זו מקובלת על הנהלת בתי-המשפט.

על פי מדיניות בתי-המשפט מרבית התיקים הפליליים קבועים כיום לדיון מקדמי בפני שופט מוקד. דיון זה נועד בין היתר לבירור עמדת הנאשם, לבחינת האפשרות לצמצום יריעת המחלוקת ולניתוב התיק בהתאם. במסגרת דיון זה ניתן יהיה לבחון העברת התיק למסלול הקהילתי, לבקשת הצדדים או בהמלצת השופט.

דרך זו מאפשרת לתביעה להגיש את כתבי האישום בדרך הרגילה על בסיס הקריטריונים המקובלים כיום. בכך נשמר שיקול הדעת התביעתי הקיים כיום ביחס להחלטה על העמדה לדיון וכן נשמרת צורת העבודה הקיימת בתביעה. בנוסף ההנחה הנה כי מודל זה יצמצם את הסיכון ל"הרחבת הרשת" ולהגשת יותר כתבי אישום במקרים הקלים כתוצאה מקיומו של ההליך הקהילתי.

ככלל, טרם הגשת כתב אישום אין בידי התביעה נתונים מספיקים באשר לנסיבותיו האישיות של הנאשם. כמו כן, במרבית המקרים הנאשם איננו מיוצג בשלב זה ויש קושי בגיבוש עמדה מצדו. הפעלת שיקול הדעת באשר להפניית התיק למסלול הקהילתי לאחר הגשת כתב אישום תאפשר שקלול של מירב הנתונים הנדרשים.

נציין כי כאשר על פי עמדת התביעה יש מקום לשקול הפניה למסלול הקהילתי עוד טרם הדיון הראשון בתיק, אין מניעה מפניה לנאשם (בהנחה שהוא מיוצג) ולשירות המבחן בבקשה לבחון עמדתם באשר לאפשרות העברת התיק למסלול הקהילתי לפני דיון ההקראה המיועד בפני שופט המוקד. במקרה בו תנתן המלצה ראשונית של שירות המבחן ובהסכמה, יוכלו הצדדים לבקש מבית-המשפט לקבוע את התיק בפני בית-המשפט הקהילתי.

שלב א' - הליך בפני שופט מוקד

מצא שופט המוקד, ביוזמתו או לבקשת הצדדים, שיש מקום לבחון הפניית התיק להליך קהילתי, יפנה את הנאשם להליך אבחון קצר אצל קצין מבחן ייעודי שיוצב לשם כך בדיוני המוקד. האבחון יקרא "בדיקת התאמה" ובו תבחן התאמתו של המופנה לשילוב בבית-המשפט הקהילתי. הבדיקה תערך במסגרת פגישת התאמה קצרה בה יציג קצין המבחן את המודל למופנה, יבחן את מידת הבנתו את התהליך ויברר באופן ראשוני את תחום הבעיה המרכזי המצוי ברקע ואת נכונות המופנה לטפל בפתרון בעיה זו.

בסיום האבחון יעביר קצין המבחן לעיונם של בית-המשפט והצדדים דו"ח תמציתי המתייחס במספר שורות למידת התאמתו של המופנה להליך הקהילתי. מסמך זה יהיה חסוי כך שלא ניתן יהיה לערוך בו שימוש אם התיק לא יועבר להליך קהילתי.

לאחר קבלת דו"ח האבחון יוחזר התיק לשופט המוקד להכרעה באשר להעברה להליך הקהילתי. העברה תעשה רק בהסכמת הצדדים. התיקים שיועברו למסלול הקהילתי ייקבעו לדיון בפני בית-המשפט הקהילתי במועד קרוב ככל שניתן.

בהקשר זה נציין כי ההנחה העומדת בבסיס עבודת הצוות היא שבהמשך הדרך, ככל שיוחלט על אימוץ המודל של בתי משפט קהילתיים באופן קבוע, תלווה הטמעת המודל בחקיקה מתאימה. יחד עם זאת, לצורך הפיילוט, בהינתן שהבסיס לעריכתו ולקיום ההליכים במסגרתו הוא הסכמת הצדדים, הערכת הצוות היא שאין הכרח לערוך תיקוני חקיקה, וניתן להסתפק בהוראות חוק קיימות. בהקשר זה, ניתן לראות בעריכת תסקיר האבחון הראשוני משום סמכות נלווית, סמכות עזר, העומדת לרשות השופט המקיים דיון מקדמי לפי סעיף 143א לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 [להלן: "החסד"פ], להגשמת התכליות של הדיון המקדמי ובהן בחינת האפשרות לצמצום המחלוקות, ייתור הצורך בשמיעת ראיות, סיום הדיון ועוד. הפניית הנאשם לתסקיר האבחון הראשוני תיעשה אם כן מכח סמכותו הטבועה של בית-המשפט לפי סעיף 3 לחסד"פ, הקובע כי "בכל ענין של סדר הדין שאין עליו הוראה בחיקוק, ינהג בית-המשפט בדרך הנראית לו טובה ביותר לעשיית צדק". תכלית ההפניה לקצין המבחן היא חיווי דעתו בנוגע להתאמתו של הנאשם לבית משפט קהילתי. שירות המבחן יערוך את התסקיר מכח תקנה 8 לתקנות המבחן (שירותי המבחן), התשי"ט-1959 (להלן: התקנות), המסמך

קצין מבחן לטפל בעניינו של כל אדם שהופנה אליו על ידי רשות מרשויות המדינה, כמפורט בתקנה. לסמכות זו נלוות סמכויות וחובות נוספות, כגון חקירה ואיסוף מידע, סודיות ועוד, כמפורט בתקנות.

שלב ב' - דיון ראשון בבית-המשפט הקהילתי

מטרת הדיון הראשוני בבית-המשפט הקהילתי הנה לבחון לעומק את הפוטנציאל לקיומו של הליך קהילתי ולהגיע להסדר טיעון שיאפשר את ההליך במקרים המתאימים. הסדר הטיעון יכלול לקיחת אחריות לביצוע העבירה ופרטים מלאים ככל שניתן בדבר ההליך השיקומי ותוצאותיו. במסגרת הסדר הטיעון יובהרו עמדות הצדדים באשר לאפשרויות סיום ההליך. כך יוסכם במידת האפשר מה יהיו תוצאותיו של הליך שיסתיים בהצלחה ומה תהיה עמדת הצדדים במקרה של כשלון התהליך.

נציין כי במקרה בו יקבע השופט כי ההליך השיקומי במסגרת בית-המשפט הקהילתי נכשל, יורה בית-המשפט על הפסקת ההליך ויקבע מועד לטיעונים לעונש לצורך גזירת הדין. במקרה כזה ישנן מספר אפשרויות פעולה. כך למשל ניתן לקבוע במסגרת הסדר הטיעון האם הטיעון לעונש יהיה חופשי או מוגבל, האם תתבקש העברת התיק לשופט אחר או שהטיעונים לעונש יתקיימו דווקא בפני השופט שקיים את ההליך כולו. שאלות אלה טרם נדונו לעומק על ידי צוות ההיגוי ויועלו בהמשך גם בצוות ההיגוי וגם בדיונים שיחלו בקרוב עם צוות בית-המשפט בדרום כהכנה לתחילת הפיילוט.

ההנחה הנה כי מרבית התיקים שיופנו לבית-המשפט הקהילתי אכן מתאימים לקריטריונים שנקבעו והנאשמים מעוניינים להיכנס לתהליך. יחד עם זאת, בשלב זה של ההליך טרם נערך בירור מעמיק באשר לנסיבותיו האישיות של הנאשם ולאפשרויות השיקום. אשר על כן, בדיון הראשון יבהיר השופט לנאשם את ייחודיות ההליך ויצגי בפניו את צוות בית-המשפט ואת שיטת העבודה. בהינתן הסכמת הצדדים, יפנה השופט את הנאשם לקבלת תסקיר מקיף אשר יבחן את אפשרות הכניסה להליך קהילתי על רקע מכלול הנסיבות ואפשרויות השיקום. התסקיר יוגש תוך זמן קצר ככל האפשר על מנת שניתן יהיה לגבש עמדה בדבר התחלת המסלול הקהילתי.

נדגיש כי על פי מודל זה, תסקיר שירות המבחן יינתן במרבית המקרים טרם הכרעת דין.

לעניין הסמכות יצוין, כי ניתן לקיים דיון מקדמי לפי סעיף 143א לחסד"פ יותר מפעם אחת, ועל כן ניתן לראות בדיון שעורך בית-המשפט הקהילתי גם כן דיון מקדמי, אף אם נערך דיון כזה על ידי שופט המוקד, ולכן בדומה לשופט המוקד, רשאי גם השופט הקהילתי להפנות את הנאשם לתסקיר מעמיק, שתכליתו המשך בדיקת התאמתו של הנאשם לבית משפט קהילתי, התאמת תוכנית לנאשם והגעה להסדר טיעון.

ככל שהפנייה לבית-המשפט הקהילתי ובחינת התאמת הנאשם להליך נעשית לאחר תחילת המשפט, בהינתן הסכמת הצדדים נראה כי בית-המשפט מוסמך אף במצב זה להורות על עריכת תסקיר מכח סעיף 3 לחסד"פ. בהקשר זה, בענין הליך "הגישור הפלילי", הקרוב לענייננו, המתקיים אף הוא ללא חקיקה מפורשת בהתבסס על הסכמת הצדדים, תוך השענות מסוימת על סעיף 143א לחסד"פ, נקבע כי ניתן לקיימו אף במקרים אשר סעיף 143א לחסד"פ אינו חל עליהם ישירות (ר' ע"פ 8417/13 פלוני נ' מדינת ישראל, ניתן 23.4.14).

באשר לאפשרות לעשות שימוש ראייתי בתסקיר האבחון הראשוני ובתסקיר המעמיק במשפט פלילי, ככל שההליך בפני בית-המשפט הקהילתי לא צלח, נראה שבמסגרת ההסכמות בתחילת ההליך, יש לכלול הסכמה לפיה אם ההליך בבית-המשפט הקהילתי לא יסתיים בהצלחה והתיק יועבר להליך פלילי בבית משפט רגיל, לא

יעשו הצדדים שימוש בתסקיר. ראו לענין חיסיון בנסיבות דומות בהליך "הגישור הפלילי": ע"פ 8417/13 פלוני נ' מדינת ישראל, ניתן 23.4.14; ע"פ 6508/05 פלוני נ' מדינת ישראל, ניתן 13.9.06; ע"פ 723/10 קסטל נ' מדינת ישראל, ניתן 23.5.10.

יודגש, כי ככל שמדובר בעצורים, אף אם משוחררים בערובה, וככל שמדובר בתסקיר שניתן לאחר הרשעה, קיימת מסגרת חוקית ברורה לעריכת התסקיר וכן מוסדרת שאלת החסיון.

התסקיר המעמיק שיוגש לבית-המשפט הקהילתי יהיה דומה לתסקיר רגיל ויכלול את הפרקים הבאים:

ה. פתיחה הכוללת את מקורות המידע עליהם מתבסס התסקיר.

ו. פרק הכולל רקע אישי ומשפחתי והמתייחס לשלושה אשכולות מרכזיים: אישיותו של האדם, תפקודו ומערכות יחסיו.

ז. פרק הכולל התייחסות להיסטוריה העבריינית ולבעיה המרכזית של הנאשם כולל הקשר בניהן.

ח. פרק הכולל את הסיכוי לשיקום בהתייחס לתוכנית השיקום המוצעת. תוכנית השיקום שתוצע תהיה מפורטת ותכלול הבטים לטיפול ושיקום ברמה האישית וברמה הקהילתית.

במידה וינתן תסקיר הכולל המלצה לשילוב הנאשם בתוכנית שיקומית במסגרת בית-המשפט הקהילתי, יוכלו הצדדים לגבש הסדר טיעון שיכלול, בין היתר, את פרטי התוכנית המוצעת, ויהווה בסיס לתחילת ההליך. עם הגשת הסדר הטיעון, יתקיים בבית-המשפט דיון במסגרתו יבחן בית-המשפט את הסכמות הצדדים, יבהיר לנאשם את מהות ההליך ויכריע באשר לאימוץ ההסדר ותחילת ההליך.

עם מתן הכרעת הדין, יורה בית-המשפט על תחילת ביצוע התוכנית המוסכמת ויקבע את התיק להמשך דיוני מעקב בפניו.

במקרים בהם לא תהיה הסמכה להעברה לתסקיר, בהעדר המלצה מטעם שירות המבחן על התאמה לתוכנית או בהעדר הסכמה על הסדר טיעון, יוחזר התיק למסלול הרגיל ויקבע לדיון בפני שופט אחר.

ראו תרשים המודל המוצע לניתוב התיקים בנספח א' למסמך זה.

בית-המשפט הקהילתי

ההליך הקהילתי הנו הליך ייחודי המתבטא, בין היתר, במטרה משותפת של בית-המשפט והצדדים לסיים את ההליך הפלילי לאחר תהליך שיקום מוצלח שיעברו הנאשמים שנמצאו מתאימים. על כן בית-המשפט הקהילתי יפעל באופן שישקף את ייחודיות ההליך ויאפשר את התקדמות תהליך השיקום לצד פיקוח מתמיד בחסות בית-המשפט

לשם כך יפתח צוות בית-המשפט מנגנונים להפניית הנאשם לתוכניות שיקום מתאימות לצד מנגנוני פיקוח ודיווח שיבחנו את מידת שיתוף הפעולה ויאפשרו התערבות שוטפת בתהליך. בכלל זה עודד והכוונה לנאשם (ולעיתים גם לגורמי המקצוע המטפלים), שינוי והתאמת התוכניות על פי הצורך, פתרון בעיות, הפסקת התוכנית במקרים בהם אין שיתוף פעולה וכדומה.

השותפים לפרויקט יקצו כח אדם מקצועי קבוע ככל שניתן לטובת ההליך כך שהפעילות תתנהל על ידי צוות קבוע שיעבור הכשרות מתאימות וידע לפעול בשיתוף פעולה. במסגרת זו יכהן שופט קבוע בבית-המשפט ולצדו נציגי רשויות התביעה, הסניגוריה הציבורית ושירות המבחן שייאשו את הפיילוט.

לצד השחקנים המסורתיים של ההליך הפלילי יוצבו בבית-המשפט מספר אנשי צוות שיהיו אמונים על הפעלת המעטפת הקהילתית שתקיף את בית-המשפט ועל הניהול שוטף של העבודה ובכלל זה ניהול עבודת הצוות, סיוע בפתרון בעיות ובקשר עם גורמי השיקום, הנגשת שירותים לאוכלוסייה הבאה בשערי בית-המשפט ויצירת שותפויות בין בית-המשפט לגופים מקצועיים וגורמים בקהילה.

כאמור לעיל, כבר מן הדיון הראשון יובהר לנאשם על ידי בית-המשפט כי מדובר בהליך ייחודי שמטרתו יוצגו בפניו והוא יכול לבחור האם ברצונו להיכנס לתהליך. בהמשך, אם אכן יושג הסדר טיעון בין הצדדים שיאושר על ידי בית-המשפט יחל באופן פורמלי תהליך השיקום. הנאשם ידרש להשתתף בתוכנית השיקום שנקבעה, למלא את כל צווי בית-המשפט שיקבעו בעניינו ולהגיע באופן שוטף לדיוני מעקב. דיוני המעקב הראשונים יתקיימו בתדירות גבוהה יחסית (אחת לחודש בערך) ועם התקדמות התוכנית השיקומית (בחלוף כחצי שנה לערך) תלך התדירות ותפחת. לקראת כל דיון יוגש תסקיר משלים לבית-המשפט אשר יכלול מידע רב ככל שניתן על מצבו של הנאשם, מידת שיתוף הפעולה שלו עם כללי התוכנית שנקבעה, התקדמות, קשיים וכו'. בדיוני המעקב ינתן מקום לנאשם להשמיע את דברו ישירות בפני בית-המשפט.

בין הדיונים יהיו נציגי שירות המבחן והצוות המסייע בקשר שוטף עם הנאשם ועם הגורמים המשקמים על מנת לעקוב אחר התקדמות השיקום, לסייע בתהליך ולהציע פתרונות לבעיות וקשיים שיעלו לאורך הדרך. לאורך כל הדרך יעודכנו הצדדים והשופט בפרטים ויהיו מעורבים בתהליך ככל שנדרש.

במקביל לדיונים השוטפים בתיקי בית-המשפט יהיו חברי הצוות מעורבים ומעודכנים במתרחש בתחום השיפוט של בית-המשפט. במסגרת זו הם יקבלו מידע עדכני על צרכי התושבים, שירותים ומענים קיימים, שירותים בפיתוח וגופים מרכזיים בקהילה. כמו כן, במידת האפשר הם ישתתפו בישיבות תושבים, בישיבות עם גורמי מקצוע ובאירועים קהילתיים.

ה. עבודה מקומית וקהילתית

במקביל לעבודת צוות ההיגוי נערכת באשלים עבודת הכנה לגיבוש תפיסת העבודה הקהילתית והמקומית לקראת הכניסה ליישובים שנבחרו לפיילוט. מודל העבודה הקהילתית צפוי להשלים את המודל המשפטי ולהוסיף לגישה של פתרון בעיות במשפט את ההיבט הקהילתי. היבט זה יאפשר לבית-המשפט לקבל החלטות ולפעול בתוך ההקשר המקומי, להרחיב את סל הפתרונות המוצעים ולפתח שותפות עם הקהילה לצורך ההתמודדות עם הבעיות החברתיות המובילות לפשיעה.

המהלך הראשון שהחל בהקשר זה הנו פיתוח שותפות עם עיריית באר-שבע במסגרתה תצטרף העירייה לצוות ההיגוי המקומי של הפרויקט, תסייע בהכוונת מדיניות השירותים החברתיים ובגיוס המשאבים הנדרשים לצרכי השיקום של נאשמים בקהילה ובשיפור הקשר בין מערכת האכיפה למערכות המקומיות. בהמשך יערך מהלך של איתור וגיוס שותפים נוספים ובכלל זה נותני שירותים, גופים מרכזיים בקהילה ותושבים.

בנוסף, בחודשים אלה עורך מכון ברוקדייל תהליך איסוף נתונים בדבר צרכי התושבים בשכונות שונות בבאר-שבע והתוכניות הפועלות בעיר עבור אוכלוסיות בסיכון.

המידע על צורכי התושבים נועד לשמש תשתית להיערכות קהילתית לקראת יישום התכנית, באמצעות זיהוי הצרכים והקשיים הייחודיים לכל קהילה. מידע זה יכלול: תפיסת התושבים את השכונה, כולל איכות החיים בה, תפיסת הביטחון והרווחה האישית, תפיסת השירותים הניתנים, מענים חסרים, חשיפה לעבריינות, תפיסת תפקודה של המשטרה ואמון התושבים במערכות המשפט והאכיפה. המידע יאסף באמצעות ניתוח נתונים קיימים שנאספו על ידי גופים שונים ובאמצעות עבודה עם קבוצות מיקוד של תושבים (קטינים ובגירים) ונותני שירותים ביישוב.

מיפוי השירותים יכלול את כלל התכניות לאוכלוסיות בסיכון (בדגש על נוער וצעירים), המופעלות בבאר-שבע בשיתוף העירייה ובשותפות ממשלתית ו/או מקומית. בשלב זה לא ייכללו תכניות בהפעלה של גורמים פרטיים ללא שיתוף או מעורבות כלשהי של העירייה. המידע יאסף לטופס מיוחד שיכלול בין היתר מידע על אוכלוסיית היעד, מטרות, תחומי פעילות עיקריים, מספר משתתפים, משך הזמן של התכנית עבור כל משתתף, שותפים להפעלה ולמימון וכן נכונות, היערכות, רצון ויכולת של השירות/התכנית לקלוט עוברי חוק בין קהל היעד שלו/ה. אנשי המקצוע יתבקשו גם לחוות דעתם בנוגע לצרכים לא מסופקים של אוכלוסיות בסיכון בעיר.

מכלול הנתונים יסייעו לצוות בית-המשפט להבין את הרקע המקומי וישמש ככלי מרכזי לקביעת מדיניות, להרחבת סל תוכניות השיקום ולהתאמת הפתרונות הפרטניים הנדרשים. מידע זה גם יהווה בסיס נתונים ראשוני למחקר מלווה של הפיילוט.

בתוך מספר חודשים יתחיל מהלך דומה של בניית שותפויות ואיסוף נתונים בעיר רמלה.

סיכום

תוכנית הפיילוט של בתי משפט קהילתיים בישראל מתגבשת מזה מספר שנים במסגרת פיתוח משותף של עמותת אשלים, משרד המשפטים, משרד הרווחה והמשטרה. במסגרת זו מתוכננים לפעול שני בתי משפט שלום בישראל, בבאר-שבע וברמלה, במתכונת של בתי משפט קהילתיים.

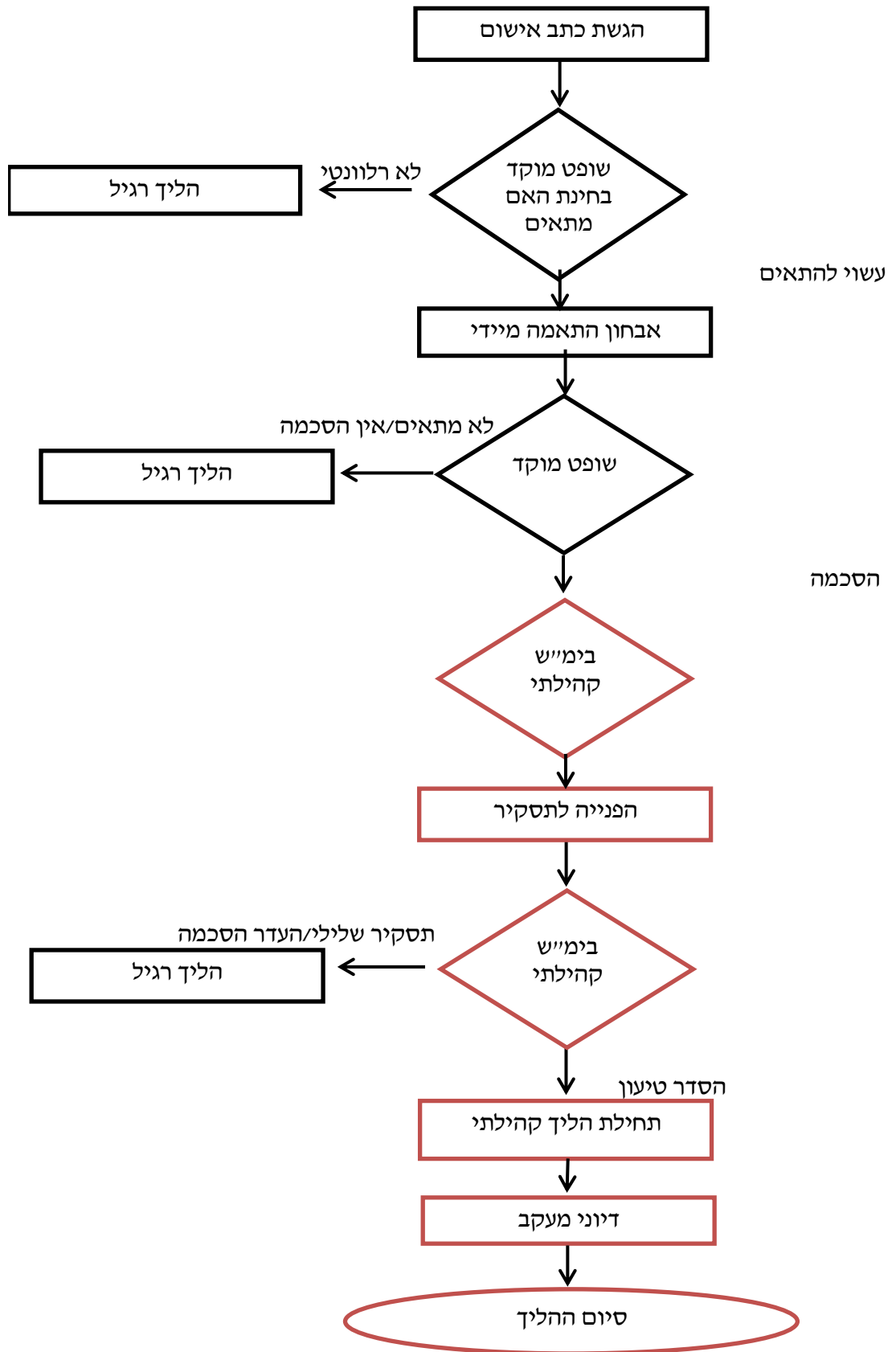
בתי-המשפט הקהילתיים נועדו לשפר את האופן שבו מערכת המשפט מתמודדת עם תופעות של פשיעה ובעיקר של עבריינות חוזרת. הנחת היסוד של המודל הנה כי חלק ניכר מההתנהגות העבריינית, ובעיקר זו המקבלת ביטוי של עבריינות חוזרת, הנה סימפטום לבעיות חברתיות וכלכליות ועל כן התמודדות עם תופעת הפשיעה צריכה לכלול פתרונות מערכתיים לבעיות אלה. המודל של בית-המשפט הקהילתי נשען על כוחו של בית-המשפט ועל שותפות בין מערכת המשפט לבין מערכות אחרות במטרה להציע פתרונות שיקומיים, מבוססי מיקום וקהילה, לבעיות המובאות לפתחו של בית-המשפט. זאת, באמצעות הליך פלילי שיתופי, מבוסס ידע והקשר, ממוקד בתוצאות שיקומיות ונשען על משאבי רווחה וקהילה, ותוך הנגשת שירותי רווחה וחיזוק מערכות תומכות.

בתי-המשפט שיוקמו במסגרת הפיילוט יפעלו על בסיס עקרונות הפעולה המוכרים של בתי משפט קהילתיים בעולם תוך התאמתם לשיטת המשפט הישראלית ולתפיסות העבודה המשפטיות והקהילתיות הנהוגות בישראל.

כמתואר לעיל, צוות ההיגוי הבין-משרדי של הפרויקט גיבש המלצות מפורטות למודל הפעלה של הליך פלילי קהילתי אליו ינותבו בהסכמה תיקים העונים לקריטריונים שנקבעו. במקביל, נערכות הנהלת בתי-המשפט ויתר המערכות השותפות לפרויקט ליישום המודל המוצע הן בפן המשפטי והן בפן המקומי-קהילתי.

פרויקט הפיילוט מתוכנן לצאת לדרך בחודש נובמבר 2014 עם הפעלת המודל המשפטי בבית משפט השלום בבאר-שבע, ולאחר גיבוש התשתית המקומית הראשונית בעיר. הרחבת העבודה הקהילתית, תוספת שירותים ובניית הקשר עם התושבים תתווסף בהדרגה במהלך שנת הפעילות הראשונה. כחצי שנה לאחר פתיחת בית-המשפט הראשון צפוי להיפתח בית-המשפט השני בעיר רמלה. את הפיילוט ילוו צוותי מטה וצוותים מקומיים וכן יתבצע מחקר הערכה עצמאי.

נספח א' - תרשים הליך ניתוב התיקים למסלול הקהילתי

7.2. נספח 2: שאלון משתתף

שאלון משתתפים

שלום,

אתה/משתתף/ת בהליך פלילי חלופי במסגרת בית-המשפט הקהילתי. זהו פרויקט ניסיוני שמטרתו לסייע לנאשמים לצאת ממעגל העבריינות תוך מתן סיוע ותמיכה קהילתיים. בשלב זה פועלים בתי-משפט קהילתיים ברמלה ובבאר-שבע בלבד. לאחר כשנה וחצי של פעילות, אנו מבקשים לבחון את יעילות וכדאיות הפרויקט.

שאלון זה הוא חלק מהליך הבדיקה. בשאלון תתבקש/י לענות בקצרה על מספר שאלות כלליות לגבי הרגשתך. בהמשך, נבקש ממך לענות שוב על שאלון שעוסק במידת שביעות הרצון שלך מהשתתפותך בפרויקט ותוצאותיו עבורך. במקביל יועברו לידינו נתונים לגביך משירות המבחן. מתוך הבנתנו את הרגישות שיכולה להיות לנתונים אלה אנו מייחסים חשיבות עצומה לשמירה על פרטיות המשתתפים. הנתונים יותאמו לשאלון על ידי קוד באופן כזה שאנו, החוקרים לא נוכל לזהות את הפרטים האישיים שלך ובשירות המבחן לא יקבלו את המידע שתענה/י בשאלון באופן שמי אלא רק כסיכום הממצאים של כלל המשתתפים. כל קבוצת מסמכים נשמרת בנפרד במקום נעול ומאובטח.

ההשתתפות במחקר היא וולונטרית והינך עושה זאת בהסכמתך המלאה.. אנחנו מודים לך על נכונותך לתרום להצלחת המחקר ולאנשים שעשויים ליהנות בעתיד מפרויקט זה.

השאלון הינו אנונימי, כל האינפורמציה תישאר חסויה לחלוטין, והשאלונים יושמדו לאחר הקלדת הנתונים. המסקנות שיתבססו על תשובותיך תהיינה כלליות ולא ניתן יהיה לזהות תשובות של משיב מסוים.

השאלות מנוסחות בלשון זכר, אך הן מיועדות לנשים וגברים כאחד.

תודה על שיתוף הפעולה!

ד"ר טלי גל, אוניברסיטת חיפה, וד"ר הדר דנציג-רוזנברג, אוניברסיטת בר-אילן

לצורך בירורים ניתן להתקשר לגב' גלי פילובסקי, רכזת המחקר, 054-5544186; galipil@gmail.com

קוד משתתף (6 ספרות של תאריך לידה): ____ / ____ / ____

שנה שנה חודש חודש יום יום

הנני מצהיר בזה כי אני נותן את הסכמתי מרצוני החופשי לאמור לעיל וכי הבינתי את המוסבר.

שם _____ תאריך: _____ חתימה: _____

קוד משתתף (6 ספרות של תאריך לידה): ____ / ____ / ____

שנה שנה חודש חודש יום יום

שאלון משתתף – בית-משפט קהילתי

חלק א'

בהתייחס למשפטים הבאים, עד כמה הם מתארים את הרגשותך בנוגע לתהליך שעברת בבית-המשפט הקהילתי?
 סמן בעיגול את התשובה המתאימה ביותר

7	6	5	4	3	2	1	1. ההליך היה הוגן כלפיך
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	2. ההליך כיבד את זכויותיך
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	3. הייתה לך השפעה על האופן בו התהליך התקיים
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	4. הייתה לך השפעה על תוצאות התהליך
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	5. האופו שבו דיברו אליך גרם לך להרגיש נוח
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	6. ניתנה לך ההזדמנות להביע את דעותיך
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	7. בזמן התהליך בביהמ"ש הקהילתי הבנת מה קורה
	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	

במידה רבה מאוד							
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	8. בזמן התהליך בביהמ"ש הקהילתי הבנת מהן זכויותיך
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	9. בזמן התהליך פחדת להגיד מה שבאמת הרגשת
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	10. אנשים חזקים ממך דחפו אותך להסכים לדברים בתהליך
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	11. הרגשת שאתה יכול לסמוך על צוות ביהמ"ש במהלך התהליך
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	12. ההחלטות שהתקבלו היו מבוססות על דעות קדומות לגביך (לא היו מוטות bias)
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	13. ההחלטות התקבלו על בסיס מידע מדויק
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	14. ניתנה לך אפשרות להביע התנגדות להחלטות
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	15. ההחלטות התקבלו באופן מקצועי (עומדות בסטנדרטים אתיים ומוסריים)
7 במידה רבה מאוד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	16. נציגי שירות מבחן היו כנים בדיונים איתך

במידה רבה מאד							
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	17. נציגי התביעה היו כנים איתך
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	18. הסגור היה כן בדיונים איתך
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	19. האנשים בביהמ"ש הקהילתי הסבירו לך את התהליך בצורה יסודית וברורה
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	20. האנשים בביהמ"ש הקהילתי היו מנומסים איתך
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	21. ההסברים שהוצגו לך לגבי בית-המשפט הקהילתי היו הגיוניים
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	22. הרגשת שמפלים אותך בתהליך
אחר	מצב רפואי	הכנסה	גיל	מין	עדה	דת/לאום	• אם ענית בחיוב, סמן מהי הסיבה
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	23. בהשוואה למקרים דומים לשלך, היחס שקיבלת היה טוב יותר
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	24. במקרים שבהם העובדות לא היו נכונות היתה לך הזדמנות לתקן

7	6	5	4	3	2	1	25. אתה כועס על האופן שבו המקרה שלך טופל
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	26. ההליך היה הוגן כלפיך
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	

חלק ב'

בהתייחס למשפטים הבאים, עד כמה הם מתארים את הרגשתך בנוגע לתוצאות השתתפותך בביהמ"ש הקהילתי							
7	6	5	4	3	2	1	27. ההשתתפות בתהליך אפשרה לי לראות את מערכת החוק באור חיובי
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	28. התהליך היה חסר ערך ולא תרם לי דבר
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	29. אני חשה/ה הכרת תודה לאנשים רבים שפגשתי בתהליך
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	30. בעקבות התהליך יש בי יותר הערכה לאנשים ואירועים שחוויתי בעבר
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	31. אני מודה על ההזדמנות שניתנה לי
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	32. פתיחת התיק נגדי הייתה שגויה
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	33. היה לי מזל שביהמ"ש הקהילתי פועל באזור מגורי ויכולתי להשתתף בו
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	34. התוצאות של התהליך היו הוגנות כלפי
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	35. התוצאות תואמות למאמצים שהשקעתי בתהליך
במידה רבה מאוד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	

במידה רבה מאד	במידה רבה				לא ממש	כלל לא	
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	36. התוצאות תואמות להישגיי בתהליך
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	37. אני מרוצה מהדרך שבה מערכת אכיפת החוק טיפלה במקרה שלי
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	38. אני מרוצה שהמקרה שלי הופנה לביהמ"ש הקהילתי לעומת האפשרויות האחרות
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	39. ההליך עזר לי לפתור בעיות שהיו לי
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	40. כתוצאה מהניסיון שלי בתוכנית יש לי יותר כבוד לשירות המבחן
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	41. כתוצאה מהניסיון שלי בתוכנית יש לי יותר כבוד לבית-המשפט
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	42. כתוצאה מהניסיון שלי בתוכנית יש לי יותר כבוד למערכת אכיפת החוק
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	43. כתוצאה מהניסיון שלי בתוכנית יש לי יותר כבוד לחוק
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	44. בית-המשפט הקהילתי עזר לי לא לבצע שוב עבירה כזו בעתיד
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	45. התהליך בבית-המשפט הקהילתי מעודד אותי לשמור על החוק בעתיד
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	46. התהליך בביהמ"ש הקהילתי איפשר לי לתקן את הטעויות שעשיתי
7 במידה רבה מאד	6 במידה רבה	5 בהחלט	4 די	3 מעט	2 לא ממש	1 כלל לא	47. התהליך בביהמ"ש הקהילתי איפשר לי לנקות את מצפוני

7	6	5	4	3	2	1	48. התהליך בביהמ"ש הקהילתי איפשר לי לפצות את הנפגע על הנזק שגרמתי
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	49. התהליך בביהמ"ש הקהילתי איפשר לי להחזיר לחברה על הנזק שגרמתי
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	50. הממשלה צריכה להפנות יותר נאשמים לביהמ"ש הקהילתי
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	51. התהליך בביהמ"ש הקהילתי עזר לי להרגיש יותר טוב לגבי עצמי
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	52. התהליך בביהמ"ש הקהילתי עזר למשפחה שלי
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	

לפניך מספר אמירות כלליות. עד כמה אתה מסכים איתן?							
7	6	5	4	3	2	1	53. זו חובתנו לציית לחוק
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	54. אסור לגנוב מחנויות
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	55. אסור להכות מישהו שלא תקף אותנו
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	56. אסור לנהוג כשאתה שיכור
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	57. אם כולם יצייתו לחוק החיים יהיו טובים יותר
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	58. החלטות בית-המשפט בדרך כלל די הוגנות
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	

7	6	5	4	3	2	1	59. התביעה לעתים קרובות ממציאה עדויות מזויפות
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	60. לפעמים אדם כמוני צריך לעבור על החוק כדי להתקדם בחיים
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	61. רוב האנשים המצליחים עברו על החוק כדי להתקדם
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	62. אם אבצע עבירה דומה קרוב לוודאי שיתפסו אותי
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	63. אם יתפסו אותי שוב באותה עבירה, זה יהיה בעייתי כשהמשפחה והחברים יגלו
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	64. אם אבצע שוב את אותה עבירה ארגיש סיפוק מסויים
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	
7	6	5	4	3	2	1	65. יש סיכוי שאבצע שוב עבירה
במידה רבה מאד	במידה רבה	בהחלט	די	מעט	לא ממש	כלל לא	

חלק ג'

לפניך מספר שאלות לגבי מה שעברת בתהליך בית-המשפט הקהילתי:

7	6	5	4	3	2	1	
אחר	מתנדב/ת	ידיד/ה שלך	אח/אחות שלך	אביך/אמך	בןך/בתך	בת/בן זוגך	66. בזמן התהליך השתתפו
אחר	סיוע למשפחה	ביטוח לאומי	מציאת תעסוקה	דיוור	בטחון בתזונה	פריסת חובות	67. העזרה שקיבלת כללה
אחר	בדיקות שתן	טיפול אישי/קבוצתי	לכתוב מכתב	עבודות לקהילה	פיצוי לנפגע	גמילה מסמים/אלכוהול	68. הדברים שהיית צריך לעשות כללו

לפניך מספר שאלות לגבי ההשפעות של התהליך עליך ועל משפחתך :

בהתייחס למשפטים הבאים, עד כמה הם מתארים את ההשפעה של התהליך בבית-המשפט הקהילתי עליך? סמן בעיגול את התשובה המתאימה ביותר. כתוצאה מהתהליך היחסים שלך עם...							
7	6	5	4	3	2	1	69. בן/בת-זוגך
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	
7	6	5	4	3	2	1	70. ילדיך
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	
7	6	5	4	3	2	1	71. הוריך
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	
7	6	5	4	3	2	1	72. קרובים אחרים (_____)
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	
7	6	5	4	3	2	1	73. חבריך
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	
7	6	5	4	3	2	1	74. הבוס שלך
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	
7	6	5	4	3	2	1	75. העובדים שלך
לא רלוונטי	השתפרו מאד	השתפרו	השתפרו קצת	לא השתנו	התדרדרו	התדרדרו מאד	

נתונים דמוגרפיים לסיום :

גיל: _____

מין: גבר / אישה

לאום: יהודי / ערבי / אחר

מצב משפחתי: רווק/ה אלמנה / גרושה / נשוי/נשואה פרוד/ה

מספר ילדים: _____

השכלה: יסודי-חטיבה / תיכונית / תואר ראשון / תואר שני ומעלה

עבודה: _____

מצב תעסוקתי: עצמאי / שכיר / מובטל

רמת הכנסה: מעל לממוצע / בממוצע / מתחת לממוצע

סוג עבירה: אלימות / רכוש / סמים / אלמ"ב / אחר

האם סיימת את ההליך בבית-משפט קהילתי? כן / לא / עדיין לא

אם לא, מה הסיבה לכך? קשה להגיע / לא מספיק חשוב / אחר

7.3. נספח 3 : טופס תצפית איכותנית

דו"ח תצפיות איכותני

שם הצופה: _____ תאריך: _____ סוג הדיון הנצפה (סוג הליך, ערכאה, בית-

משפט): _____

שעת הצפייה ומשכה: _____ השלב בהליך שבו נמצא הנאשם: _____

התנהלות הדיון – כללי

פירוט		נקודות להתייחסות
		סוג הפשע (אינסטרומנטלי/אקספרסיבי)
		אווירה כללית באולם בית-המשפט (למשל: כפייה, שיתוף, פתיחות, פתרון בעיות, לחץ, עומס)
		האם היתה הודאה?
חבר / הורה / בן-זוג / בן משפחה אחר / אחר: _____		האם היו נוכחים אחרים בדיון? במידה שכן, האם השתתפו בדיון ובאיזה אופן?
		האם היה שימוש בז'רגון מקצועי? שפה גבוהה?
בזמן התבטאות אחרת:	בזמן מתן העדות:	האם ניתנה לנאשם אפשרות להתבטא? אם כן, איך: אישית? באמצעות עו"ד? באמצעות אדם אחר?
		האם התנהל שיח בין הפוגע לנפגע העבירה?
		האם יש יצירתיות בתהליך כולו, בעונש?
		האם היתה הצעה לפעולות איחוי (כמו התנצלות, פיצוי הנפגע)? מצד מי?
		האם יש מעקב אחר יישום ההחלטות בהליך?

1	2	3	4	5	6	7	<p>סמנו באיזו מידה התיעוד בפרוטוקול חופף ותואם את הנאמר באולם בית-המשפט? (כלל לא חופף; 7 – חופף במלואו)</p> <p>אם לא, מי יזם את הבקשה שלא לתעד? _____</p>
תקשורת בין אנשי המקצוע באופן כללי		עורכי-הדין בינם לבין עצמם				<p>השופט כלפי עורכי-הדין</p>	<p>איפיון התקשורת בין אנשי המקצוע (למשל: עוינות/אדיבות; הקשבה/סבלנות; פתיחות/קבעון; חשיבה משותפת/אדוורסריות)</p>

השופט – התנהלות ודרכי פעולה

				האם השופט פנה במהלך הדיון לנאשם? סמנו תדירות הפנייה
				אופי הפנייה – שאלה/הערה/בקשה/גערה/אחר
אחר	שם פרטי	אדון/גברת		מה התואר שבו בחר השופט לפנות לנאשם? האם ביטא נכון את שמו? כן / לא
				האם השופט שאל את המתדיין שאלות אישיות? אלו?
				האם השופט הביע דעה או עמדה באשר לדברי הנאשם? (למשל: ציניות, פקפוק, זלזול, אמוץ, הערכה, הסכמה, התנגדות, ביקורת)
				האם השופט הביע רגשות במהלך הדיון? אם כן, אילו? (למשל: שמחה, אמפתיה, אכזבה, צער, התרגשות, תקווה, כעס, תסכול, התפעלות)
עדים	תובע	סנגור	נאשם	האם השופט קטע את דברי המתדיינים או שאל שאלות הבהרה?
				האם השופט ברר עם הנאשם כי המתרחש/הנאמר ברור לו?
				האם השופט פנה בשלב כלשהו לאחד הנוכחים באופן לא פורמלי (התלחשות, הזמנה לגשת אליו וכד'?)

							האם השופט חוזר על עצמו?
							האם השופט שואל את הנאשם שאלות פתוחות או סגורות?
אחר	משפחתי	רפואי	חברתי	תעסוקתי	כלכלי	רגשי	האם השופט התייחס לרכיבים שאינם קשורים באשמה?
							האם השופט התייחס לאלמנטים חיוביים באישיותו של הנאשם?
							האם השופט התייחס לנפגע העבירה? האם התייחס לכאב ולקשיים של הנפגע?
							התנהגות בלתי מילולית של השופט (למשל: הנהון, הנדת ראש לשלילה, קשר עין, התמקדות בחפצים שונים, פיהוק, "גלגול עיניים", פעולות המעידות על ריכוז עצמי כמו גירוד ונשיכת ציפורניים, התעסקות בדברים חיצוניים לדיון).
							האם השופט מכתיב את אופן הפתרון הרצוי בעיניו? האם משתף את הנאשם/צדדים אחרים בהחלטות שמקבל?
							כיצד מתייחס השופט להמלצת שירות המבחן (כאשר ישנה כזו)?
							האם השופט נוקט בשיטת "המקל והגזר" (למשל: תגמול על התנהגות חיובית בתהליך השיקום)

הצדדים – התנהלות ודרכי פעולה

תומכים או נוכחים אחרים (כמו נפגע עבירה)	אנשי מקצוע אחרים (ציינו מי)	תובע	סנגור	נאשם	
					האם הצדדים פנו במהלך הדיון לנאשם?

					אם כן, אופי הפנייה (שאלה/גערה/בקשה/הערה)
					התואר בו בחרו הצדדים להתייחס לנאשם
					האם הצדדים התייחסו לרכיבים שאינם קשורים באשמה (כלכלי, רגשי, תעסוקתי, חברתי, רפואי, משפחתי וכו')
					האם הצדדים התייחסו לאלמנטים חיוביים באישיותו של הנאשם?
					האם הצדדים התייחסו לנפגע העבירה?
					התנהגות בלתי מילולית של הצדדים (למשל: הנהון, הנדת ראש לשלילה, קשר עין, התמקדות בחפצים שונים, פיהוק, פעולות המעידות על ריכוז עצמי כמו גירוד ונשיכת ציפורניים, התעסקות בדברים חיצוניים לדיון).
					האם הצדדים הביעו דעה או עמדה באשר לדברי הנאשם או לדברי אנשי המקצוע? (למשל: ציניות, פקפוק, זלזול, אמון, הערכה, הסכמה, התנגדות, ביקורת)
					האם הצדדים הביעו רגשות במהלך הדיון? אם כן, אילו? (למשל: שמחה, אמפתיה, אכזבה, צער, התרגשות, תקווה, כעס, תסכול, התפעלות)
					האם מורגש בהתנהגות הצדדים כי יש עומס תיקים בבימה"ש (קוצר רוח, ניסיון לורז, חוסר סבלנות)

רשמים והערות נוספים:

7.4. נספח 4: דף תצפית מובנית – טקסונומיית המשפט הפלילי

תאריך: _____ תיק מספר: _____ בית-משפט: _____
 מקודדת: _____

1	העדר דיאלוג פוגע-נפגע	1	2	3	4	5	6	7	דיאלוג פוגע-נפגע
2	נוקשה	1	2	3	4	5	6	7	גמיש
3	הירארכי	1	2	3	4	5	6	7	לא-הירארכי
4	כפוי	1	2	3	4	5	6	7	רצוני
5	ממוקד אנשי-מקצוע	1	2	3	4	5	6	7	ממוקד בעלי-עניין
6	ללא התמקדות בנפגע	1	2	3	4	5	6	7	ממוקד בנפגע
7	ללא התמקדות בפוגע	1	2	3	4	5	6	7	ממוקד בפוגע
8	מדיר	1	2	3	4	5	6	7	מכליל
9	מנוהל ע"י המדינה	1	2	3	4	5	6	7	מנוהל ע"י הקהילה
10	שיח זכויות	1	2	3	4	5	6	7	שיח צרכים
11	ללא שיח רגשי	1	2	3	4	5	6	7	שיח רגשי
12	התהליך כמחסום	1	2	3	4	5	6	7	התהליך ככלי עזר
13	ליברלי	1	2	3	4	5	6	7	קהילתני
14	צופה פני-עבר	1	2	3	4	5	6	7	צופה פני-עתיד
15	עונש גמולני	1	2	3	4	5	6	7	עונש מאחה
16	מרחיק, מונע	1	2	3	4	5	6	7	משקם
17	פתרון סכסוך	1	2	3	4	5	6	7	עשיית צדק

הערות:

